

אוניברסיטת בר אילן

אמא. טובה

אימהות בראי ספרות ההדרכה

דבורה ווגנר

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך במחלקה ללימודים בינתחומיים של
אוניברסיטת בר אילן החוג ללימודי מגדר

עבודה זו נעשתה בהדרכתה של ד"ר רבקה תובל-משיח

ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.

עבודה זו נכתבה במהלך שנה אינטנסיבית של התבוננות, העמקה ולימוד.

כמוכן שהגעה לסיום פרק משמעותי בחיים מעוררת רגשי שמחה והוקרה:

לד"ר רבקה תובל-משיח – תודה על הנחייה מופלאה.

לצוות בחוג ללימודי מגדר – תודה (עוד ניפגש).

לקרן המלגות של אוניברסיטת בר אילן – מעריכה ומוקירה את הנדיבות.

למיכל פרינס על הליווי התמיכה והדרבון שממשיכים.

אני מקדישה את החיבור הזה למי שלימדו אותי להיות אמא, אלה שהפנו אותי לראשונה לספרי הדרכה להורות, דחפו אותי לחקור את המהות של אימהות טובה והביאו אותי למסקנה שזה לא תלוי בי:

לשירה ויצחק, רעות, הילה, נועם, אֶלון, ידידיה, אמיתי, ויואל.

למתי (מלך שמואל), אין לי מספיק מלים כדי להביע תודה והערכה. על הכל.

תוכן עניינים

בס"ד

1. תקציר.....ז-ט
2. מבוא.....1
- 2.1 מהי אימהות טובה?.....2
3. סקירת ספרות ומסגרת תיאורטית.....6
- 3.1 מה היא ספרות הדרכה להורים? שלבי התפתחות.....6
- 3.2 תתי סוגים של ספרות הדרכה להורים. למי נועדו?.....9
- 3.3 מי הם המחברים של ספרות ההדרכה להורים?.....10
- 3.4 ד"ר בנג'מין ספוק מחבר ספר הטיפול בתינוק ובילד : סקירת חייו המקצועיים.....10
- 3.5 מי הם מחברי ספרי ההדרכה בימינו?.....12
- 3.6 שאלות המחקר.....13
4. מתודולוגיה.....14
5. ד"ר ספוק לוחש לתינוקות : סקירה היסטורית של ספרות ההדרכה להורים.....20
- 5.1 ממצאים : השוואה וניתוח צורני בין מהדורה מוקדמת ומאוחרת של ספרו של ד"ר ספוק.....20
- 5.2 טבלת השוואה וניתוח.....20
- 5.3 ממצאים : סקירה צורנית של ספרי הדרכה להורים – השוואה מול ד"ר ספוק.....25
- 5.4 טבלת השוואה וניתוח.....26
- 5.5 ממצאים : השוואה וניתוח תוכני בין מהדורה מוקדמת ומאוחרת של ספרו של ד"ר ספוק.....37
- 5.6 טבלת השוואה וניתוח.....38
- 5.7 ממצאים : סקירה תוכנית של ספרי הדרכה – השוואה מול ד"ר ספוק.....41
- 5.8 טבלאות השוואה וניתוח.....42
- 5.9 דיון ומסקנות ביניים.....57
6. ספרות ההדרכה להורים לאור שינויים היסטוריים, חברתיים ופוליטיים.....62
- 6.1 אופנות בספרות ההדרכה להורים.....62
- 6.1.1 גל ראשון : שנות החמישים עד שנות השמונים.....62

64.....	6.1.2 גל שני : שנות השמונים והתשעים.....	
68.....	7. ספרות ההדרכה בשנות האלפיים.....	
69.....	7.1 ממצאים : סקירה צורנית וניתוח של ספרי הדרכה בין שנת 2000 לשנת 2011.....	
70.....	7.2 טבלת סקירה צורנית.....	
80.....	7.3 ממצאים : סקירה תוכנית וניתוח של ספרי ההדרכה בין שנת 2000 לשנת 2011.....	
81.....	7.4 טבלת סקירת תוכן.....	
100.....	8 דיון ומסקנות.....	
100.....	8.1 מקורות השיח בספרות ההדרכה להורים.....	
100.....	8.2 האם כמטפלת ראשית : השתקפות אידיאל האימהות בספרות ההדרכה.....	
101.....	8.3 הילד במרכז.....	
101.....	8.4 מקומו של האב לאורך השנים.....	
105.....	8.5 האם יש הורות נכונה?.....	
109.....	9 ביבליוגראפיה.....	

1. תקציר

מחקר זה סוקר את ספרות ההדרכה להורים לאורך כשישה עשורים. ספרות זו מהווה כלי מהימן לזיהוי מגמות וכיוונים בתחום חינוך הילדים ומספקת הצצה לאופן ההתהוות של מה שנחשב "הורות טובה". על פי שתי הנחות אלה נבחרו שישה עשר ספרי הדרכה להורים כמושאי בדיקה. עבודת ההורות נשענת באופן מסורתי על נכונותן והכוונתן של אימהות לשאת בעול גידול הילדים. לפיכך אחת מהשערות המחקר היא כי "אידיאל האימהות" משתקף מספרות זו וכי היצמדות לתנאים אותם מכתוב אותן אידיאל אימהות מכוננים בהתמדה רגשי אשמה בקרב אימהות. הנחה נוספת שהנחתה חיבור זה קשורה לתפוצתם המרשימה של ספרים אלה בבתים רבים בהם גדלים ילדים. שילוב כלל הנחות היסוד הביא לידי התחקות אחר מקורות השיח בסוגה ספרותית זו ולידי חיפוש אחר השיח כפי שעלה – בספרים השונים על פי התקופות.

הרקע ונקודת המוצא לבחינת הספרים הוא "ספר הטיפול בתינוק ובילד" של רופא הילדים הנודע ד"ר ספוק. זאת משום הגדרתו כספר ההדרכה הנמכר ביותר ומשום צאתו לאור בצומת הזמנים שבין עידן של מחסור וצורך בכישורי הישרדות לבין תקופת שפע, ביטחון וגיבושה של תרבות פנאי בארה"ב אחרי שתי מלחמות העולם. תנאים משופרים אלה הכשירו את הקרקע למיצוב הילדות כקבוצת גיל עתירת זכויות וצרכים ומצד שני הסירו חששות מפני מחלות ומוות תכופים שפקדו ילדים עד אז – ואפשרו בכך לאימהות להיקשר ואף להפגין את אהבתן לילדיהן.

הכלים המתודולוגיים ששימשו את העבודה נבעו מן השאלות שהוצבו: כיצד התפתח השיח על תפקידי האימהות בספרות ההדרכה להורים משנות החמישים ועד ימינו? מהו השיח על תפקידי האימהות, ומה הם ביטוייו בספרי ההדרכה שיצאו לאור בישראל, בין שנת 2000 לשנת 2011?

בכדי לענות על השאלה הראשונה נבחרו שבעה ספרים שיצאו לאור בין שנות השבעים של המאה העשרים ועד לראשית שנות האלפיים – שני ספרים לעשור ועוד ספר אחד לתחילת המאה הבאה. ספרים אלה הושאו בנייתוח צורני ותוכני לשתי גרסאות של ספרו של ספוק. זאת לאחר שהודגמו השינויים שחלו בין המהדורה מוקדמת של ספרו של ספוק – "The Common Sense Book of Baby and Child Care" שיצא לאור בשנת 1957 – לבין "ספר הטיפול בתינוק ובילד" שיצא לאור בישראל בשנת 1987. מחלקה הראשון של העבודה עלו ממצאים שאיששו את הנחת היסוד לפיה ספרו של ספוק הינו ציון דרך בלתי ניתן לערעור בתחום ספרות ההדרכה להורים.

השפעותיו ארוכות הטווח של ספר זה הציבו באופן בלעדי את צרכי הילד במרכז ההתייחסות ההורית. מתכונתו של הספר – שפה פשוטה וישירה, עיטור על ידי איורים ותמונות

וסידור על פי התפתחותו הכרונולוגית של התינוק והילד – נשמרה לאורך שנים, מבחינות מסוימות עד ימינו.

מיקוד הספרים בהדרכות טיפוליות טכניות, בדומה לתבנית ספרו של ספוק - הומר לקראת סוף שנות השמונים - בלימוד שיטות חינוכיות בעלות דגשים רגשיים. סטייה זו מן המתכונת ה"ספוקיאנית" התרחשה במקביל להעברת תחום כתיבת ספרים אלה מידיהם של רופאי ילדים לידיהם של פסיכולוגים ואנשי חינוך. מרכזיותו של הילד במשפחה המשיכה להנחות את התכנים ההדרכתיים עד לשלהי שנות התשעים.

עד לראשית שנות השמונים - מודל האימהות הנחה באופן ישיר את ספרי ההדרכה. תפיסה רומנטית של אם החשה את צרכי ילדיה על פי טבעה ומעצם היותה אם - עמדה בבסיסם של ספרים שפנו בלעדית לאימהות ותבעו מהן מסירות והזדהות מוחלטות עם צרכי ילדיהן. הדבר ניכר הן בפן הצורני והן על פי הניתוח התוכני – הצגת האם באיורים ובתמונות כמטפלת העיקרית והיחידה בילד לצד התייחסות לשונית לאימהות בלבד וקביעות 'מדעיות' בדבר נחיצות הקשר שבין אם לילדיה אפיינו את התקופה, והכבידו על פיתוח ציפיות ושאיפות של נשים להגשמה עצמית מחוץ לבית. השפעותיה של התנועה הפמיניסטית החלו לתת את אותותיהן בשנות השמונים. בגרסה המעודכנת של ספרו של ספוק הפנייה שקודם הייתה בלעדית לאימהות הוחלפה בפנייה להורים. בספרי המדגם מתקופה זו תמונות ואיורים הציגו גם אבות כנוטלים חלק בעבודת ההורות והחלה התייחסות – לקראת סוף שנות התשעים – לצרכי ההורים ולא רק לאלה של הילדים. שינויים אלה נבעו ממצוקה של אימהות שנאלצו לשאת בעול הדרשני של גידול ילדים בעלי צרכים מרובים כל כך. שיתוף אבות ודרישה לשוויון אפשרו את יציאתן המאסיבית של נשים-אימהות לעבודה ולהגשמה עצמית מחוץ לבית.

על פי הממצאים במחקר זה – כניסתם של אבות למתחם הביתי כמו גם המיקוד הפסיכולוגי של הספרים – התרחשו במקביל לשינוי הפורמט של ספרי ההדרכה להורים: הספרים הציגו תכנים טקסטואליים רציפים והחלו להופיע שיטות מובנות לחינוך נכון של ילדים.

בשנות התשעים הוכרזה פשיטת הרגל של החינוך המתירני בנוסח ד"ר ספוק והחלו דיונים נרחבים – הנמשכים עד ימינו – בעניין שיקום הסמכות ההורית.

חלקו השני של המחקר בדק את השיח שהתפתח סביב תפקידי האם בישראל של ראשית המאה העשרים ואחת. הדבר נעשה באמצעות בחינת תשעה ספרים שיצאו לאור בישראל – שלושה מתחילת העשור, שלושה מאמצעו ושלושה מסופו – על פי אותם פרמטרים שהוצבו בניתוח הצורני והתוכני של השלב הראשון.

המסקנות שעולות מן הממצאים מצביעות על תמונה מורכבת של ריבוי מסרים ועל מגוון רחב של השקפות עולם ביחס לחינוך ילדים וליחס לאימהות. מניתוח הספרים בעשור האחרון מתקבל סיפור של דרישה להכוונה, הנהגה וסמכות הורית. יחד עם זאת תפקיד ההורים נע על ציר שבין היררכיות מסורתיות לבין סמכות מתוך שיתוף פעולה הדדי בין הורים וילדיהם – כשהאחריות על הובלת המשפחה מוטלת על כתפי ההורים. דמותה של האם האידיאלית כפי שעולה ממדגם הספרים שנבחרו – על אף הגחתה המרומזת בכמה מן הספרים – אינה רלוונטית עוד ואת מקומה תפסו מודלים משתנים של הורות מיטיבה.

תרומתו העיקרית של מחקר זה באה לידי ביטוי בזיהוי דפוסים, מגמות ואופנות שנבעו מספרות ההדרכה להורים לאורך השנים. ניתן להבחין בתנועה שתחילתה בהשמת צרכי הילד במרכז, המשכה באבחון הבעייתיות שבכך וניסיונות שונים לתת מענה למצוקות של הורים ומחנכים לנוכח גידול דור אגוצנטרי ודרשני. תנועה זו ניכרת היטב בספרים שנבדקו. השלכותיהן של המגמות השונות כמו גם המורכבות שנובעת מהדגשים התקופתיים – מפורטת ומודגמת בהרחבה לאורך המחקר.

חיבור זה מאפשר קריאה ביקורתית וסלקטיבית של תכנים הדרכתיים על פי ראות עיניהם של ההורים כצרכני הז'אנר. המסקנה לפיה אישיותם, אמונותיהם וערכיהם העמוקים והמושרשים ביותר של ההורים הם אלה שמעצבים באופן המובהק ביותר את אנשי המחר הגדלים בביתם – מתירה לאימהות ולאבות לסנן או לאמץ שיטות, גישות ועצות מכל אחד מן הספרים – ללא חשש מטעויות שעלולות לגרום נזק בלתי הפיך לדור ההמשך.

2. מבוא

ספרי הדרכה שייכים לסוגה ספרותית שמטרתה ללמד ולנתב את הקוראים בתחומים שאינם נלמדים באופן מאורגן וממוסד (אנגלברג ונוביס דויטש, 2010). אחד מענפיה של סוגה זו הם ספרי ההדרכה להורים. בשנים האחרונות הפכו ספרי ההדרכה למושא מחקרי בפני עצמו (אנגלברג ונוביס דויטש, 2010), ועבודה זו מבקשת להתחקות אחר תמות מרכזיות העולות מספרות ההדרכה להורים בימינו. ז'אנר זה, כפי שיודגם ויורחב בחיבור זה, החל להתפתח בשנות החמישים של המאה העשרים. בראשיתה של המאה העשרים ואחת, על אף קיומם של אמצעי תקשורת מהירים דוגמת האינטרנט, ואופיים האינטראקטיבי המאפשר רב שיח ציבורי בתחומים ובנושאים שונים ומגוונים, מקומם של ספרי ההדרכה להורים לא נפקד: בעשור האחרון, בין השנים 2000-2011, יצאו לאור בישראל למעלה משלושים כותרים שמוגדרים כספרות הדרכה להורים¹.

נתון זה מעורר מספר שאלות: מדוע נחוצים ספרים אלה בעידן בו סוגים שונים של מידע נגישים וזולים מאי פעם? מי הם קהל היעד של ספרות זו? האם קיים מכנה משותף לנושאים המוצגים בספרים העכשוויים? האם קיימות מגמות 'אופנתיות' שמתארות, ואולי אף יוצרות, אווירה חינוכית במקומות בהם ספרים אלה נקראים? התשובות לשאלות הללו יהוו רקע לנושא המרכזי של עבודה זו: מיקומה ותפקידה של האם כפי שמצטייר מספרות ההדרכה להורים. רבות נכתב על אימהות ואימהות, עניין שהוא לכאורה טבעי ופשוט הפך לנושא מרכזי ובולט בהגות העכשווית. במהלך השנים, בהדרגה ובעקביות, הלכו ורבו התחומים שבהם החברה הסירה אחריות מכתפיהם של ילדים והעבירה אותה לאימהות (Jaffe, 1991). תפקידה של האם, בחברה שבה לילד יש מקום מרכזי (פלגי הקר, 2005; Gillis, 1996), קיבל זווית של טיפוליות וסיפוק צרכים פיזיים, נפשיים, התפתחותיים וחברתיים של האם כלפי ילדיה. אמירה עממית גורסת כי "רגשי האשמה נולדים עם התינוק"; הצבת צרכיו של הילד במוקד, מטילה על האימהות את האחריות לשלומם הפיזי והנפשי של ילדיהן, ובכך חושפת אותן להאשמות וביקורת תמידיות (Thurer, 1995). כבר בתחילת שנות השבעים של המאה העשרים, הוגות פמיניסטיות מחו על ההאשמה הגורפת שהייתה מנת חלקן של נשים, על כל בעיה או חריגה בקרב ילדיהן (ריץ', 1989; Caplan, 1981; צ'ודורו, 1978), ועל כך יורחב בהמשך.

בבסיס המחקר עומדת הטענה הפמיניסטית לפיה האשמת האימהות - לא רק משרתת מגמות פטריארכאליות המושרשות וטבועות היטב בחברה (Thurer, 1995; Caplan, 1981).

¹ מידע זה באדיבות הספרייה הלאומית, גבעת רם, ירושלים

אימהות כעניין ביולוגי טבעי היוותה איום על החברה הנשלטת בידי גברים (צ'ודורו, 1978).
לטענת אובריאן (O'Brien, 1983) כל המוסדות הציבוריים, הפוליטיים והמדיניים נבנו על מנת
ליצור תחושת רצף שחסרה בגברים, שכן נשים שילדות, חוות רצף של קשר ישיר (ביולוגי) עם
הדור הבא, ואילו גברים חווים חוסר וודאות בסיסי ומתמיד בדבר קשריהם הישירים (הביולוגיים)
עם צאצאיהם. חששות אלה הובילו את הפטריארכיה לכינון תפקידים מסורתיים לפיהם גברים
עובדים במרחב הציבורי ונשים בתוך הבית (O'Brien, 1983). מוסד האימהות, הוא אחד ממנגנוני
הפיקוח שנועדו למתן את האיום על שליטתם של גברים בחברה (צ'ודורו, 1978). זאת על ידי
הצבת תנאים וכללים לפיהם תכונות ותפקידים מגדריים מכתובים סדר חברתי (ריץ', 1989;
צ'ודורו, 1978). הפמיניסטיות הצביעו על האשמת אימהות ככלי יעיל ועוצמתי לשעתוק מוסד
האימהות (O'Brien, 1983; צ'ודורו, 1978).

2.1 מהי אימהות טובה?

מושג ה"אימהות הטובה" החל להתגבש עם פנייתם של הוגים דוגמת ז'אן ז'אק רוסו
(1974) אל השכבות העליונות והיודעות קרוא וכתוב של החברה במערב ובמרכז אירופה, בשלהי
המאה השמונה עשרה. מושג זה העניק משמעות סימבולית לפעולות דוגמת הנקה וטיפול יומיומי
בתינוק (באומגרטן, 2005), והגדיר את התנאים לגידול ילדים בחברה המערבית. מטיפול פיזי בידי
האם או המינקת, אחות האם או כל אישה שהתפנתה למשימה (Dally, 1982), טיפול שנועד
להגביר את סיכויי ההישרדות של הוולד, התפקיד האימהי הפך בהדרגה לבעל משמעויות
תרבותיות וחברתיות, והציב אימהות כ"טובות" או "לא טובות" (פרידמן, 2007). זאת בהתאם
למידת התמסרותן לעבודת האימהות, ואף למידת הצלחתן בה, כלומר בהתאם לעמידתם של
ילדיהן בקריטריונים חברתיים להצלחה (פרידמן, 2007).

ההתמקדות בצרכי הפרט, מאפיינת מעבר לתקופה המודרנית שלווה בתיעוש, עיור
ומהפכות לאומיות וחברתיות (Gillis, 1996; Thurer, 1995; Dally, 1982). הפרט עבר לחיות
ביחידות משפחתיות קטנות ומבודדות. נתונים אלה אפיינו בעיקר את המעמד הבינוני-גבוה והיוו
תשתית לגיבוש המודל הבורגני (Lareau, 2003), מודל שעודד התפתחות קוגניטיבית של ילדים,
המכונה גם "concerted cultivation" (Lareau, 2003). בקרב המעמדות הנמוכים, נשתמרה
בעקביות שיטת גידול ילדים סבילה ו"טבעית" שקבעה את חניכיה מבחינת אופציות המוביליות
שלהם (Lareau, 2003). תנאי המחיה החדשים תרמו לשימת דגש על השפעות הבית והמשפחה על

רווחת הפרט, במציאות חדשה של אנונימיות וניכור בסביבה העירונית החוץ ביתית (Wellman & Wortley, 1990).

רוח התקופה שקידמה את רעיון חופש וזכויות הפרט, עודדה לראות בילדות תקופה פורמטיבית ומכוננת בחייו של אדם, ולפיכך נדרש טיפול ראוי, כגון יחס אימהי אידיאלי (פרוני, 2009; פלגי הקר, 2005). עם התפתחותה של התיאוריה הפסיכואנליטית של פרויד, צרכיו של הפרט (הילד) הפכו לעניין מובן מאליו, והדרישה לספק אותם היוותה קרקע פורייה ליצירת תנאים ל"אימהות טובה" (Gillis, 1996).

אובייקטיפיקציה של נשים ושל אימהות בכלל זה, חסמה את הדרך להתפתחות סובייקטיבית שאמנם אפיינה את התקופה בקרב גברים (Dally, 1982; וולסטונקרפט, 2006). בעוד גברים החלו להגדיר את עצמיותם, לפתח חשיבה עצמאית, רציונאלית ויצירתית, נסללה עבורם הדרך לחקור את סביבתם באמצעות התבוננות והסקת מסקנות (De Beauvoire, 1971), נשים נדרשו להיות מופקדות על הטיפול הפיזי ועל מילוי פונקציות ביתיות כגון ניקיון, כביסה, דאגה למצרכים, בישול וטיפול בילדים.

וולסטונקרפט (2006) מתארת את האופן בו נשים הפכו לאובייקטים בעיני החברה הגברית, גודלו וחונכו בהתאם לתפקידים שהחפצו אותן על מנת לענג את עיניהם של גברים ולשרת אותם. התחנכותן של נשים כ"נשיות", הכשירה אותן לתפקידים טיפוליים ושמה אותן במתחם אחד עם ילדים וחיות מחמד (וולסטונקרפט, 2006) ושאר אלו שלא נדרשים לחשיבה רציונאלית, אלא מאופיינים ברגשות ופעולה מונעת מאינסטינקטים.

במאה השמונה עשרה, הטיף רוסו (1945) להקדשת תשומת לב ויחס מיוחד לתינוקות על מנת שיוכלו לגדול ולהיות אנשים שלמים ובריאים בגופם ובנפשם. דרישה זו הופנתה לנשים-אימהות. רוסו האשים נשים שהפקירו את תינוקותיהן אצל מיניקות, כדי להיות משוחררות מעול הטיפול בילדיהן. אווירה זו אפשרה להוגי התקופה, לקבוע כי ה"טבע האימהי" הוא טבע טיפולי, דואג, מתחשב ומתבטל (פרידמן, 2007; בדינטר, 1985). בתנאים אלה, קל היה לדרוש מן האימהות להעביר את צרכי ילדיהן למרכז התייחסותן, שהלא הן מופקדות ואחראיות על גידולן של הדור הבא, והתפקיד כלל התחשבות, טיפוליות וביטול עצמי (Douglas & Michaels, 2004; Dally, 1982). הגדרת טבען של נשים כמתאים לטיפול בצרכים השוטפים של המתחם הביתי ובהם צרכי הילדים, כמו גם הצבתן של נשים בספרה הביתית, יצרו מציאות של חלוקת תפקידים

דיכוטומית בין גברים ונשים, ותנאים אופטימאליים לשעבוד נשים בידי הפטריארכיה (פרידמן, 2007; Everingham, 1994).

השיח הפמיניסטי, שהחל מתפתח משנות הארבעים של המאה העשרים כתגובה וניסיון לשחרר נשים, מיקד את בעיית הנשים בהבדל הביולוגי שבין נשים וגברים (ברונר, 1993): הגבלתן של נשים, הדרתן מן החיים הציבוריים המשפיעים, צמצום מרחב המחיה שלהן, כל אלה כרוכים בעצם היותן נושאות את העובר ברחמן, יולדות ומיניקות (De Beauvoire, 1971). לפיכך נושא האימהות הוא אחד הנושאים המרכזיים והמדוברים ביותר ברטוריקה הפמיניסטית.

פרידמן (2007) טוענת כי דמות האם האידיאלית משמשת ככלי לשעבוד פטריארכאלי במסגרת 'מוסד האימהות' (צ'ודורו, 1978). לדבריה המצב שבו על האם לספק את כל צורכיהם של ילדיה, הוא מצב בלתי אפשרי: מצד אחד היא נתפסת כחזקה מאוד, כדי לגונן עליהם, ומצד אחר היא נתפסת כְּרַכָּה ומתמסרת (חלשה); בכל מקרה היא נתפסת כדמות-אובייקט, ובכך מנציחה את השעבוד.

בהמשך, התפתח שיח מאליל כלפי נשים שהן אימהות, התייחסות אל האם כאל קדושה ונשגבת, טהורה ויודעת מה דרוש לילדיה באופן טבעי (Winnicott, 1964). שיח מהותני זה, דרש מנשים את מילוי התפקיד כפי שהכתיבה הפטריארכיה, ואולם כרך אותו ביחס מחמיא ומאדיר, ועם זאת משתק (Di Quinzio, 1999). לטענת די קווינציו, האדרה והאלה של האימהות ה"טבעית" וה"אינסטינקטיבית", מגבירה דיסוננס שממילא עלול להתפתח כאשר אימהות אינן חשות את האימפולס האימהי, את האופוריה וההתפעלות ממצב האימהות, אותן מתארים פסיכואנליטיקנים כרגש הרצוי והמתבקש (Di Quinzio, 1999). דיסוננס זה תורם להיווצרותם של רגשי אשמה משתקים ומגבילים.

השתלשלות המחשבה הפמיניסטית השפיעה על החברה המערבית בעשורים האחרונים, ובכלל זה על דפוסי הולדה, גידול ילדים, תמורות בשוק העבודה וסדר היום הציבורי. ניתוח הספרות להדרכת הורים, ובפרט אימהות, אינו יכול להתעלם מהתפתחויות היסטוריות משמעותיות אלה. התנועה הפמיניסטית השפיעה על מוסד האימהות, על אימהות ועל דפוסי חינוך הילדים.

מטרת המחקר אפוא היא לברר את השיח המופנה כלפי נשים, העולה מספרות ההדרכה להורים, כדי לשזור חוט מנחה שיבהיר את הדרישות מהאימהות.

שדה המחקר הוא אינטרדיסציפלינרי ומשלב ניתוח פסיכולוגי והיסטורי. העבודה תתבסס על תיאוריות פוסט מודרניות ופמיניסטיות, כדי להעניק משמעות מתקבלת על הדעת לשיח המופנה כלפי אימהות.

בעבודה תנוחת ספרות ההדרכה הפופולארית להורות – בדרכים ובתנאים לגידול ילדים – ותיחשפנה התמות המרכזיות העולות בה. מאחר שספרי ההדרכה פועלים בשתי דרכים: מחד גיסא הם מהווים רכיב נכבד בהבניית שיח האימהות, ומאידך גיסא הם משקפים שיח זה. התעורר הצורך לחשוף את השיח העולה מספרות ההדרכה להורים כמו גם להגדירו מחדש, כדי לחולל שינוי תפיסתי רחב ומשפיע. שינוי שיהיה בו כדי להחזיר לאימהות את הביטחון בסמכותן מול ילדיהן, ומול הממסדים שסביבן, ובכך לאפשר להן לגדל את ילדיהן ללא חשש מול "אוטוריטות" המכתיבות להן כיצד לנהוג בקשר העדין והרגיש שבינן לבין ילדיהן.

בנוסף, תיבדק השפעתו של השיח הפסיכולוגי-חברתי-תרבותי בספרות זו, בהתאם לתקופות השונות, החל משנות החמישים של המאה העשרים ועד ימינו – האם במהלך השנים הללו, חלו שינויים בהנחיות להתמודדות מול מצבים שונים שאופייניים לגילאי הילדות. אם אכן יימצאו שינויים כאלה, ייבדקו אופיין ומגמתן של הדרישות מהאימהות.

תרומתו של מחקר זה עשויה להיות בהדגמת דמות האם המתקבלת מספרות ההדרכה להורים. ספרים אלה מצויים בבתים רבים, ותקוותי לפתוח צוהר לקריאה מודעת של ספרות ההדרכה על ידי נשים שהן אימהות, כך שגם תכנים שעלולים להתפרש כדכאניים או מאשימים (אם אכן יימצאו במחקר), ייקראו בעין ביקורתית. מודעות לקונטקסט הרחב שבו נכתבו הספרים, תאפשר מיון וסינון תכנים רצויים ונחוצים עבור כל אישה על פי צרכיה.

3. סקירת ספרות ומסגרת תיאורטית

3.1. מה היא ספרות הדרכה להורים? שלבי התפתחות

ספרות ההדרכה להורות, החלה להיכתב כבר במאה התשע-עשרה (רזי, 1997). זהו ז'אנר ספרותי שנוצר במקביל ואולי אף בזכות הנגישות למילה הכתובה שהייתה כרוכה במהפכה התעשייתית ובכללה מהפכת הדפוס. ספרות זו, שירתה אידיאולוגיה וערכים של המעמד הבינוני-ויקטוריאני-אוונגליסטי: "סדר, דייקנות, חיסכון, שליטה עצמית ומתינות" (רזי, 1997)². מטרת כתיבת ספרות ההדרכה הייתה דידקטית, ונועדה לחנך, ולאפשר לפרט ללמוד את כללי ההתנהגות המקובלים בחברה. ההתייחסות אל אימהות, לימדה גם את הערכים שיש להנחיל לדור הבא, אך גם את האופן בו ראוי לאישה לנהוג כלפי צאצאיה, על פי אמות מידה חברתיות.

לפי גיליס (Gillis, 1996), הספרים הראשונים להדרכה הורית, מן המאות השבע עשרה והשמונה עשרה, כוונו לאבות. עד למאה התשע עשרה, יכולות טיפוליות נחשבו למיומנות נלמדת, ואכן נשיות לא נקשרה לאימהיות בתקופה זו (Gillis, 1996). במציאות של שכיחות גבוהה מאוד הן של ילודה והן של מות ילודים, באירופה ובצפון אמריקה, טיפוליות אימהיות ביולוגיות לא התאפשרה. האם הביולוגית נתפסה ככלי להולדה בלבד; במקרים רבים, גידול הילוד הופקד בידי נשים אחרות (Gillis, 1996). עד למאה התשע עשרה, ההתייחסות להיריון ולידה הייתה כאל עניין ש"קורה" לנשים, מעין אפיזודה שחוזרת מדי פעם בחייה של אישה בוגרת. לדידו של גיליס, רק במאה התשע עשרה החלו להעניק משמעות ומקום לסבל האישה בעת הלידה, האישה הפכה לגיבורה מרכזית בתהליך ההולדה. במקביל לכך, ניתנו משקל ומשמעות גם לרגשותיה של האם כלפי הילוד: נשיותה נמדדה לא רק באופן בו התמודדה עם הסבל שכרוך בלידה, אלא גם לאופי תגובתה כלפי הילוד; הפגנת רגשות "אימהיים" של דאגה, אהבה ואף הערצה כלפי התינוק, נחשבו לתגובה נשית הולמת (Gillis, 1996).

זהו המצע עליו נשענו הוגים בדבר נחיצותה של "האם הטובה" שאחראית גם להתפתחות הרגשית של צאצאיה. ספרי ההדרכה החלו להכווין גם בתחום זה של צרכיהם הנפשיים והרגשיים של הילדים, ודרשו מן האימהות לספק אותם.

הצורך בהדרכה הורית, נוצר והתגבר עם תהליכי העיור והמודרניזציה במהלכם המשפחה הצטמצמה לכדי יחידה קטנה ובה חברים ההורים וילדיהם (Gillis, 1996; Thurer, 1995).

² עמ' 12

ב"משפחה האינדיבידואליסטית" (Stone, 1979), הקשר היומיומי עם המשפחה המורחבת הלך ונעלם. נשים שילדו הרגישו בדידות (Gillis, 1996; Dally, 1982). ניתן לשער כי רקע חברתי זה הביא לידי תחושת חסר בדמות סמכותית נגישה ומוכרת בה ניתן להיוועץ (אם, סבתא, דודה וכד'). וולמן וורת'לי (Wellman & Wortley, 1990) מציינים כי במציאות אורבאנית מנוכרת ומנותקת מן המשפחתיות התומכת, פרטים שחשים בודדים עשויים ליצור לעצמם רשתות חברתיות חליפיות. אחת הדרכים להקלה על תחושת הניתוק והריחוק, עשויה להיות קשורה לשירותים קהילתיים כגון ביקור אצל רופא המשפחה (Douglas & Michaels, 2004; Wellman & Wortley, 1990). ואכן, לעיתים קרובות, מחבריהם של ספרי הדרכה להורות הם רופאי משפחה, פדיאטרים וכד'.

ואולם, בראש ובראשונה מטרתה של ספרות ההדרכה, הייתה ועודנה הכוונה מעשית עבור הורים (לאטה, 2010). ספרו של ד"ר ספוק משנת 1946, "הטיפול בתינוק ובילד", כפי שיורחב בהמשך, נכתב על מנת לספק מענה לשאלות ומצוקות שמקורן בשטח, קרי באימהות שפנו בשאלות ובבקשה להכוונה ויעוץ, ובכך היווה ציון דרך משמעותי בתהליך התפתחותה של ספרות ההדרכה להורות.

"במקום בו אין אָם, אין ילד" – אמירה זו של הפילוסוף ז'אן ז'אק רוסו, בשנת 1762, הופיעה בַּמה שניתן לראות בו את ספר ההדרכה הראשון. משפט קצר זה, מבטא את ראשיתה של תקופה, שנמשכת עד זמננו, ובה נתפסת האימהות כקשר הכרחי הכולל "אימהיות" (Gillis, 1996)³, שלא נכללה ולא הייתה הכרחית לפני העידן המודרני. רוסו דרש מהאימהות: לא להתעצל ולא להתפנק, להיניק את ילדיהן, לאפשר להם חופש תנועה פיזי תוך היענות לצורכיהם. הוא סבר ש"אימהות נכונה" דורשת הצבת תנאים וכללים על פיהם על האם לנהוג כדי לגדל את ילדיה לאזרחות תורמת ומועילה (רוסו, 1945).

מושג זה "אימהות נכונה", או בגרסתו העכשווית יותר "הורות נכונה", מהווה בסיס לכתיבתם של ספרי ההדרכה (Thurer, 1995). בהמשך לכך, תפקידה של האם הוא לספק בסיס להקניית ערכים תרבותיים וחברתיים, כך שספרי הדרכה עשויים לשקף את הנורמות הנהוגות בחברה, בזמן ובמקום מסוימים.

התפתחות ספרות ההדרכה להורות כרוכה בתהליכים היסטוריים וחברתיים בעולם המערבי, ובהם המהפכה הפמיניסטית (O'Reilly, 2007). קפלן (Caplan, 2007) מציבה את

³ Motherhood לעומת Mothering

הדינאמיקה סביב מיתוס "האם הטובה" ו"האם הרעה" כבסיס להדרכה הורית וצריכתה: לעולם תידרש מ"האם הטובה" נוכחות מקסימאלית וחפיפה מושלמת בין צרכיה לבין צרכיהם של ילדיה; מידת האימהיות שלה תלויה בפניות שלה לתפקיד הדרשני. ה"אם הרעה" לעומת זאת אינה מסוגלת למידה מספקת של אימהיות ולפיכך נזקקת להדרכה מתמדת (Caplan, 2007). מכאן שספרי ההדרכה להורים נועדו לנתב בכל תחום, גם מעבר לטיפול השוטף והפיזי בתינוקות. לסיכום, תהליך ההתפתחות של סוגה ספרותית זו כרוך בהתגבשות מושג האימהות כדפוס מודרני ביחסים התוך משפחתיים: המעבר מחיים קהילתיים עם תמיכה בין-דורית (מצד אם או חמות האם) ורוחבית (כגון מצד אחיות וגיסות של האם), לחיים עירוניים, המאופיינים ביחידות משפחתיות קטנות ומבודדות, ערער על הביטחון במיומנויות היומיומיות הדרושות לטיפול בילדים ולגידולם (Wellman & Wortley, 1990). במקביל לכך, על אף חילוקי דעות בין החוקרים בדבר קיומה של ילדות בתקופה הטרומ מודרנית (Ariès, 1962; שחר, 1990), הרי שההתייחסות אל הילד כאל ישות הצורכת יחס טיפולי מיוחד מבחינת ההתפתחות הרגשית, אף היא נובעת מתהליכים המאפיינים את המודרנה, ובהם התפתחות הפסיכולוגיה. על פי שחר (1990), עוד בימי הביניים ואף קודם לכן, ניתנו הדרכות והכוונות בעניין חינוך וטיפול בילדים. כמו כן הרצון לגדל את הדור הבא על בסיס ערכים חברתיים ספציפיים, הם עניין אוניברסאלי (שחר, 1990). ואולם, בעולם המערבי המונהג בידי הכנסייה הנוצרית, היחס להולדה היה אמביוולנטי: מחד גיסא, היה צורך חברתי בהמשכיות, מאידך גיסא, אידיאלים של התנזרות מינית וערכים פטריארכאליים שבזו לנשיות ולמה שהיא מייצגת, הציתו יחס שלילי ביותר לאקט ההולדה ולתוצאותיו, קרי הילדים. מכאן שהיה צורך בחינוך לריסון, לאיפוק, להשתלטות ולדיכוי על מנת לגדל ילדים. ספרי ההדרכה באירופה של התקופה הטרומ מודרנית, הטיפו על פי תכנים אלה, ועודדו יחס נוקשה, חמור וקפדני כלפי ילדים (שחר, 1990). מקומה של האם כלל לא נלקח בחשבון. ראיית האישה כאובייקט למילוי צרכים (Kaplan, 1994), באה לידי ביטוי גם בסוגיית חינוך הילדים, כך שבשלהי המאה התשע עשרה וראשית המאה העשרים, עם התפתחותה של הפסיכולוגיה, קל היה לדרוש מאימהות את מילוי הפונקציה הרגשית במסגרת תפקידי האימהות (פרידמן, 2007).

ספרות ההדרכה להורים כפי שמוכרת לנו כיום, התפתחה על רקע הגורמים שפורטו כאן, ובאה לתת מענה לצורך בהכוונה מעשית, מוסרית, חינוכית, ערכית ורגשית.

3.2. תתי סוגים של ספרות ההדרכה להורים. למי נועדו?

בעבר, נכתבו ספרי הדרכה בתחום החינוך, עבור אבות המשפחה, כחלק מצורך לחזק ולהעביר את המסורת בחברה (שחר, 1990; Herlihy, 1985). מאוחר יותר, פנו ספרים אלה אל בנות מעמד האצולה, יודעות קרוא וכתוב, ובין היתר לימדו אימהות כיצד עליהן לנהוג עם ילדיהן, כדי לחנכם לקראת תפקידיהם על פי מעמדם (רזי, 1997).

סירס, מקובי ולוין (Sears, Maccoby & Levine, 1957), מונים את ספרות ההדרכה להורים כשלב נוסף בהיסטוריה של הפיכת חלקים מודרים מהחברה לחשובים ומרכזיים. ספרים המקיף משנות החמישים של המאה העשרים, מתאר את המעבר מחשיבה מדעית פונקציונאלית לחשיבה הומניסטית החוקרת את היחסים הבינאישיים, גם בתוך המשפחה. לדידם, ספרות הדרכה להורים (אימהות), הינה תולדה של מהפכה חברתית ששמה את האנושי והרגשי בקדמת הבמה והשיח. לטענתם, ההתייחסות לנשים שהן אימהות כאל קהל, הפך את ספרי ההדרכה עבורן למקור חשוב למידע מעשי ותיאורטי (Sears, Maccoby & Levine, 1957). גם כיום ההדרכה המעשית והמידע התיאורטי הינם חלק אינטגרלי מסוג זה של ספרות.

את ז'אנר ספרות ההדרכה - ניתן לחלק על פי מאפיינים חיצוניים ותוכניים (אנגלברג ונוביס דויטש, 2010). בדומה, את ספרות ההדרכה להורות ניתן לסווג על פי מאפיינים חיצוניים ועל פי מאפיינים תוכניים. במאפיינים החיצוניים קיימות שתי קטגוריות: ספרים מאוירים וספרים כתובים ללא איורים. על פי מאפיינים תוכניים, קיימים ספרים להדרכה הורית בתחומים רבים ומגוונים. אנגלברג ונוביס דויטש (2010) מציינים כי על מנת לסווג את ספרי ההדרכה על פי פרמטרים תוכניים, יש לבדוק את קהל היעד שלהם. לפיכך את ספרות ההדרכה להורים ניתן לאפיין כפונה לקהלים שונים של הורים, על פי צרכים שונים. כך לדוגמא קיימים ספרים הפונים להורים טריים (שגיא, 2010; הוג, 2006), וכאלה הפונים להורים למתבגרים (פייבר, 2010); ספרים המיועדים להורים לילדים עם הפרעת קשב וריכוז (פנטקוויסט, 2004), ולילדים במשפחות חד הוריות (גינסברג, 2009); ספרים המלמדים שיטת חינוך ספציפית (דליות, 2008; גורדון, 1995) ועוד.

ספרי ההדרכה להורים משקפים מגמות חינוכיות ומבוססים על הבנות וממצאים מחקריים שונים, כפי שמוצהר בחלקם (קולמן, 2001; הבר, 2001; דליות, 2008; שגיא, 2010).

3.3. מי הם המחברים של ספרות ההדרכה להורים?

מחבריהם של ספרי הדרכה בתחום ההורות והחינוך בתקופה הטרומ מודרנית, היו אנשי כנסייה שהופקדו על חינוך הדורות הבאים (שחר, 1990; Herlihy, 1985). במאות השמונה עשרה והתשע עשרה, נכתבו ספרי הדרכה על ידי אימהות ממעמד גבוה, עבור אימהות כמותן, במגמה לשמר את מעמדן וייעודן (רזי, 1997). רק בראשית המאה העשרים, החלו להיכתב ספרי הדרכה בעלי אופי מעשי, כחלק ממענה למצוקת אימהות חסרות ניסיון ותמיכה (Thurer, 1995). תיורר מביאה כדוגמא את ספרו הנודע של ד"ר ספוק שהפך למעין תנ"ך עבור נשים צעירות שהיו לאימהות וקראו בשקיקה כל הוראה ודעה שהביע המחבר הפופולארי.

הבלטת תואריהם של מחברי ספרי ההדרכה להורים (ד"ר, פרופסור), מאפיינת את הז'אנר גם בימינו (ולדמן, 2010). נראה כי הבלטה זו על גבי כריכת הספרים, באה לתת משנה תוקף לנאמר בו, ולהאדיר את סמכותו של המחבר (ולדמן, 2010). כמו כן, התארים המתנוססים, הינם לרוב של רופאי ילדים, הנחשבים לאוטוריטה עליונה ובלתי ניתנת לערעור בעניין גידול הילדים. הצורך בהכוונה, ייעוץ ותמיכה בתחום לכאורה טבעי ו"אינסטינקטיבי" כגון אימהות (מור סלע, 2010), הביא מומחים שעיסוקם קשור בילדים (כגון רופאי ילדים, מרפאים בעיסוק, אחיות תחנות לאם ולילד ופסיכולוגים), לידי סיכום הידע והניסיון הרב שצברו, בספרי הדרכה. ואולם מגוון השיטות, ההנחיות והעצות, על אף שמופנות אל ההורים, עוסקות ברווחת הילדים, בקידום ובצמצום הנוקים שעלולים להיגרם להם אם ההורים לא ייצמדו להוראות (ולדמן, 2010). בכך מעודדים ספרים אלה ספק וחוסר ביטחון ביכולות ההוריים, ומחזקים את הצורך בהדרכה (ולדמן, 2010). זאת למרות שבחלק מן הספרים, ההוראה להורים היא לסמוך על חושיהם ולהרגיש ביטחון.⁴

3.4. ד"ר בנג'מין ספוק מחבר ספר הטיפול בתינוק ובילד: סקירת חייו המקצועיים

ד"ר בנג'מין ספוק התמחה ברפואת ילדים. במהלך שנות העשרים של המאה העשרים, עבד ספוק עם ילדים נכים, ולמעשה הקדיש את כל חייו ללימוד ועשייה בתחום הריפוי וההקלה על סבל של חסרי ישע. לאחר הכשרתו כרופא ילדים, הקדיש עצמו ללימודי פסיכיאטריה והתמחה בפסיכואנליזה (Maier, 1998; Bloom, 1972). בעיצומו של המשבר הכלכלי הגדול שפקד את ארה"ב של שלהי שנות העשרים, שעה שרבים לא יכלו להרשות לעצמם שירותי רפואה עבור

⁴ ולדמן (2009) מעירה בעוקצנות כי ניתן להרגיש ביטחון בהורות שלנו, רק אחרי שהעשרנו את מחברי הספרים.

ילדיהם, פתח ספוק קליניקה בה סעד, והעניק טיפול וייעוץ עבור אלפי הורים וילדיהם – לחלקם בהתנדבות. שמו התפרסם כאוהב אדם מובהק (Bloom, 1972). בשנת 1938, פנו אליו מהוצאת הספרים Doubleday, בהצעה לפרסם מדריך לטיפול בתינוקות, אך ד"ר ספוק סרב בטענה שלא היה לו מספיק ידע בתחום. כחמש שנים מאוחר יותר, פנו אליו בבקשה דומה מהוצאת הספרים Pocket Books. הספר יצא לאור, והצליח הרבה מעבר למשוער (Maier, 1998; Bloom, 1972). גם בזמן שירותו הצבאי בחיל הים של ארה"ב, שקד על ספרו, אותו הכתיב מדי ערב לאשתו. בספרו סיכם ספוק את זיכרונותיו משנים של ייעוץ והקשבה לדאגות וחששות של אימהות שפנו אליו בעניין ילדיהן.

פרסומו של הספר היווה נקודת מפנה משמעותית בתחום ההדרכה ההורית: ספרים שפורסמו עד אז היו בעלי גוון מוסרני, מטיף, מאיים ומתנשא (Jenkins, 1998). ספוק סתר הוראות בדבר נוקשות בזמני האכלה, שינה ויקיצה, חינוך לניקיון והטפה להימנעות מפינוק הילדים על ידי שלילת מגע פיזי עם הפעוטות, דוגמת חיבוק והרמה על הידיים, כפי שלימדו הוגי דעות ופסיכולוגים התנהגותיים, שהבולט בהם היה וואטסון (Jenkins, 1998).

גינקינס (Jenkins, 1998) מציג את הפרדיגמה החינוכית שהייתה נהוגה בארה"ב בשנים שלפני מלחמת העולם השנייה: חינוך הילדים בתקופה המדוברת - נועד לגדל עובדי ייצור בעולם של מחסור. לשם כך נדרשו משמעת והרגלים נוקשים עם אוריינטציה מובהקת ליצרנות (Jenkins, 1998). לעומת זאת, בתקופה שאחרי מלחמת העולם השנייה החלה לחלחל דוקטרינה רכה ומתירנית יותר בתחום החינוך; החלו להתגבש מושגים חדשים במציאות חדשה של שגשוג כלכלי שלא היה קודם. חינוך הילדים קידם, בין היתר, קשר הדדי בין הורים וילדיהם, כלל זמן למשחק ולהנאה, ונועד לגדל דור של צרכנים בעולם של שפע (Jenkins, 1998). הצלחתו והפופולאריות הרבה של הספר, נבעה גם ממחירו השווה לכל נפש (25 סנט) ומשפתו הישירה והפשוטה (Maier, 1998). ספוק נמנע במתכוון משימוש בז'רגון רפואי/פסיכולוגי מתנשא, שאפיין ספרי הדרכה שקדמו לו (Jenkins, 1998; Maier, 1998). גישתו הפילוסופית גרסה כי על ההורים לסמוך על חושיהם ועל האינסטינקטים שלהם כלפי צאצאיהם (Maier, 1998; Bloom, 1972). סיסמת הספר הייתה: "You know more than you think you do"]אתם יודעים יותר מכפי שנראה

לכם"⁵]. ניכר כי במהדורות הראשונות – כפי שיודגם בהמשך – הפנייה הייתה לאימהות בלבד, You הופנה לאם. במהדורות מאוחרות יותר, המחבר פנה גם לאבות, ולפיכך ניתן לתרגם את You ל"אתם".

גישתו החדשנית של ספוק, הייתה מעוגנת ברעיונות מתחום הפסיכולוגיה והפילוסופיה שהחלו לפרוח בתקופה זו, וסתרו את הסמכותנות המנוכרת והאבסולוטית, הקפדנות והמשמעת הסיסטמטיות כפי שהיו נהוגות עד אז (Jenkins, 1998).

ספוק שאב את רעיונותיו מאווירה ציבורית וחברתית שאפיינה את התקופה שאחרי מלחמת העולם השנייה. האיום שבמחלות זיהומיות ותמותת תינוקות מאסיבית, שהיה מנת חלקם של הורים לפני המלחמה, הומר בדגשים חדשים: בריאות נפשית, התפתחות חברתית ואושר, היו במוקד דאגתם של המחנכים (Jenkins, 1998). התפרסמו ספרים ומחקרים שעסקו בזכויות, ברווחת ובצרכי הילד.⁶

הספר שהפך במהרה לרב מכר, בארה"ב ובעולם, יצא ביותר מחמישים מיליון עותקים ותורגם לשלושים ותשע שפות.⁷ זהו אחד הספרים הנמכרים ביותר בכל הזמנים, להוציא את התנ"ך (Douglas & Michaels, 2004).

ספרו של ד"ר ספוק כציון דרך משמעותי בתחום ספרות ההדרכה להורים, הושפע אף מתהליכים חברתיים ותרבותיים כגון המהפכה הפמיניסטית ותנועות לזכויות אדם כפי שיודגם בהמשך.

נתונים אלה מעלים צורך בחקירה יסודית בדבר מרכזיותו של טקסט זה בתחום חינוך הילדים של שניים וחצי הדורות שחלפו מאז צאתו.

3.5. מי הם מחברי ספרי ההדרכה בימינו?

בימינו, מחברי ספרי ההדרכה להורים באים מתחומים ומדיסציפלינות מגוונות. לעתים כפי שיודגם בפרק המתאים - תואריהם האקדמיים מתנוססים על גבי הכריכה - על מנת לגבות את דבריהם בסמכותם כאנשי מקצוע. העיסוק בגידול ילדים, מאחר שהפך לעניין אופציונאלי בחלק גדול מהעולם המערבי, דורש רמות גבוהות ביותר של התמסרות והקדשה עצמית (O'Reilly, 2007). במציאות בה נשים בוחרות באימהותן, האתגר הוא לספק אינפורמציה

⁵ לאורך העבודה מופיעים ציטוטים שמקורם באנגלית והם בתרגום שלי

⁶ לדוגמא: Ribble, 1965 [1943]; Davis, 1939

⁷ <http://www.drspock.com/about/drbenjaminspock/0.1781..00.html>

רלוונטית לגידול הילדים מחד גיסא, ולאפשר סגנון אימהות על פי בחירתן של נשים שהן אימהות (מור-סלע, 2010).

עבודה זו מבקשת לבחון את ספרי ההדרכה הבולטים שיצאו בישראל (מתורגמים ומקוריים) בין השנים 2000 ו-2011, לאור התפתחויות ושינויים שחלו מאז נחשף העולם לרב המכר של ד"ר ספוק לפני כשישה עשורים.

3.6. שאלות המחקר:

1. כיצד התפתח השיח על תפקידי האימהות בספרות ההדרכה להורים משנות החמישים ועד ימינו?

2. מהו השיח על תפקידי האימהות, ומה הם ביטוייו בספרי ההדרכה שיצאו לאור בישראל, בין שנת 2000 לשנת 2011?

4. מתודולוגיה

חקירת טקסטים כתובים היא בהכרח פרשנית (Hodder, 1998). הודר מכנה את מושאי המחקר הלא אנושיים "נתונים אילמים" (Hodder, 1998⁸). טקסטים אינם מגיבים לראיון, להבעות פני המראיין או למה שנכתב ונאמר עליהם, ולכן כל אדם שקורא אותם, מפרש אותם על פי הבנתו ועל פי צרכיו, ללא יכולת מצד מושא המחקר להתנגד או להסכים. עמדת המוצא שלי כאישה וכאם מציבה אותי כ"סובייקט מול סובייקטים" (שקדי, 2003⁹). כל ניסיון לעריכת המחקר מנקודת מוצא אובייקטיבית והתייחסות מרוחקת למושאי המחקר, באופן שכביכול אינו נוגע לחיי האישיים ומתיימר להיות מנוטרל מהטיות, מחטיא את המטרה והוא בבחינת שקר. לכן בחרתי בעריכת מחקר איכותני, מנקודת מוצא סובייקטיבית בה ההזדהות שלי עם התכנים רלוונטית ואף מעשירה ומחזקת את אמינות המחקר (שקדי, 2003).

בקריאת טקסטים ניתן להפיק משמעויות שונות ואף סותרות, על פי הקונטקסט החברתי/היסטורי/תרבותי של הקורא (Denzin, 1998, Hodder, 1998). פרסום הטקסט מפקיע מידי הכותבים את הכתוב ומגדיל את הפער והמרחק שבין הכותב לקוראיו, כיוון שאפשרויות הפרשנות הולכות ורבות (Denzin, 1998, Hodder, 1998). מסיבה זו על הפרשן לחשוף את הקונטקסט החברתי והתרבותי אליו הוא משתייך, ולהציג את הפריזמה דרכה מוענקת משמעות לניתוח הדברים.

כמו כן, ישנם יתרונות רבים וחשיבות רבה להיכרות מעמיקה של החוקרת עם התופעה הנחקרת (Bourdieu, 1996 ; Patton, 1980). במחקר זה, כאישה, אם, מנחת הורים ופמיניסטית, אוכל להיחשב כ- "complete member researcher" (Bochner & Ellis, 2002) – 'חברה מלאה בתופעה הנחקרת'.

מאחר שלא ניתן לחקור את כל מושאי המחקר שלנו (Patton, 1980), יהא זה אדם, תופעה או ספר, יש צורך להגדיר את מה שאנחנו מבקשים לחקור. דנזין (Denzin, 1998) מסביר שהפיכת מאורעות חברתיים ותרבותיים לכדי טקסט קריא, הם אקט של פרשנות. לדידו, במדעי החברה לא ניתן להשתמש בכלים אובייקטיביים ו/או מדויקים כדי להפיק ידע (Denzin, 1998). הכל נתון לפרשנות המתבונן. לפיכך חקירת ספרי ההדרכה להורים הינה אקט פרשני ופוליטי.

⁸ P. 110
⁹ עמ' 228

הבחירה בספרים, כפי שארחיב בהמשך, היא מדגמית ובאה להציג דפוסים התפתחותיים החל משנות החמישים של המאה העשרים ועד ימינו.ⁱ

בחירת הספרים, על אף שנערכה באורח אקראי ונסמכה על שנת הוצאתם לאור בישראל, ועל הגדרתם כספרי הדרכה להורות, עלולה להיתפס כמוטית (שקדי, 2003). זאת בשל מגבלות הסובייקטיביות, שהרי בחירת מדגם אחר, כמו גם שימוש בכלים פרשניים אחרים, יכלו להניב ניתוח שונה עם אוריינטאציות אחרות (Denzin, 1998, Hodder, 1998).

חשוב אם כן להדגיש את עמדת המוצא שלי בהיותי אישה, אם, מנחת הורים ופמיניסטית, על מנת לתקף מחקר זה על פי אמות מידה של מחקר פרשני ואיכותני (שקדי, 2003; Bochner & Ellis, 2002).

בניגוד לדיבור שבעל פה, טקסטים כתובים הם עמידים וניתן לשוב ולעיין בהם לאורך זמן (Hodder, 1998). לפיכך ראוי לערוך בדיקה התפתחותית של ספרות ההדרכה להורים, על מנת לברר שינויים, השפעות, אופנות ומגמות, שאולי חלו בסוגה זו לאורך השנים.

המטרה הראשונה של העבודה היא לתור אחר מקורות השיח בתחום ספרות ההדרכה להורים, המודל ששיח זה מציע לעיצוב הורות 'נכונה' והיחס לנשים. תרומתו של השלב הראשון בעבודה זו תבוא לידי ביטוי בהצבתו של ספר ההדרכה של ד"ר ספוק, הפופולארי בכל הזמנים (Thurer, 1995) כציון דרך משמעותי בתחום ההדרכה ההורית. הספר יצא לאור בשנות הארבעים של המאה הקודמת, ועדיין יוצא לאור במהדורות חדשות לאורך השנים. תיבחן הנקודה לפיה ספרים שנכתבו אחריו משמרים, במידה מסוימת, זיקה אליו ולפיכך מעניקים לו משנה תוקף ומעמד של מעין "אבן בוחן".

המטרה השנייה של מחקר זה היא לברר כיצד בא לידי ביטוי מודל האימהות הטובה, כיצד הוא מוגדר בספרים השונים. תרומתו של שלב זה תהיה בליבון סוגיית עיצוב ההתנהגות של אימהות על פי אופנות ותכתיבים תקופתיים, ובחינת הנעשה בתחום, בעשור האחרון.

ג'ק (Jack, 1993) טוענת שהפיקוח מנתב ומדריך נשים בבחירותיהן ובהתנהגותן בכל תחומי חייהן. לטענתה, התחושה של עמידה בציפיות נובעת מריצוי חברתי ותרבותי. קיימת ביקורת מתמדת שמחלחלת דרך השפה המדוברת והכתובה, הוויזואליה, הנרטיב המסופר ומועבר מדור לדור. ביקורת זו יוצרת התנהגות. ניתן לראות בספרות ההדרכה להורים את אחד מסוכני הפיקוח הללו. אחת ממטרותיה של עבודה זו היא לאתר את ולהצביע על נקודות בהן ספרות ההדרכה להורים אכן מעצבת ומכתיבה את התנהגותן של נשים בתוך ביתן מול ילדיהן, בבחינת

מה ואיך "נכון" ו"צריך" לעשות על מנת לספק את צרכיהם של הילדים ולהיכלל בקטגוריית ה"אם הטובה".

הודר (Hodder, 1998) מתאר את תהליך המחקר כתהליך בלשי המתחקה אחרי ראיות. טענתו חיפוש (ומציאת) מכנים משותפים בין מושאי המחקר או "הנתונים האילמים" (Hodder, 1998), מאפשרים למתבונן לאבחן "שביל" או "עקבות" שמנחים את החוקר לקראת ממצאים משמעותיים. מציאת ה"שביל" היא בבחינת פרשנות, כיוון שהחוקר מעגן את ממצאיו בחומר התיאורטי אותו בחר (Denzin, 1998).

בעבודה זו אתייחס לספרי ההדרכה להורים כאל "נתונים אילמים", מתוך כוונה לזהות דפוסים ותבניות של מסרים מילוליים ולא מילוליים (Hodder, 1998; Patton, 1980). אאבחן בסיס הגיוני להשוואה בין הספרים, ואגדיר על פיו את הקריטריונים לבחירת הספרים (Patton, 1980). כמו כן, אאתר את הקונטקסט התקופתי, התרבותי והחברתי של כל אחד מן הספרים ואחפש את הדומה והשונה (Hodder, 1998).

לפי הוברמן ומיילס (Huberman & Miles, 1998), המידע שנאסף, על פי רוב, אינו ערוך לפרשנות באופן מיידי, אלא דורש הכנה ותהליך עיבוד נתונים כדי להפיק ממנו פרשנות. חייבת להיות שיטה שמאפשרת שחזור הממצאים גם על ידי חוקרים נוספים. אחרי שלב איסוף הנתונים יש צורך במיקודם, כלומר עריכתם כך שייחשף מידע רב ככל האפשר בכמה שפחות זמן. לפיכך אקבץ את הממצאים בטבלאות על פי חלוקה לתקופות, תת סוגים, ניתוח צורני וניתוח תוכני (Huberman & Miles, 1998). יש לחזור על התהליך, כלומר רצף מחזורי של שאלות ותשובות (Huberman & Miles, 1998) – למשל אותן שאלות תשאלנה לגבי כל אחד מן הספרים. תיאור פירושו לענות על השאלה "מה קורה כאן?", כיצד הדברים מתקשרים האחד לשני בתוך סבך המידע וכיצד מפיקים ממנו משמעות (Huberman & Miles, 1998).

על מנת להשיב על שאלת המחקר הראשונה (כיצד התפתח השיח על תפקידי האימהות בספרות ההדרכה להורים משנות החמישים ועד ימינו), אבדוק את אמירותיו של ספרו של ספוק על: חינוך ילדים; מיקומם של ילדים בחברה; הדרישות שהוצבו בפני הורים; היחס החברתי לנשים כאימהות. אבדוק האם נושאים אלה משתקפים עד ימינו, בספרות ההדרכה הפופולארית. בחינה זו תיעשה על ידי סקירת ספרות הדרכה להורים – בחלוקה לעשורים החל משנות השבעים של המאה העשרים ועד לתחילת שנות האלפיים. בחרתי בספרים, שהתפרסמו בישראל, שניים

מכל עשור החל בשנות השבעים של המאה העשרים, כדי לבדוק התפתחות או שינויים על פי רוח התקופה, כמפורט להלן:

"Toddlers and Parents", Berry Brazelton, 1974, Delta;

"Baby & Child from birth to age five", Penelope Leach, 1977, Penguin Books;

"Your Toddler: Ages One and Two", Richard Rubin, John Fisher, Susan Doering, 1980, Macmillan;

"Positive Parenting: Raising children with self esteem", Elizabeth Hartley-Brewer, 1994, Mandarin Paperbacks;

"הורים כבני אדם: להיות הורים שטוב להם", חיים עמית, 1997, ספריית פועלים;

"סודותיה של הלוחשת לתינוקות: כיצד להתחבר ולתקשר עם תינוקות", טרייסי הוג, 2002, מטר.

שני הקריטריונים לבחירת הספרים הם, שנת ההוצאה לאור של המהדורה הראשונה;

הוצאתם לאור של הספרים בישראל.

הבחירה בספרים אלה מתייחסת לשנים בהן יצאו לאור ולפיכך לייצוגו של הלך רוח פוליטי שאפיין התפתחויות חברתיות, תרבותיות וכלכליות דוגמת הפמיניזם שאפיינו את תקופתם של הספרים, ובאו לידי ביטוי בסוג זה של ספרות פופולארית. בחירה זו, באה גם לבחון השתקפות של ספרו של ספוק בשני דורות (לפחות) בהם התפתחה הספרות להדרכה הורית. בבדיקה זו, אערוך השוואה צורנית (Zilber et al. 2008) בין ספרו של ד"ר ספוק לשאר הספרים. ספרים רבים בתחום ההורות נכתבו בעשורים הללו, ועם זאת רק את חלקם ניתן להגדיר כספרי הדרכה. לשם הגדרה זו, בחירת הספרים נעשתה על פי הצהרת המחברים על היות הספר "מדריך להורים".

יחד עם זאת, חשוב להתייחס למגמות בהופעתם של ספרים נוספים בתחום ההורות, ולזהות על פיהם את "נושא העשור". סקירה כזאת תיעשה לאחר ההשוואה הצורנית והתוכנית של ספרי ההדרכה הנבחרים מול ספרו של ד"ר ספוק.

אמירותיו של סופר על נושאים שונים, ניכרות גם במבנה ובחלוקתו הצורנית של הספר (Zilber et al, 2008). בחינת פרמטרים של מי הם המחברים, גיל הילדים, אופן חלוקת הספר לפרקים, הכללתן של תמונות המחשה ואופן השימוש בשפה, עשויה להאיר את ענינו בדבר מגמות, זיקות ואוריינטציה של הספר המנותח. בנוסף, סקירה צורנית תאפשר זיהוי של תהליכים חברתיים כפי שמשקפים בספרים לאורך השנים. זאת מנקודת הנחה לפיה פרמטרים דוגמת

מספר האיורים והתמונות לעומת המלל, אופן החלוקה לפרקים או סגנון השפה בו נכתב הספר עשויים להצביע על מסר לא מילולי לקהל היעד; ארצה לבחון האם קיימת זיקה בין מבנהו של ספרו של ספוק לבין מבנה הספרים שבחרתי, האם חלוקה כזאת לפרקים והיחס שבין כמות התמונות לבין כמות המלל אופיינית גם לספרי הדרכה שיצאו לאור שנים אחרי ספרו של ספוק. כך לדוגמה, ריבוי תמונות ואיורים עשויים להצביע על ניסיון המחברים להקל ולחבב את הקריאה וההתמצאות בספר, לייעד את הספר לקהל שאינו מורגל בקריאת טקסטים רציפים וצפופים בשפה גבוהה (Douglas & Michaels, 2004).

בהמשך אערוך השוואה תוכנית וטקסטואלית (Zilber et al. 2008), במטרה לזהות תמות מרכזיות של הספרים. אברר האם קיימים קווי דמיון בין ספרו של ספוק לבין ספרי ההדרכה המאוחרים יותר, על ידי השוואתו מולם.

ניתוח תוכן נועד לדלות תמות מרכזיות בנושא הנחקר, ולאפשר קריאה מחודשת של "סיפור" שנוצר (Zilber et al. 2008). חלק מן ה"סיפור" אמנם מתקבל על ידי הניתוח הצורני שייערך בשלב הראשון. על גבי החלוקה הצורנית ניתן להוסיף את הפן התוכני על מנת לקבל תמונה ברורה יותר של מה שמסתמן כמטא-נרטיב בקונטקסט הרחב (Hodder, 1998) של ספרי ההדרכה להורים.

בכדי לענות על שאלת המחקר השנייה (מהו השיח על תפקידי האימהות, ומה הם ביטוייו בספרי ההדרכה שיצאו לאור בישראל, בין שנת 2000 לשנת 2011?), בחרתי בספרים הבאים:

"משמעת טובה ילדים טובים: גישה מועילה וחדשנית למשמעת", ד"ר ג'רלד א. נלסון, 2000, שמעוני;

"אהבה וגבולות בחינוך הילד: ספר הדרכה להורים", ד"ר דוד הבר, 2001, רמות;

"כיצד לומר זאת לילדך", ד"ר פול קולמן, 2001, פוקוס;

"המדריך השלם להתפתחות הילד: איך לגדל ילדים מאושרים, בריאים ומלאי ביטחון", ד"ר דורותי איינון, 2005, מודן;

"הורים כמנהיגים: להיות הורה משפיע", חיים עמית, 2006, מודן.

"המדריך הישראלי להורים: שנים ראשונות מהלידה עד גיל שש", הילי כוכבי ועמירם רביב, 2007, כנרת, זמורה-ביתן, דביר;

"אין ילדים רעים", מיכל דליות, 2008, קשת;

”לגדל ילדים ולהישאר שפויים: עצות משדה הקרב להורים מותשים”, נייגיל לאטה, 2010, כנרת, זמורה-ביתן, דביר;
”הורים בחסד: מדריך לשיטת החינוך השלוי”, שי טובלי ואילון לסטר, 2011, פראג.

תשעת הספרים מן העשור האחרון - שלושה מתחילת העשור, שלושה מאמצעו ושלושה מסופו, נבחרו על פי שני קריטריונים: שנת ההוצאה לאור של המהדורה הראשונה; הוצאתם לאור בישראל.

בחלק זה של העבודה, אחזור על שיטת המחקר אותה אנקוט בשלב הראשון, כפי שפורט. אחלק את הספרים על פי קריטריונים צורניים ותוכניים (Zilber et al. 2008). לאחר מכן, אחלק את הספרים על פי תת קטגוריות שיווצרו.

אנתח את הטקסטים בהתאם לתמות שעולות מן התכנים ההדרכתיים, ועשויות להצביע על תפיסת מצבו האופטימאלי של התינוק/ילד, כמו גם על האופן בו נתפסת האם המיטיבה, והיחסים הרצויים בין האם (ההורים) ובין הילדים. כמו כן, אבדוק את המסרים בתקופות השונות, כלפי נשים שהן אימהות, ואברר אילו שינויים, אם בכלל, חלו במסרים אלה – עד כמה אימהות אידיאלית, או אימהות נכונה משמשת כמודל ראוי להוראה, והאם ”מודל האם הראויה” השתנה במהלך השנים?

בחרתי בנקודות הבאות כעשויות להצביע על התמות הנ”ל בספרים הנבחרים. פרמטרים אלה יעזרו לי למקד את הנתונים המבוקשים במחקר, מסך כל התכנים העולים מהספרות ההדרכתית:

- שם הספר ומטרתו.
- תוכן כללי; עבור מי נכתב הספר.
- דמויות ההורים: תפקידי האם ותפקידי האב.
- תפקידי הילד.

ספרי הדרכה להורות - מצויים בבתים רבים. מחקר זה נועד לאפשר קריאה ביקורתית ומודעת. בחיבור זה אני מקווה לחזק את הביטחון של אימהות בסמכותן ובתחושות המורכבות שלהן כלפי ילדיהן, כך שתתאפשר קריאה נינוחה ותועלתנית שבוחרת את הנחוץ ומסננת את מה שאינו רלוונטי לחייה ולבחירותיה של כל אם.

5. ד"ר ספוק לוחש לתינוקות: סקירה היסטורית של ספרות ההדרכה להורים

במיפוי שלהלן אערוך ניתוח צורני של ספרות ההדרכה להורות, בייצוגם של ספרי הדרכה שנכתבו בעשורים שבין שנות השבעים של המאה העשרים לשנות האלפיים, והשוואת ספרים אלה מול ספרו של ספוק.

סקירה זו תכלול סידור כרונולוגי של הספרים, ציון החלוקה הצורנית בספרים הנבדקים ודוגמאות לקריטריונים שייבדקו. תיערך השוואת הספרים מול ספרו של ד"ר ספוק, כמו גם השוואת מהדורות שונות של ספרו של ספוק. נתונים אלה יוכנסו לטבלה על מנת להקל את הקריאה ולהבליט את תוצאות ההשוואה.

הספרים נבחרו על פי שנת הוצאתם לאור בישראל. בחירה זו באה להדגים השפעות של מגמות חברתיות ופוליטיות של התקופות השונות. שני ספרים לעשור, החל בשנות השבעים של המאה העשרים ועד לשנות האלפיים.

תהליך הסיקור ייפתח בהשוואה בין שתי מהדורות של ספרו של ספוק, האחת משנת 1957 בגרסה אנגלית שיצאה בארה"ב בהוצאת Pocket Books; השנייה היא מהדורה משנת 1989 בגרסה עברית שיצאה בישראל, בהוצאת סטימצקי. הטבלאות יכללו נתונים ללא פרשנות. מיד לאחר מכן ינותחו הממצאים שבטבלאות, וידלו מהם משמעות ומסקנות.

5.1 ממצאים: השוואה וניתוח צורני בין מהדורה מוקדמת ומאוחרת של ספרו של ד"ר ספוק

5.2 טבלת השוואה וניתוח:

המהדורה האנגלית משנת 1957 תקודד S. 57; המהדורה העברית משנת 1989 תקודד

ס. 89.

קוד	חלוקת הספר לפרקים	תמונות ואיורים	שימוש בשפה
S.57	הספר מחולק לעשרים ושמונה פרקים ולמאה ושישים תתי פרקים, על פי סדר כרונולוגי התפתחותי של התינוק והילד	בספר עשרים ושמונה איורים המתארים מצבים שונים בחיי התינוק והילד, או באים להדגים פרטים טכניים. בכל האיורים בהם מופיעות דמויות אנושיות ¹⁰ , התינוק או הילד נמצא במרכז. באיור אחד מופיע אב בקצה אחד של הפריים; בקצה השני של הפריים מצוירת אחות, ובידיה (במרכז הפריים) תינוק עטוף כשפניו כלפי הקוראים. מבטי האחות והאב מופנים (כל אחד מזוויתו) כלפי התינוק. בשבעה איורים מופיעה דמות של אם, שלמה או 'קטועה' כגון יד, ברכיים או שד בלבד מול תינוק שלם. בארבעה איורים בהם מופיעה האם כדמות שלמה, היא בשולי האיור וגודלה היחסי לעומת	סוג שפה: שפה פשוטה ומובנת, ללא שימוש בז'רגון מקצועי גם כאשר נידונים נושאים "מדעיים" כגון מצב פסיכולוגי, תופעות רפואיות וכד'. ניכר מאמץ להסביר ידע גבוה בשפה מובנת לכל. הפניה במהדורה זו היא בלעדית אל האם. לאורך כל הספר, מוצגות אמירות המבטאות סמכות מדעית. ביטויי קביעה: "על פי מחקרים מדעיים"; "ידוע ש..."; "מחקרים פסיכולוגיים מראים..." "ילדים זקוקים ל..."; "הילד זקוק ל..."; "תינוקות בגיל זה..."; "מחקר[ים] חדש[ים] בתחום מראים כי..." ביטויי עצה: לצד ביטויי קביעה מופיעות אמירות שמוצגות כרעיון נוח ליישום או נעים עבור האם, ומועיל לאוירה המשפחתית.

¹⁰ חלק מהאיורים מתארים מכשירים וציוד כגון בקבוקים, סירים, צעצועים, חיתולים ומדחום

קוד	חלוקת הספר לפרקים	תמונות ואיורים	שימוש בשפה
ס. 89	הספר מחולק לעשרים וחמישה פרקים ולמאה חמישים וארבעה תתי פרקים. הספר מחולק על פי סדר כרונולוגי-התפתחותי של הילד	התינוק - המוצב במרכז הפריים, הוא קטן (נראית מרחוק). באיור אחד האם מתוארת מהגב (פניה מופנים לתינוקה). שאר האיורים מתארים תינוקות וילדים ללא נוכחות מבוגרת/תמונות ואיורים	כך לדוגמה: "אל תחששו מפני תינוקכם"; "הירגעו"; "האמינו בעצמכם"; "התענגו על תינוקכם"; "אפשרו לילדכם...". הפניה היא בלעדית לאם. התייחסות לשוניית לתינוקות וילדים בלשון זכר.
		בראש כל פרק מופיעה תמונת המחשה לנושא. מתוך 24 תמונות המעטרות את הספר, אחת מתארת אב. פניו מופנות כלפי התינוק והוא ניצב בשולי הפריים, כשמרכזו שוכב התינוק; שבע תמונות מתארות אישה, מתוכן תמונה אחת בלבד של האם לבדה (בחדר לידה) ושש תמונות בהן מופיעה אישה, שלמה או במקוטע לצדו של תינוק המוצב במרכז הפריים. בכל המקרים מבטה של האם מופנה כלפי התינוק, והיא מצולמת מפרופיל. בשתי תמונות מצולמות ידה של האם וחלק מפניה וראשה שמופנים כלפי התינוק שבמרכז הפריים. שש עשרה תמונות מתארות ילדים/במציבים ובפעילויות שונות, ללא נוכחות מבוגרת/תמונות ואיורים	סוג שפה: שפה פשוטה ומובנת, ללא שימוש ב'ז' רגון מקצועי גם כאשר נידונים נושאים "מדעיים" כגון מצב פסיכולוגי, תופעות רפואיות וכד'. ניכר מאמץ להסביר ידע גבוה בשפה מובנת לכל. ביטויי קביעה: לאורך כל הספר, מוצגות אמירות המבטאות סמכות מדעית כך לדוגמה: ביטויי קביעה שחוזרים על עצמם: "על פי מחקרים מדעיים"; "ידוע ש..."; "מחקרים פסיכולוגיים מראים..." "ילדים זקוקים ל..."; "הילד זקוק ל..."; "תינוקות בגיל זה..."; "מחקר[ים] חדש[נים] בתחום מראים כי..." ביטויי עצה: לצד ביטויי קביעה מופיעות אמירות שמוצגות כרעיון נוח ליישום או נעים עבור ההורים, ומועיל לאווירה המשפחתית. כך לדוגמה: "אל תחששו מפני תינוקכם"; "הירגעו"; "האמינו בעצמכם"; "התענגו על תינוקכם"; "אפשרו לילדכם..." פניה לאם ולאב. הקפדה על התייחסות לשוניית שוויונית לבנים ולבנות.

טבלה 1. השוואה בין שתי מהדורה מוקדמת ומאוחרת של "ספר הטיפול בתינוק וילד" מאת ד"ר בנג'מין ספוק.

קריאת הטבלה מבליטה מספר ממצאים:

א. חלוקת הספר לפרקים:

חלוקת הספר לפרקים על פי התפתחות כרונולוגית של הילד, מצביעה על המטרה העיקרית של הספר, והיא ללמוד את צרכיו לפי שלבי גדילתו של התינוק. מטרה זו מציבה את הילד במרכז התייחסות ההורית ומגדירה את תפקיד ההורים, כמי שמחויבים להיענות לצרכי התינוק והילד. חלוקת פרקים על פי סדר גדילתו של התינוק, יוצרת תבנית הגיונית ורציפה, שמאפשרת יציקת תכנים משתנים, תוך שמירה על עקרון הצבת הילד וצרכיו במרכז.

בקטגוריית החלוקה לפרקים, אין הבדל משמעותי בין הגרסה המוקדמת (באנגלית) לבין הגרסה החדשה יותר (בעברית).

ב. תמונות ואיורים:

תמונות ואיורים נועדו ליצור עניין, לקשט, להמחיש ולהדגיש את התכנים השונים שמופיעים בספר (Douglas & Michaels, 2004). הכללת אמצעי המחשה בסוגה ספרותית כגון ספרות הדרכה להורים, באה גם להקל את הקריאה ופונה לקהל שאינו מורגל בקריאת טקסטים מורכבים ללא עזרים ויזואליים (Douglas & Michaels, 2004). כמו כן, תמונות ואיורים מאפשרים לקהל הקוראים התמצאות בספר ובנושאים הנבחרים, ללא עיון קפדני בתוכן.

בגרסתו האמריקנית המוקדמת ספרו של ד"ר ספוק מעוטר באיורים, ואילו בגרסה העברית המאוחרת יותר, משלהי שנות השמונים, מופיעים צילומים.

האיורים שבמהדורה האמריקנית המוקדמת, מלווים לעתים בהסברים מפורטים שדורשים הדגמה, כגון אופן הכנת אוכל מסוים או כיצד יש לחטא את הבקבוק וכד'.

יתר האילוסטרציות נועדו לעיטור, קישוט והמחשה. הדמויות שמצוירות בגרסה זו הן ברוב המקרים תינוקות וילדים. דמות אב מופיעה באיור אחד, המתאר את הצגת התינוק לאביו בביה"ח. דמות אם מופיעה בשבעה איורים. האיורים מתארים מצבים שונים מחיי היומיום בבית בו יש תינוק או ילד.

באיור בו מופיע אב, ניכר כי הוא מבקר שבא מן החוץ: מעילו וכובעו תלויים על ידו. הוא נמצא בשולי הציור בפרופיל כלפי הקוראים ומבטו מרוכז בתינוק שבאמצע התמונה. הרך הנולד מוצג לאביו מאחורי חלון שיוצר מעין מסגרת שממרכזת אותו. מציגה אותו אחות (או אולי רופאה?), גם היא בשולי הציור, על פיה ואפה מסכה, אבל עיניה מופנות כלפי התינוק שבזרועותיה. אין ספק לגבי מי הוא הפרוטגוניסט המרכזי של הציור.

בארבעה מן האיורים מוצגת האם בגופה ובראשה, ואולם היא מהווה מעין רקע לילד או לתינוק שמצויר בגדול ובמרכז התמונה. בכל המקרים בהם נראים פניה או חלקי פניה של האם – מבטה פונה אל הילד. בשלושה מקרים ניכרת הבעת האם: באיור אחד היא נראית גוערת בתינוק שנוגע בחשמל; באיור נוסף האם נראית חסרת אונים ואוחזת את ראשה בידיה, מול תינוק שזורק חפצים בבית. סצנה נוספת מתארת תינוק עומד על כיסא האכלה, בגבו אל האם, ופונה אל הקוראים, ועל פניו חיוך שובב. פניה של האם מראים ייאוש או צער. בשני איורים מופיעה האם באופן חלקי: ציור אחד מראה שד ואת ידה של האם בהדגמה לדרך הנכונה בה יש לאחוז בשד לצורך הנקה; בציור שני מופיע תינוק שכוב על בטנו על גבי ברכיה של האם. שאר גופה או פניה אינם מופיעים באיור. בולטת מרכזיותו של הילד והצבתו כגיבור הראשי של ספר ההדרכה. שאר הציורים עוסקים בתיאור רגעים בחייו של תינוק או ילד בשלבי גדילה שונים.

גם בגרסה הישראלית כשלושים שנה מאוחר יותר, הילד מוצג כמושא הבלעדי להתייחסות, עם מאזן דומה של תמונות בהן מופיע ילד ללא נוכחות מבוגרת, וכאלה הכוללת גם אב או אם בשולי הפריים. בכל המקרים בהם מופיעים מבוגרים, מבטיהם פונים אל התינוק או הילד.

דמות האב, בשונה מן המהדורה האמריקנית המוקדמת, הינה דמות שותפה ופעילה: האב בגרסה הישראלית מצולם כשהוא מחתל את תינוקו. יחד עם זאת, גם בוורסיה המעודכנת,

זוהי התמונה היחידה בה מופיע אב. מבטו של האב המצוי בשולי התמונה, מופנה כלפי התינוק שבמרכז הפריים.

בשבע תמונות מוצגת דמות האם. בתמונה אחת האם מצולמת בשכיבה בחדר לידה. בשש תמונות נוספות מצולמת האם כרקע לתינוק או לילד במצבים שונים, כגון אכילה, שינה, משחק או חיבוק. תמונה אחת מראה רק את ידה וחלק מראשה ללא פניה של האם, שעה שמנגבת את התינוק שיצא מן האמבטיה.

שאר התמונות עוסקות בתיאור פעילויות של ילדים ותינוקות בשלבי גדילה והתפתחות שונים.

האיורים והתמונות שבשתי הגרסאות מחזקים את רעיון הצבת הילד במרכז, ועוזרים להמחיש את מטרת הספר, קרי פירוט צרכי התינוק והילד והכוונה הורית לקראת מילוי צרכים פיזיים והתפתחותיים אלה.

אמנם ניכר שינוי מסוים ביחס לתפקיד האב במשפחה. בגרסה המוקדמת, האב מרוחק פיזית וסימבולית – הן בהצבתו מאחורי חלון בו מוצג לו התינוק, וממילא נמנע מגע ישיר, והן בלבושו המוקפד והרשמי של מי שעבודתו איננה בשטח הבית.

בגרסה העדכנית יותר, מתקיים מגע ישיר בין האב לתינוק. האב הישראלי בשנות השמונים לבוש בנינוחות ביתית ומחלל את תינוקו. יש לציין כי במבוא למהדורה העברית, מודגשת הנאמנות למקור, וניתן להניח ששינויים דומים חלו גם במהדורות המעודכנות שיצאו באנגלית.

מעניין להבחין שבשתי הגרסאות הן המוקדמת והן המאוחרת, התמונה היחידה שכוללת את האב, מוצגת בתחילת הספר. באורח סמלי, את המאורע המשמח של הולדת תינוק במשפחה, מקדמת דמות האב (Shuttleworth, 1992). בשנות השמונים, דמות האב נוטלת חלק במשימה, לאחר שהופנם כי בצרכיו של הילד יש להתחשב, והאב אכן משתתף במאמץ הגידול (Douglas & Michaels, 2004).

ואולם חלקו היחסי של האב בנטל גידול הילדים, נשאר קטן לאין ערוך לעומת חלקה של האם, וגם נתון זה עולה באופן מובהק מן הממצאים שבטבלה.

ג. שימוש בשפה:

השפה בה מנוסח טקסט, מגדירה את קהל היעד שלו (אנגלברג ונוביס דויטש, 2010). בשתי המהדורות של 'ספר הטיפול בתינוק ובילד' נעשה שימוש בשפה פשוטה ומובנת, ללא נקיטה

במונחים מקצועיים גם כאשר מוסברים עניינים מורכבים יותר, כגון צרכים פסיכולוגיים של הילד או מצבים רפואיים וכד'. הלשון הפשוטה שמאפיינת את הספר בשתי הגרסאות, כלומר גם בתרגום לעברית, מייעדת אותו לכל שכבות האוכלוסייה.

ביטויי הקביעה, כפי שמודגם בטבלה, נותנים משנה תוקף וסמכות לנאמר, גם אם הקביעה משקפת דעה בלבד. דוגמא יפה לכך היא השימוש שנעשה במחקר שבדק את טעמם של ילדים בכל הקשור למאכלים. המחבר הסיק מכך שיש לאפשר לילדים לבחור את האוכל בו הם מעוניינים, גם אם הדבר הוא למורת רוחה של האם¹¹. ואולם הדברים הוצגו כאמת לאמיתה, שכן "מחקרים מוכיחים".

ביטויי העצה מגובים אף הם בטון סמכותי של המחבר, ומכווינים את הקוראים לקראת סגנון משפחתי רגוע ונינוח בו הילד שותף מלא, פעיל ומרכזי, ועבורו ראוי ומומלץ להקדיש זמן, מחשבה ומרץ.

בגרסה המוקדמת, הפניה הלשונית היא בלעדית אל האם, ותיאורי התינוקות והילדים הם בלשון זכר בלבד. במהדורה העברית משנות השמונים הפניה היא אל ההורים בלשון רבים, וקיימת התייחסות שוויונית לבנים ולבנות.

על אף שד"ר ספוק נמנע במכוון ובמוצהר מהתייחסות מתנשאת של מומחה כלפי אנשים פשוטים, הרי שהיאחזותו במחקרים ועצות של רופא ילדים נקראות ומתקבלות כאמיתות שעל מנת לגדל ילדים בריאים, יש להתייחס אליהן בכובד ראש וללמוד מהן התנהגות נכונה של הורים. לסיכום, הממצאים מטבלת הניתוח הצורני מעלים מספר קווים מנחים:

הצבת הילד וצרכיו במוקד עבודת ההורות; הכוונה וניתוב לקראת סגנון חיים שכולל משחק, פנאי והתחשבות ברצונות, ולא רק בצרכי הילד; ניצנים של התייחסות לנוכחות ואף שותפות האב בעבודה זו, בגרסה המאוחרת.

לנגטון (Langton, 2009) מסבירה את יחסי הגומלין שבין החפצת נשים לשכנוע תרבותי עמוק באשר לתפקידים שנחשבים ל"נשיים" באופן מובהק. טענתה היא כי התייחסות מהותנית אל האישה, מובילה לשלוש תוצאות: החפצת האישה, כלומר ראייתה כמכשיר או כחפץ שמיועד למטרה ספציפית; שכנוע ואמונה עמוקה בכך שטבעה של האישה הוא כזה שנמשך ונהנה מן התפקיד כתכונה מולדת שלה; רגשי אשמה, בושה, בלבול ותחושות של חוסר התאמה תמידיים (Langton, 2009). טענותיה של לנגטון מתייחסות באופן ספציפי לפורנוגרפיה. ואולם קל לזהות עיקרון מנחה של אובייקטיפיקציה גם ביחס לאימהות (Kaplan, 1994). התמונות והאיורים כפי

¹¹ המחקר מפורט בעמ' 276 של הגרסה האנגלית משנת 1957

שתוארו בטבלה, בעיקר אלה בהם מופיעות נשים "קטועות", אךן מחפיצים את האישה ומייעדים לה את תפקיד ה"ספקית" לצרכי הילד. גופה ופניה אינם מופיעים כאשר אינם רלוונטיים לצרכי הילד; חלקים מגופה שכן מופיעים – כגון שדיה, ברכיה או ידיה – נראים בהקשר של התפקיד, כרקע עבור הילד.

לאורך השנים אמנם ניכרות השפעות של התנועה הפמיניסטית, ואכן במהדורה שיצאה בשנות השמונים, האב מתחיל להשתתף בעבודת ההורות ומיוצג בתמונה כשהוא מחתל תינוק. ואולם בשלב זה, נוכחותו של הגבר יחסית לייצוג האישה בתפקידי ההורות, גם על פי ספרו של ספוק בגרסתו המאוחרת, קטן לאין ערוך. כמו כן, מובן מן הייצוג בספרים, כי עבודת ההורות באופן טבעי היא של האם, והאב – אחרי שלושים שנות פמיניזם, מוכן להירתם ולעזור, גם אם אין זה תפקידו המולד.

בתקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה, אור הזרקורים הופנה אל הילדים, צרכיהם ורווחתם. המשימה החברתית והתרבותית במציאות של צמיחה ושפע הייתה לספק לדור החדש, עתיד של חופש, יצירה והגשמה עצמית. התפקיד הוטל על התא המשפחתי. כמי שהופקדו על פנים הבית וגידול הילדים כבר זמן רב לפני כן, האימהות היו במוקד העשייה וההשקעה, ובאורח מובן מאליו הן אלה שמהן נדרש המאמץ ההורי.

5.3. ממצאים: סקירה צורנית של ספרי ההדרכה להורים – השוואה מול ד"ר ספוק

הסקירה הבאה תבדוק את הפן הצורני של ספרי ההדרכה להורים, שני ספרים לעשור, על פי החלוקה הבאה, והקידוד בהתאמה:

"Toddlers and Parents", Berry Brazelton, 1974, **B.74**;

"Baby & Child from Birth to Age Five", Penelope Leach, 1977, **L.77**;

"Your Toddler: Ages One and Two", Richard Rubin, John Fisher, Susan Doering, 1980, **R.F.D. 80**;

"אני הלא עושה את זה רק לטובתך: מדריך להורים כיצד לגדל ילדים בריאים בנפשם", גיודית בראון, 1989, **ב. 89**;

"Positive Parenting: Raising Children with Self Esteem", Elizabeth Hartley-Brewer, 1994, **HB. 94**;

"הורים כבני אדם: להיות הורים שטוב להם", חיים עמית, 1997, **ע. 97**;

5.4. טבלת השוואה וניתוח

קוד	מי המחברים?	גיל הילדים	חלוקה לפרקים	תמונות ואורים	שימוש בשפה	התייחסות לד"ר ספוק
B.74	רופא ילדים	מינקות עד גיל גן	הספר מחולק לאחד עשר פרקים, ומסודרים על פי סדר כרונולוגי התפתחותי של הילד	בספר שמונים ושלוש תמונות המתארות תינוקות וילדים במצבים ובשלבים שונים. בשבע תמונות מופיעה דמות האם. בשתי תמונות מופיעה דמות האב. בתמונה אחת מופיעים אם, תינוק ורופא. כל המבוגרים (האם, האב והרופא) מתוארים בפעילות מול הילד, לרוב בשולי הפריים. בשלוש מהתמונות, מופיע רק אותו חלק מן המבוגר שתומך או מחזיק בתינוק/ילד. שבעים ושלוש תמונות מתארות ילדים ותינוקות במרכז ההתייחסות, במצבים שונים ועל רקע תפאורות שונות, לאו דווקא עם קשר לנושא המדובר בפרק.	שימוש בשפה פשוטה ומובנת, מכוונת לקהל הרחב, ללא שימוש בז'רגון מקצועי. לאורך כל הספר מובאים סיפורי המחשה למצבים שונים בחיי משפחה, בתבנית של בעיה ← דיון ← פתרון ללא פניה ספציפית לקוראים (תיאורי). התייחסות לשונית לתינוקות וילדים בלשון זכר.	בפתחו של הספר, בתקציר על המחבר T. Berry Brazelton, מצוין כי דבק בו הכינוי "The new dr. Spock" הערה זאת מדגישה את היות ספריו (וסרטיו) בתחום זה של הדרכה הורית, פופולאריים ועממיים במיוחד.

קוד	מי המחברים?	גיל הילדים	חלוקה לפרקים	תמונות ואיורים	שימוש בשפה	התייחסות לד"ר ספוק
L.77	פסיכולוגית התפתחותית	מינקות עד גיל הגן	הספר מחולק לשישה פרקים ולחמישים ושלושה תתי פרקים, ומסודרים על פי התפתחות כרונולוגית של התינוק/ילד	בספר 106 תמונות המעטרות את הפרקים, השונים, ולצד מובאות אמירות ליווי. לעתים אלה הן עצות, לעתים משפטים בסגנון רומנטי על לידה, אימהות ותינוקות. בנוסף, ולצד התמונות מופיעים איורים המתארים תהליכים שונים ¹² , והסברים טכניים ¹³ .	שפה פשוטה ומובנת, ללא שימוש בז'רגון מקצועי. תבנית סיפורית של התפתחות התינוק, מנקודת מבט של התינוק/ילד. פניה בלשון כללית ("you"), ואולם ניכר מן התכנים ומאופי הפנייה כי הכוונה לאם. התייחסות לשונית לתינוקות וילדים בלשון זכר.	על גב כריכת הספר יש השוואה ישירה לספרו של ספוק: "BABY... & CHILD outdoes Dr. Spock on detail, presentation, pictures and advice... and Leach, like Spock, does it all with a tolerant, un-dogmatic approach" [ספרה של ליץ' עובר את ד"ר ספוק בפרטים, בהצגת הדברים, בתמונות ובעצות... וליץ', כמו ספוק, עושה זאת בגישה סובלנית ובפתיחות!]
RFD.80	פסיכולוג חברתי (Richard Rubin); מומחה לייצור צעצועים ומשחקים לגיל הרך (John Fisher); פסיכולוגית חברתית (Susan)	מגיל ינקות עד גיל שנתיים	הספר מחולק לשלושה חלקים ובהם שמונה, שנים עשר ושנים עשר פרקים, בהתאמה, לפי סדר התפתחות כרונולוגית של התינוק והילד.	הספר מכיל 362 תמונות בהן 236 התינוק/ילד מצולם ללא מבוגר. 126 הכוללות גם מבוגרים או חלקי מבוגרים: ב-89 תמונות מופיעה דמות האם; ב-31 מופיעה דמות האב; ב-4	שפה פשוטה ומובנת, הימנעות משימוש בז'רגון מקצועי. שימוש בצירוף we parents כמו גם בפנייה הניטרלית you אל קהל הקופה על	השוואה ישירה לספרו של ספוק בהקדמה: הגדרת ספרו של ספוק כ"מדריך רפואי לטיפול בתינוק וילד", לעומת ספר הדרכה זה שכולל מגוון רחב ביותר

¹² כגון צמיחת שיניים, גדילה לגובה, בלוטות חלב בשדי האם וכד'
¹³ כגון כיצד להכין דייסה או לחטא בקבוק

קוד	מי המחברים?	גיל הילדים	חלוקה לפרקים	תמונות ואיורים	שימוש בשפה	התייחסות לד"ר ספוק
	(Doering)			תמונות מופיעים האב והאם עם התינוק/ילד; תמונה אחת מתארת סבתא. תמונה נוספת מתארת סבא. כל התמונות מתארות רגעים ומצבים בחיי הילדים. את הספר מעטרים גם תרשימים ואיורים הממחישים או מדגימים את הנאמר ומפרטים תכנים טכניים ¹⁴	התייחסות שוויונית לבנים ולבנות בתבניות, התיאורים, ההוראות וההסברים.	של נושאים מעבר ל"מידע רפואי". יחד עם זאת, קיים דמיון תבניתי, מבחינת חלוקת הפרקים, מגוון התמונות והאיורים, והסגנון הלשוני.
ב. 89	פסיכו-תרפיסטית	מגיל ינקות עד גיל ההתבגרות	הספר מחולק לתשעה פרקים לפי התפתחות תמטית של ההדרכות וההנחיות הניתנות בו	ללא תמונות, איורים ותרשימים	שפה פשוטה ומובנת, לצד מלל מורכב ושימוש בז'רגון מקצועי בתבנית הסברתית/תיאורית ללא פנייה ישירה להורים. התייחסות לשונית לתינוקות וילדים בלשון זכר.	ללא התייחסות או דמיון לספר של ד"ר ספוק.
HB. 94	עיתונאית, מנחת הורים ואם	מגיל ינקות עד גיל ההתבגרות	הספר מחולק לתשעה פרקים לפי התפתחות תמטית של ההדרכות וההנחיות הניתנות בו	ללא ציורים או איורים. בכל פרק מופיעים תרשימים וטבלאות המלווים את הטקסט הרציף	שפה פשוטה ללא שימוש בז'רגון מקצועי. הקפדה על התייחסות שוויונית לבנים ולבנות בתבניות, התיאורים, ההוראות וההסברים. פנייה לקהל הקוראים	ללא התייחסות ישירה לד"ר ספוק. יחד עם זאת, הכותרת בפרק הראשון היא: Trust Yourself אותה כותרת המלווה את ראשית דבריו

¹⁴ כגון הכנת צעצועים ומשחקים

קוד	מי המחברים?	גיל הילדים	חלוקה לפרקים	תמונות ואיורים	שימוש בשפה	התייחסות לד"ר ספוק
ע. 97	פסיכולוג חינוכי	מגיל ינקות עד גיל ההתבגרות	הספר מחולק לעשרה פרקים על פי סדר התפתחות תמטית של תכני הספר	ללא תמונות עם טבלאות ודיאגרמות המדגימות את תכני הספר	ב"you" הניטרלי. שימוש בשפה פשוטה ומובנת לצד מובאות ממחקרים ועיגון בהפניה ביבליוגרפית. מתכונת של: תיאור בעיה ← סיפור הדגמה ← דיון. נקיטת לשון כללית ולא מגדרית.	ללא התייחסות לד"ר ספוק
ה. 02	אחות	מינקות עד גיל הגן	הספר מחולק לתשעה פרקים על פי התפתחות תמטית של ההנחיות על פי השיטה המיוחדת בו. כמו כן, השיטה מתקדמת על פי סדר התפתחות כרונולוגית של הילד	ללא תמונות עם טבלאות ורישומי הדגמות, לצד כל שלב, על פי נושאי הספר, מופיע בטבלה טור תחת הרובריקה "עצות/ הערות"	שימוש בשפה פשוטה ומובנת: "...ניסיתי לבנות את הספר כך שהוא יהיה מהיר לקריאה, וחשוב לא פחות – שיהיה מובן גם אם תתחילי לקרוא אותו היכן-שהוא באמצע" ¹⁵ . ביטויים הבאים לחזק את דברי המחברת וחוזרים על עצמם: "אפילו המדענים מסכימים..." פניה בלעדית לאם. התייחסות לשוניית לתינוקות וילדים בלשון זכר.	ללא התייחסות ישירה לד"ר ספוק.

טבלה 2: ניתוח צורני - השוואה בין עשורים (שני ספרים לעשור)

התבוננות בטבלה מצביעה על מגמות משתנות באופן הגשת התכנים ההדרכתיים בתחומים הבאים: מחברי הספרים, גילאי הילדים אליהם מכוונים הספרים, שיטת סידור הפרקים, הכללת או אי הכללת תמונות ואיורים, הסברים בשפה פשוטה וקליטה לעומת מלל מורכב בשפה מקצועית, התייחסות מגדרית לקהל הקוראים ולמושאי הספרים. פרמטרים אלה מלמדים על התייחסות ופניית המחברים אל קהל היעד, ומשקפים את המסרים אותם מעבירים הספרים.

א. מי הם מחברי הספרים:

פנייתם של מחברי ספרי ההדרכה נעשית מתוקף סמכותם בתחום עליו הם כותבים (אנגלברג ונוביס דויטש, 2010). מיקוד הספר והדגשים בו מושפעים מתפקידיהם של הכותבים. כמו כן, כניסתם של בעלי תפקידים מסוימים לתחום זה של הדרכה הורית, עשוי להצביע על כיוונים ודפוסים סוציולוגיים המלמדים על נטיות תקופתיות.

ברייזלטון (B.74) כתב את ספרו מתוקף היותו רופא ילדים. ניתן לראות בכך המשך ישיר לסגנונו ולאוריינטציה של ד"ר ספוק. מיקוד בעיקר בצרכיו הפיזיים והטיפול הנכון בבעיות מול פעוטות - מאפיינים ספר זה.

לקראת סוף שנות השבעים, במהלך כל שנות השמונים ובחלק משנות התשעים, מחברי ספרי ההדרכה הם פסיכולוגים. עניין זה עשוי להצביע על מגמת התמקדות בצרכים הרגשיים של הילדים. ספריהם של ליץ' (L.77), של רובין, פישר ודורינג (RFD.80), של בראון (ב.89) ושל עמית (ע.97), משתייכים לקבוצה זו. פסיכולוגים אשר סיכמו את ניסיונם ותובנותיהם בתחום חינוך ילדים, ופרסמו אותם כספרי הדרכה.

העיתונאית הארטלי-ברואר (HB.94) כתבה את ספרה מתוקף הכשרתה כמנחת הורים מוסמכת וכאם. במוקד ספרה ממוקמים צרכיהם הרגשיים של ילדים, כפי שגם ניתן להסיק מכותרת המשנה "Raising children with self esteem" [לגדל ילדים עם הערכה עצמית טובה]. ניתן להבחין בשתי תת קטגוריות שנוצרות: קבוצה אחת של פסיכולוגים – ליץ' (L.77) ו- רובין, פישר ודורינג (RFD.80) - ממקדת את ההדרכה בצרכיהם הפיזיים והפסיכולוגיים של הילדים; קבוצה שנייה של מומחים – בראון (ב.89), הארטלי-ברואר (HB.94) ועמית (ע.97) מלמדת שיטה מובנית. הדבר עולה בקנה אחד עם הממצאים שכרוכים בגיל הילדים כפי שיובא בהמשך.

ספרה של הוג (ה.02), נכתב על ידי אחות ומחזיר לקדמת הבמה את הסמכות הרפואית בכל הנוגע לגידול תינוקות וילדים. בקריטריון זה, ספרה של הוג. (ה.02) מזכיר את הדפוס ה"ספוקיאני".

ב. גיל הילדים:

סעיף זה משייך את ספר ההדרכה לז'אנר, על ידי הגדרת תקופה הנחשבת לילדות ומצריכה את הכוונת ההורים מצד מומחים. גיל הילדות דורש טיפול פיזי אינטנסיבי והשגחה. כפי שעולה מן הטבלה, עד ראשית שנות השמונים - הספרים מתייחסים לקבוצת הגיל שבין הלידה (גיל הינקות) ועד גיל הגן, או פעוטות. בקבוצה זו נכללים ספריהם של ברייזלטון (B.74), של ליץ' (L.77) ושל רובין, פישר ודורינג (RFD.80), וממשיכים בכך את הדפוס ה"ספוקיאני". לאחר מכן – ההתייחסות היא לגיל הינקות ועד גיל ההתבגרות, ובקבוצה זו נכללים ספריהם של בראון (ב.89), הארטלי-ברואר (HB.94) ועמית (ע.97).

ספרה של הוג (ה.02) חוזר לתבנית ה"ספוקיאנית" ועוסק בגיל הרך בלבד.

נתונים אלה עולים בקנה אחד עם הצבת צרכי הילד במרכז, מגמה שהתחילה עם צאת ספרו של ספוק, נמשכה ואף התרחבה עד לכדי הכללתה את גיל ההתבגרות. הממצאים מסעיף זה מצביעים על מגמת התארכות הגיל שנחשב לילדות. כמו כן, ניתן ללמוד מממצאים אלה על צורך חברתי בהכוונה מול קשיים שאופייניים לגילאים מאוחרים יותר של הילדים. כך לדוגמה ספרה של הארטלי-ברואר (HB.94) מוקדש רובו ככולו לצרכיהם הרגשיים של הילדים – מתוך הנחת יסוד של המחברת כי גידול נכון וטוב של ילדים אינו תלוי בטיפול הפיזי – אלא כרוך בעידוד לצמיחה מתוך תחושת ערך עצמי (Hartley-Brewer, 1994)¹⁶.

מצד שני הדבר עשוי להעיד על התמקדות נרחבת ופרטיקולארית בכל גיל בפני עצמו, ללא הסקת קווים כלליים לגידול ילדים, אלא התייחסות לכל גיל כדורש לימוד אחר. מעניין לשים לב לכך שבכל הספרים שמתפרסים עד גיל הנעורים נלמדת שיטה – דרך חינוכית שניתן ליישם מול ילדים בכל גיל. לעומת זאת הספרים הממוקדים בגיל הרך כוללים עצות, הכוונות ותיאורים שאמורים לעזור להורים להתמודד עם גידול הפעוט על פי צרכיו הספציפיים בגיל הנתון. כך לדוגמה ספריהם של ברייזלטון (B.74) ושל ליץ' (L.77) מייחסים משמעות מיוחדת לכל שלב בהתפתחות התינוק המצריכה העמקה והדרכה (Brazelton, 1974)¹⁷.

¹⁶ עמ' 29

¹⁷ עמ' xi במבוא

ג. חלוקת הספר לפרקים :

כפי שפורט בפרק הקודם, חלוקת הספר לפרקים, מצביעה על המטרה העיקרית של הספר (אנגלברג ונוביס דויטש, 2010). חלוקת הפרקים על פי התפתחות כרונולוגית של הילד מעמידה את הילד במרכז התייחסות המחבר, ומגדירה את תפקיד ההורים, כמי שמחויבים להיענות לצרכי התינוק והילד. חלוקת פרקים על פי סדר גדילתו של התינוק, יוצרת תבנית הגיונית ורציפה, שמאפשרת יציאת תכנים משתנים, תוך שמירה על עקרון הצבת הילד וצרכיו במרכז.

תבנית זו מזכירה את ספרו של ד"ר ספוק. בקטגוריה זו של חלוקת הספר לפרקים על פי תבנית "ספוקיאנית", ניתן לכלול את RFD.80, L.77, B.74 ו-ה.02.

לעומת זאת, חלוקת הספר לפרקים על פי התפתחות תמטית של הדרכות והנחיות הניתנות בספר, מציבה במרכז את לימוד השיטה או השקפת העולם של המחבר. תבנית זו של חלוקת הפרקים מאפיינת את שלהי שנות השמונים ואת העשור של שנות התשעים.

במדגם הספרים שהובא כאן, דפוס זה מצוי ב-ב.89, HB.94, ע.97 וב-ה.02. ראוי להדגיש כי בספרה של הוג משנת 2002 (ה.02), כפי שיורחב להלן, נעשה שימוש בדפוס משולב של חלוקת פרקים, כלומר לספר סדר פנימי של השיטה אותה מלמדת המחברת אך הוא מחולק גם על פי סדר כרונולוגי של התפתחות התינוק.

חלוקת הספר על פי 'שיטה', מחייבת את הקוראים ללמוד את התכנים המובאים, על מנת להפיק מהם משמעות ותועלת. בכדי להבין את הנאמר וללמוד את השיטה, לא ניתן לדלג על פרקים או לקרוא קטעים מן הספרים באורח אקראי, או על פי צורך מסוים שהתעורר אצל הורה עם בעיה מול ילדו. ספרים אלה מצריכים קריאה שיטתית ומעמיקה.

כאמור, ספרה של הוג משנת 2002, שונה במקצת: הספר משלב חלוקה על פי התפתחות התינוק יחד עם לימוד שיטה שאמנם מצריך עיון, אך ניתן בקלות להתמצא בנאמר ולקבל "טיפים" נקודתיים המתייחסים לעניין ספציפי על פי גילו של התינוק או על פי נושאים כגון "שינה", "האכלה" או "גמילה מחיתולים".

ד. תמונות ואיורים :

כפי שפורט בפרק על מהדורותיו השונות של ספרו של ד"ר ספוק, תמונות ואיורים נועדו ליצור עניין, לקשט, להמחיש ולהדגיש את התכנים השונים שמופיעים בספר (Douglas & Michaels, 2004).

בקטגוריה זו של הצגת תמונות ואיורים, נכללים כל הספרים פרט לספרה של בראון (ב.89).

יש להפריד בין ספרים הכוללים תמונות ואיורים לבין ספרים הכוללים תרשימים, טבלאות, הערות והארות מודגשות, כאמצעי המחשה והדגמה.

הספרים שכוללים צילומים ואיורים הם: B.74, L.77, ו-RFD.80. התמונות מתארות אפיזודות מחייהם של ילדים, ומתמקדות בילדים, כשההורים נמצאים בשוליים. סוג זה של אילוסטרציות מצביע על הצבת הילד במרכז, התייחסות בלעדית לצרכיו והצבת המבוגרים כמי שנועדו לספק צרכים אלה. דפוס זה של שילוב צילומים ואיורים, דומה לתבנית ה"ספוקיאנית" כפי שהודגמה בפרק הקודם.

ניכר שינוי משמעותי בספרים בהם מופיעות תמונות – בין שנות השבעים לשנות השמונים: בספרו של ברייזלטון (B.74), נוכחות שני ההורים בתמונה היא אגבית. אף על פי כן ניכר כי המחבר מייחס חשיבות רבה יותר לדמות האם כמטפלת הראשית בילד: האם, כדמות שלמה או מקוטעת, מהווה רקע עבור הילד - בשבעה צילומים. זאת לעומת שתי תמונות בלבד בהן מופיע האב. כמו כן, האב לבוש בחליפה ונראה כלא שייך לסצנה הביתית.

בחלק מן המקרים לא ניתן לזהות אם ברקע מופיעה האם או כל דמות אחרת, שכן היא מצולמת ב"קטיעת איברים", ולמעשה איננה רלוונטית למטרת ההוראות, אלא נמצאת בשוליים כתומכת או מסייעת לפעוט שעדיין איננו עצמאי.

התייחסות דומה לדמויות ההורים, קיימת בספרה של ליץ' (L.77), אולי אף באורח קיצוני יותר: בתמונות בהן מוצגת נוכחות הורית, לרוב בשוליים וכרקע לתינוק או לילד, הייצוג הוא באופן כמעט בלעדי לאם. במקרה אחד בלבד מצולמים אב ואם בשולי התמונה כשהם אוחזים/תומכים משני צידיו בפעוט – המופיע במרכז התמונה - על מנת שלא ייפול.

התמונות המעטרות את ספר ההדרכה של רובין, פישר ודורינג (RFD.80), כוללות אמנם רוב מוחלט לצילומי ילדים כפרוטגוניסטים העיקריים. גם בספר זה חלק מן המבוגרים מופיעים במקוטע, וגם כאן הילד הוא במרכז ההתייחסות מבחינת המסר לקוראים. ואולם כשליש מכלל התמונות מציגות מבוגרים – עם נוכחות בולטת ולא מבוטלת של דמות האב בשלושים ואחת תמונות. בניגוד לספרים שיצאו לאור בעשור הקודם, דמות האב מקבלת מקום נרחב. אמנם עדיין לא באופן שוויוני, שכן מספר האבות מול האימהות הוא כשליש. אך בהחלט כהורה פעיל ושותף, לבוש בבגדי בית נוחים ועסוק בפעילויות טיפוליות מול הילד.

שינוי זה כרוך בהשפעות פמיניסטיות של התקופה (Douglas & Michaels, 2004).
הדרישה לנשיאה משותפת בנטל גידול הילדים, למרות האמונה שזהו תפקידה הטבעי של האם,
נפלה על אוזניים קשובות, ואבות החלו לקחת חלק בטיפול ובגידול ילדיהם כחלק מהתחשבות
בצרכיה של האם (Douglas & Michaels, 2004).

בקטגוריית ספרים הכוללים תרשימים, טבלאות, הערות והארות מודגשות, כאמצעי
המחשה והדגמה, ניתן לכלול את ב.89, HB.94, ע.97 ו-ה.02. כאן המטרה היא הסברתית.
טבלאות, דיאגרמות ובוקסות מודגשות, מביאות את עיקרי הרעיון בתמצות או מסכמות את
הנקודות החשובות בפרק. בספרים אלה נדרשת קריאה מעמיקה ועקבית על מנת להבין את
השיטה המוצעת וליישם אותה. לפיכך אמצעים אלה מהווים כלי עזר שהופך את הקריאה בספר
ההדרכה לידידותית וישימה יותר.

ה. שימוש בשפה:

מן הטבלה עולה כי הטקסטים ההדרכתיים להורים מנוסחים על פי רוב בשפה פשוטה,
דיבורית וחפה מנקיטת לשון מקצועית מדי. פרט לספריהם של בראון (ב.89) ושל עמית (ע.97),
בהם משולבת גם שפה "גבוהה" יותר, הכוללת התייחסות וזיקה למקורות מקצועיים מתחום
מומחיותם של הכותבים, כל הספרים במדגם כתובים בסגנון ידידותי הפונה לקהל ההורים, ללא
צורך במיומנויות וניסיון בהבנת טקסטים אקדמיים או מקצועיים.

מבחינת ההתייחסות המגדרית, עד לשנות השמונים המוקדמות, הפנייה אל הקוראים
היא בחזקת פנייה לאימהות בלבד. הדבר בולט בעיקר בספרה של ליץ' משנת 1977 (L.77). בנוסף,
התייחסותה של המחברת אל התינוקות או הילדים, היא בלשון זכר. גם תיאוריו של ברייזלטון
בספרו משנת 1974 (B.74), מתייחסים אל "התינוק" או "הילד" באופן "גנרי" ללא שימוש מכוון
לסירוגין, בלשון נקבה. שינוי דומה לזה שחל בין שתי הגרסאות המובאות לספרו של ד"ר ספוק,
מתרחש החל מראשית שנות השמונים, וניכר היטב בספרם של רובין, פישר ודורינג (RFD.80).
המחברים מקפידים לשלב תיאורים, דוגמאות ועצות הכוללים בנים ובנות באורח שוויוני. כמו כן,
שיתוף הקוראים (ההורים) נעשה באמצעות השימוש בצירוף "we parents". הקפדה דומה על
התייחסות שוויונית לבנים ולבנות, מצויה גם בספרה של הארטלי-ברואר (HB, 94).

עמית, (ע.97), משתף את ההורים הקוראים מנקודת מבט ייחודית של אב ופסיכולוג
חינוכי, ובכך מבטל את הבלעדיות המגדרית הן מבחינת קהל הקוראים והן מבחינת הדוגמאות
המגוונות אותן הוא מציג.

בספרה של הוג (ה.02), יש חזרה לדפוס ה"ספוקיאני" המוקדם: המחברת מקפידה על פנייה לאימהות בלבד, ואין התייחסות מגדרית נפרדת לבנים ולבנות, אלא שימוש בלשון זכר על מנת לדון בתינוקות ובילדים.

ו. התייחסות לד"ר ספוק:

התייחסות ישירה או עקיפה לספרו של ד"ר ספוק, מציבה אותו כמודל האולטימטיבי של ספרות ההדרכה להורות. ספרי הדרכה שנכתבו בעקבותיו וציינו זאת על גבי הכריכה, באו להוסיף נדבך או להאיר פן נוסף בתחום ההורות. יש בכך הוקרה לד"ר ספוק כחלוץ, וראיית מתכונת ספרו כתבנית ראויה להדרכה הורית נכונה.

בקטגוריה זו נכללים ספריהם של ברייזלטון (B.74), ליץ' (L.77), ורובין, פישר ודורינג (RFD.80) עם התייחסות ישירה ומפורשת לספרו של ספוק.

ספרה של הארטלי-ברואר (HB.94) אמנם אינו מאזכר באופן מפורש את שמו של ספוק. ואולם ממשפטים כגון "Trust yourself" ככותרת לפרק הפותח בספר זה (HB.94), מהדהדת עצתו הזוהה של ספוק.

לסיכום, מן הממצאים העולים מן הטבלה לניתוח צורני של ספרות ההדרכה להורים, בין שנות השבעים של המאה העשרים לשנות האלפיים, ניתן לזהות מספר דפוסים ומגמות.

עיסוקם של מחברי ספרות ההדרכה להורים מעיד על אופי ההדרכה. ניתן לראות כי ההתמקדות של רופא הילדים (B.74) היא בעיקר בגידול ובטיפול הפיזי בילד. פסיכולוגים ומנחת הורים שחיברו ספרי הדרכה להורים מיקדו את הדרכתם בצרכים הרגשיים. על פי הפרמטר של גיל הילדים, ניתן להבחין בשתי מגמות תקופתיות: הספרים שנכתבו עד תחילת שנות השמונים – קרי B.74, L.77 ו-RFD.80 מייחסים חשיבות לכל פרט ושלב בהתפתחות של התינוק והילד, ומקדישים לכך את מלא תשומת הלב כך שספרים אלה עוסקים באינטנסיביות רבה בגיל הרך. מגמת הארכת גיל הילדות אופיינית לשני העשורים שבין שלהי שנות השמונים ושנות התשעים המאוחרות. הדבר עשוי ללמד על הדגשים של תקופות אלה ומה העסיק מומחים והורים. התייחסות מחברי הז'אנר לגילאים המאוחרים יותר של הילדים, מצביעה על תפיסה חדשה של הגיל הנחשב לילדות ודורש טיפול הורי מודרך.

מחלוקת הספרים לפרקים, הכללת תמונות ואיורים והשימוש בשפה, ניכר כי הצבתו של הילד וצרכיו במרכז, ודרישה מן האם לספק צרכים אלה, מאפיינת באופן מובהק את שנות

השבעים וחלק משנות השמונים. החל בשנות השמונים, תהליך הדרגתי של שינוי, מורגש בהכללת דמות האב כדמות טיפולית עבור הילד.

ספרים טקסטואליים ברובם, ללא תמונות ואיורים לשם קישוט ועיטור, החלו להופיע מן המחצית השנייה של שנות השמונים. החלוקה הפנימית של ספרים אלה איננה נובעת דווקא מליווי צמוד של הגיל הכרונולוגי של התינוק והילד, אלא באה לשרת התפתחות תמטית פנימית של הספר. יש בכך משום חריגה מן התבנית ה"ספוקיאנית", אך עדיין נשמר השימוש בשפה פשוטה, מדוברת וידידותית.

נתונים אלה מצביעים על השפעה נרחבת שהייתה לתבנית ספר ההדרכה להורים אותו כתב ד"ר ספוק בשנות הארבעים של המאה העשרים. בארבעה עשורים לאחר זאת ספרו (כלומר עד שנות השמונים), עדיין נשמר הדפוס של חלוקת הפרקים לפי התפתחות הילד, וההמחשה בעזרת תמונות ואיורים. השימוש בשפה פשוטה ומובנת, "בגובה העיניים", על אף הסמכות שנובעת מתואריהם ותפקידיהם של הכותבים, מאפיין את הז'אנר באופן מובהק, ולא ניתן להתעלם מן הדמיון לסגנונו של ד"ר ספוק, גם בספרים מאוחרים יותר בעלי אוריינטציה אקדמית כגון אלה שנכתבו בשנות השמונים והתשעים (ובהם ב.89; HB.94; ע.97).

התפתחויות מרחיקות לכת שכרוכות בשינויים פוליטיים רבי עוצמה כגון השפעת הפמיניזם (Douglas & Michaels, 2004), מורגשות בפן הצורני בספרים אלה. הכנסת דמות האב למתחם הביתי-טיפולי ולקשר עם ילדים על ידי ייצוג הולך וגובר בתמונות, פניה לאימהות ולאבות והתייחסות לשונית שוויונית לבנות ולבנים, הם המאפיינים שהשתנו במהלך השנים. כפי שהודגם, אף גרסתו המאוחרת של ספוק עצמו הושפעה משינויים אלה. ההדרגתיות ניכרת בעיקר בתמונות ובשפה הנקוטה: אם בראשית שנות השמונים דמות האב כמטפל אמנם כלולה, אך היא משנית לדמות האם, בעיקר מבחינה כמותית, הרי שבשנות התשעים, האב נתפש כדמות הורית באורח מלא ומובן מאליו (עמית, 1997; Hartley-Brewer, 1994), כך שאין עוד צורך ב"הפגנת" שוויון מאולצת על ידי הצגת תמונות ואיורים רבים בהם מופיע אב.

מבחינה צורנית ספרה של הוג (ה.02) חורג מן הדפוס הפמיניסטי שהושג בשני העשורים שקדמו לו. פנייתה היא בלעדית לאימהות, התייחסותה של המחברת אל התינוק והילד היא בלשון זכר ה"גנרי", וחלוקת פרקים ותוכן העניינים היא על פי התפתחות וצרכים של התינוק.

בחירותיה של הוג, מחזירות במידה מסוימת את הספרות הפופולארית להדרכה הורית, לסגנון של ספוק המוקדם. השאלה האם תנועה זו מסמנת את מה שמאפיין את העשור הראשון של שנות האלפיים או שמא זוהי דוגמא בודדת המהווה מעין 'שירת ברבור' להתייחסות

אינטנסיבית ובלעדית לצרכי הילד ודרישה מן האם לעשות זאת - תיבחן בהרחבה בחלק השני של מחקר זה.

הפרק הבא יעסוק בחלוקה וניתוח תוכני של מדגם הספרים והשוואה מול ספרו של ספוק.

5.5. ממצאים: השוואה וניתוח תוכני בין מהדורה מוקדמת ומאוחרת של ספרו של ד"ר ספוק

במפוי שלהלן ייערך ניתוח תוכני של ספרות ההדרכה להורות, בייצוגם של ספרי ההדרכה שנותחו צורנית בפרק הקודם.

תחילה תיערך השוואה תוכנית וטקסטואלית (Zilber et al. 2008), בין שתי גרסאות של

ספרו של ד"ר ספוק – האחת משנת 1957 בגרסה אנגלית שיצאה לאור בארה"ב בהוצאת Pocket Books; השנייה היא מהדורה משנת 1989 בגרסה עברית שיצאה לאור בישראל, בהוצאת סטימצקי. לאחר מכן ייבדקו אותם פרמטרים בניתוח תוכני של שאר הספרים, כפי שיפורט בהמשך. אברר האם קיימים קווי דמיון בין ספרו של ספוק לבין ספרי ההדרכה המאוחרים יותר, על ידי השוואתו מולם.

הפרמטרים שייבחנו לאורך הניתוח התוכני הם:

- שם הספר ומטרתו.
- תוכן כללי; עבור מי נכתב הספר.
- דמויות ההורים: תפקידי האם ותפקידי האב.
- תפקידי הילד.

ניתוח הטקסטים על פי פרמטרים אלו, יציף על פני השטח את התמות המרכזיות של התכנים ההדרכתיים. הנתונים שייאספו כתוצאה מסקירה זו עשויים להצביע על תפיסת מצבו האופטימאלי של התינוק/ילד, כמו גם על האופן בו נתפסים האם והאב המיטיבים, והיחסים הרצויים בין ההורים ובין הילדים, בעיני המתברים השונים. כמו כן, בחינה לאורך כארבעה עשורים - תשקף את המסרים בתקופות השונות, כלפי נשים שהן אימהות, ותאפשר ראיית תמורות שאולי חלו במסרים אלה – עד כמה אימהות אידיאלית, או אימהות נכונה משמשת כמודל ראוי להוראה, והאם "מודל האם הראויה" השתנה במהלך השנים.

5.6. טבלאות השוואה וניתוח:

המהדורה האנגלית משנת 1957 תקודד S. 57; המהדורה העברית משנת 1989 תקודד ס. 89.

קוד	שם הספר ומטרותו	תוכן כללי; עבור מי נכתב הספר	דמויות ההורים: תפקידי האם ותפקידי האב	תפקידי הילד
S.57	"The common sense book of baby and child care" מטרת הספר היא לספק לאם מידע על צרכי התינוק והילד, הן מבחינת ההתפתחות הפיזית והן מבחינת הצרכים הרגשיים.	תיאורים מפורטים ומדויקים של התפתחות פיזית ונפשית של התינוק והילד. הגדרת צרכי התינוק מבחינה פיזית ורגשית. הספר מספק אינפורמציה חיונית ומעשית בעניין הזנת התינוק, הלבשתו, זיהוי וטיפול במחלות, תהליכים התפתחותיים כגון הליכה או שפה, מתוארים ומוגדרים על פי הנורמות המקובלות, התפתחות מוטורית, תופעות גופניות כגון בקיעת שיניים, גמילה מחיתולים ועד להתבגרות מינית. הספר נכתב עבור אימהות.	דמות האם המיטיבה: נוכחת וזמינה בבית; בוטחת בחושיה; יודעת מה טוב עבור ילדיה ומנתבת אותם לכיוונים רצויים בלי להתערב יתר על המידה בסקרנות הטבעית שלהם. תפקיד האם הוא לדאוג למילויים של צרכיהם הפיזיים והנפשיים של ילדיה תוך כדי עידוד עצמאות וחופש של הילדים. דמות האב המיטיב: מפרנס, תומך (מבחוץ) במשפחתו. נוכחותו איננה מודגשת בספר, ומהווה דמות משנית ביחסים התוך משפחתיים	לגדול ולהתפתח
קוד	שם הספר ומטרותו	תוכן כללי; עבור מי נכתב הספר	דמויות ההורים: תפקידי האם ותפקידי האב	תפקידי הילד
ס. 89	"ספר הטיפול בתינוק ובילד" מטרת הספר היא לספק להורים מידע על צרכי התינוק והילד, הן מבחינת ההתפתחות הפיזית והן מבחינת הצרכים הרגשיים.	תיאורים מפורטים ומדויקים של התפתחות פיזית ונפשית של התינוק והילד. הגדרת צרכי התינוק מבחינה פיזית ורגשית. הספר מספק אינפורמציה חיונית ומעשית בעניין הזנת התינוק, הלבשתו, זיהוי וטיפול במחלות, תהליכים התפתחותיים כגון הליכה או שפה, מתוארים ומוגדרים על פי הנורמות המקובלות, התפתחות מוטורית, תופעות גופניות כגון בקיעת שיניים, גמילה מחיתולים ועד להתבגרות מינית. הספר נכתב עבור ההורים.	דמות האם המיטיבה: נוכחת וזמינה בבית; בוטחת בחושיה; יודעת מה טוב עבור ילדיה ומנתבת אותם לכיוונים רצויים בלי להתערב יתר על המידה בסקרנות הטבעית שלהם. תפקיד האם הוא לדאוג למילויים של צרכיהם הפיזיים והנפשיים של ילדיה תוך כדי עידוד עצמאות וחופש של הילדים. התייחסות ליציאת האם לעבודה כאל כורח כלכלי שניתן לסבול אם נעשית בשיתוף פעולה מלא של האב. דמות האב המיטיב: שותף לעשייה ההורית, תומך באם,	לגדול ולהתפתח

	בעיקר אם מעוניינת לצאת לעבודה. נוכחותו בבית חשובה להתפתחות האופטימאלית של הילדים, אך משנית בחשיבותה לנוכחות האם.	
--	---	--

טבלה 3. השוואה תוכנית של שתי מהדורה מוקדמת ומאוחרת של "ספר הטיפול בתינוק ובילד" מאת ד"ר בנג'מין ספוק.

קריאת הטבלה מבליטה מספר ממצאים:

א. שם הספר ומטרותיו:

מטרות המוצהרת והמעשית של הספר היא לספק לקוראים מידע כולל בכל הנוגע לגידול, טיפול וטיפול ילדים. מוקד ההדרכה הוא התינוק והילד שאליו צריך להיות קשובים. ספוק מתבל ומגבה את דבריו בדוגמאות ובמחקרים שונים המצביעים על כך שחשוב לאפשר לילד להתנסות, לבחור, לטעום ולחוות על מנת להתפתח כראוי. התפתחות אופטימאלית היא כזאת הנובעת מיחסי הקשבה של ההורים לצרכים השונים של ילדיהם. מטרת הספר היא לנתב את ההורים לפיתוח מיומנויות שמאפשרות לילד לגדול מתוך התנסות, גיוון וחקר הסביבה.

שמו המקורי של הספר "The Common Sense Book of Baby and Child Care" ["ספר ההיגיון הפשוט לטיפול בתינוק ובילד"], כמו גם שמו המתורגם "ספר הטיפול בתינוק ובילד" מצביע על מיקודו, קרי התינוק והילד. תוספת ה"היגיון הפשוט" (common sense) בגרסה האנגלית מלמד על מטרותיו של המחבר כפי שפורטו, ומעניק לדבריו משנה תוקף בכך שמגדיר אותם כהיגיון פשוט המאפיין אימהות, ומקובץ לנוחותן בספר. הצירוף "היגיון פשוט" בעניין גידול ילדים רומז על ציפייה מן האם להתחבר לתכונות 'טבעיות' שאמורות לנתב אותה בדרכה האימהית.

ב. תוכן כללי; עבור מי נכתב הספר:

תוכנו של הספר מוקדש כולו לתיאור, הסברה והדרכה עבור אימהות (בגרסה המוקדמת), ועבור הורים (בגרסה המאוחרת), בכל הנוגע להתפתחות ולגדילת תינוקות וילדים. הספר מספק מידע רפואי ופסיכולוגי לצד מידע פראקטי על פי שלבי הצמיחה של הילד. תכנים אלה מצביעים על הצבת הילד וצרכיו במרכז ההתייחסות ההורית.

ג. דמויות ההורים; תפקידי האם ותפקידי האב:

ברובריקה זו ניכר הבדל משמעותי בין המהדורה המוקדמת לבין המהדורה משנות השמונים של הספר. אמנם בשתי הגרסאות נדרשת נוכחות הורית מרבית, שכן לטענת המחבר, ילדים זקוקים

לקשר רציף עם דמות האם (ומאוחר יותר ההורים) על מנת להרגיש ביטחון ויציבות, ולפתח אמון בסיסי בסביבתם (ספוק, 1989; Spock, 1957). שינוי חל בתפישת דמות ותפקידי האב: במהדורה משנות החמישים נוכחות האם בבית עם הילדים הייתה בבחינת המובן מאליו, האב הטוב תואר כתומך ובעיקר כמפרנס. החלוקה בין ההורים הייתה ברורה, והפנייה בספר כוונה באורח בלעדי לאם. במהדורה משנות השמונים, ניכרים שני שינויים עיקריים: האב משתתף בפעילות הפנים ביתית, כולל טיפול פיזי בתינוקות, ונוכחותו משמעותית ומשפיעה על ילדיו; האם עשויה לצאת לעבודה. מבחינת המחבר חובת ההורים לספק לילדיהם את כל צרכיהם. המחבר חוזר ומדגיש את סגולותיה של האם ה"טבעית" (בגרסה המוקדמת) ושל ההורים (בגרסה המאוחרת) המכירים היטב את ילדיהם, ולפיכך יכולים לסמוך על חושיהם בעניין התנהגות ראוייה כלפיהם. דבריו של ספוק עולים בקנה אחד עם כתביהם של מומחים פופולאריים נוספים, כגון וויניקוט (Winnicott, 1964), אשר התפעלו מן הטבעיות של האם המיטיבה, היללו את הקשר המיוחד שבין אם לתינוקה והדריכו אימהות "לבטוח בחושיהן". מאחר שהספר עוסק ברובו ככולו בצרכיו וברווחתו של הילד, גם סעיף העוסק ביציאתה של האם לעבודה (ספוק, 1989)¹⁸, סובב סביב תגובותיו של הילד להיעדרה של האם, וההשפעות האפשריות של שהייה עם האב. במהדורה משנות החמישים, אפשרות של יציאת האם לעבודה כלל לא מועלית על הדעת, ולכן גם לא נידונה היעדרות של האם מן הבית עם אופציית האב כתחליף.

ד. תפקיד הילד:

על פי ספוק, כל תפקידו של הילד מסתכם בלגדול ולהתפתח. בשתי הגרסאות לא מפורטות דרישות התנהגותיות מן התינוק ומן הילד. הילדות מצטיירת כתקופה של גילוי וחקר, היכרות ראשונית עם העולם הסובב, והתנסות מתווכת או ישירה בחוויות החיים. לסיכום, משנתו של ד"ר ספוק כפי שעולה מניתוח תוכני של ספרו - מכוונת להכרה בזכויות הילד, מציבה את צרכי הילד במרכז ודורשת נוכחות הורית למילוי צרכים אלה. ספוק מדגיש את הנחיצות בנוכחות הורית דווקא. להורים המתכוונים לסמוך באופן קבוע על טיפול חוץ משפחתי הוא מייעץ "לא להביא ילדים לעולם" (ספוק, 1989)¹⁹. בגרסה הישראלית משנות השמונים, מובעת הבנה והזדהות עם רצון של אימהות לצאת לעבודה, ואולם מפורטות סיבות שונות, בעיקר כלכליות לכך שעל פי רוב האב הוא המפרנס הראשי. ספוק התמקד באורח בלעדי בטובת הילד ולפיכך כל עוד צרכי הילד מסופקים, וחוסר שביעות רצון אפשרי של האם אינו פוגע

¹⁸ עמ' 24

¹⁹ עמ' 19

בילד, מבחינת המחבר אין השלכות נוספות לחלוקת תפקידים, ואפילו בלתי שוויונית, בין ההורים.

המטרה של ניתוח תוכן היא למתוח קווים מנחים מתוך טקסטים, על מנת להפיק מהם משמעות וסיפור (Zilber et al. 2008). בכדי לענות על השאלה "מה קורה כאן?" (Huberman & Huberman, 1998) נבחנו פרמטרים שמאפשרים זיהוי רעיונות מרכזיים ובולטים (Huberman & Miles, 1998). הטקסט של ד"ר ספוק מהווה התחלה של הסיפור שמתקבל. בניתוח הבא, אבדוק את אותם פרמטרים ואשווה אותם מול הממצאים העולים מדבריו של ספוק, זאת כדי להשלים את התמונה הכוללת של ארבעה עשורים בהם נכתבה ספרות הדרכה להורים. ניתוח זה יהווה תשתית לבדיקת הספרים שיצאו לאור בעשור הראשון של המאה העשרים ואחת. מתוך כך ניתן יהיה לברר מה נחשב ל"הורות טובה", האם זהו מושג עקבי ויציב, ומה נדרש מאימהות בימינו.

5.7. ממצאים: סקירה תוכנית של ספרי הדרכה – השוואה מול ד"ר ספוק

הסקירה הבאה תבדוק את הפן התוכני של ספרי ההדרכה להורים, שני ספרים לעשור, על

פי החלוקה הבאה, והקיודוד בהתאמה:

"Toddlers and Parents", Berry Brazelton, 1974, **B.74**;

"Baby & Child from birth to age five", Penelope Leach, 1977, **L.77**;

"Your Toddler: Ages One and Two", Richard Rubin, John Fisher, Susan Doering, 1980, **R.F.D. 80**;

"אני הלא עושה את זה רק לטובתך: מדריך להורים כיצד לגדל ילדים בריאים בנפשם", ג'ודית בראון, 1989, **ב.89**;

"Positive Parenting: Raising children with self esteem", Elizabeth Hartley-Brewer, 1994, **HB.94**;

"הורים כבני אדם: להיות הורים שטוב להם", חיים עמית, 1997, **ע.97**;

"סודותיה של הלוחשת לתינוקות: כיצד להתחבר ולתקשר עם תינוקות", טרייסי הוג, 2002, **ה.02**.

5.8. טבלת השוואה וניתוח :

קוד	שם הספר. מטרת הספר	תוכן כללי; עבור מי נכתב הספר	דמויות ההורים: תפקידי האם ותפקידי האב	תפקידי הילד
B.74	"Toddlers and Parents" מטרת הספר היא לספק מידע בכל הנוגע להתפתחות הרגשית והפיזית התקנית של תינוקות וילדים.	הספר מציע אינפורמציה רבה ומגוונת על כל צרכיו הפיזיים והנפשיים של התינוק והילד. סיפורי הדגמה, במתכונת של הצגת בעיה ודרכים נכונות לפתרון. הספר מיועד להורים, אך רוב הדוגמאות המופיעות בו, מתארות סיטואציות בין אימהות לילדים.	הספר מתמקד בילדים וביצירת סביבה טובה לגידולם. חלק מסביבה טובה זו, כולל את ההורים. דמות האם מצטיירת מן הסיפורים: אפיזודות בחיי משפחות הכוללות פעוטות, מהווים דוגמאות לדרך לא רצויה של התנהגות. לאחר כל סיפור, מנתח המחבר את הסיטואציות ומציע פתרונות חלופיים. פתרונות אלה כוללים דמות אם רגועה, חייכנית, יעילה ונמרצת בעבודות הבית, ולא "נטל" על בן זוגה שמוכן לעזור. תפקידי האב: מקור לסמכות, מפרנס, דמות מאזנת מול אם שעיקר תפקידה ביחס לילדים הוא פיזי ורגשי.	תפקיד הילד הוא לגדול ולהתפתח, ללמוד ולהעשיר את העולם הפנימי.
L.77	"Baby & Child from birth to age five" מטרת הספר היא לספק מידע בכל הנוגע להתפתחות הרגשית והפיזית התקנית של תינוקות וילדים. כמו כן, מטרתה המוצהרת של המחברת היא להביא לידי ביטוי את נקודת מבטו של התינוק על מנת להתאים את העולם לצרכיו.	הספר מספק מידע לגבי לידה, הזנת התינוק סוגים שונים של תינוקות, תהליכים התפתחותיים, שפתיים ומוטוריים, גמילה מהנקה ומחיתולים, תופעות גופניות כגון בקיעת שיניים וכאבי בטן וסוגים שונים של בכי. נכתב עבור אימהות.	דמות האם המיטיבה: מתמסרת, חווה את העולם דרך עיני הילד, מתאימה את זמנה, רצונותיה, פעולותיה ואורח חייה לצרכיו של התינוק. תפקיד האם הוא לספק לתינוק ולילד סביבה בטוחה, נינוחה ומוגנת בזמן שהוא גדל. דמות האב נעדרת מן הספר.	תפקיד הילד הוא לגדול ולהתפתח, לחוות את העולם וללמוד לתקשר עם הסביבה, רצוי בתיווכה של האם.
R.F.D. 80	"Your Toddler: Ages One ad Two" הספר נכתב בהתייעצות עם הורים ומטרתו היא להעשיר ולשתף אימהות ואבות בחוויה ההורית. כמו כן, יעדו של הספר הוא לספק כלים ומידע בכדי ליצור	הספר מספק מידע, עצות, דעות והכוונה לגבי התפתחותם וצרכיהם הפיזיים והנפשיים של תינוקות וילדים. כמו כן מציע זוויות שונות ללבטים ולקשיים המאפיינים את השנים הראשונות בהורות. הספר מיועד לאימהות ואבות.	דמות ההורים היא של שותפים מלאים במשפחה המתהווה או המתרחבת. תפקיד האם והאב הוא לספק לילדיהם סביבה תומכת, נינוחה ושוויונית להתפתחות, גדילה וצמיחה. על שני ההורים לפנות זמן ליצירת וטיפוח קשר	תפקיד הילדים הוא ללמוד ולהתפתח מתוך התנסות וחוויה. לפתח כישורים חברתיים ולהצטרף לחברים שווים למעגל המשפחתי.

קוד	שם הספר. מטרת הספר	תוכן כללי; עבור מי נכתב הספר	דמויות ההורים: תפקידי האם ותפקידי האב	תפקידי הילד
	סביבה אידיאלית ואופטימאלית לילדים בתוך המשפחה.		עם הילדים, וגם על מנת לאפשר מצע טוב לפיתוח כישורים חברתיים אצל הילדים. שני ההורים האופטימאליים נתפסים כמודל ראוי לחיקוי.	
89.ב	"אני הלא עושה את זה רק לטובתך: מדריך להורים כיצד לגדל ילדים בריאים בנפשם" מטרת הספר היא ללמד את השיטה המיוחדת של הספר ולהסביר את הדינאמיקה שבין הורים לילדים וכיצד יש לפעול במסגרתה.	הספר עוסק בעיקר בהתפתחות הרגשית של ילדים, ומספק מידע רב בכל הנוגע לצרכיהם ולאופן בו על ההורים לספק צרכים אלה. סיפורי הדגמה, במתכונת של הצגת בעיה ודרכים נכונות לפתרון. הספר מיועד להורים.	דמות ההורים המיטיבים העולה מן הספר היא של הזדהות מוחלטת עם צרכי הילד והתינוק. תפקיד האם והאב להיות קשובים באורח מקסימאלי למסרים (גם לא מילוליים) של ילדיהם, כפי שמלמדת שיטת הספר.	תפקיד הילדים הוא לגדול ולהתפתח תוך כדי קבלת כלים (מן ההורים הטובים) להיפרדות ועצמאות רגשית
HB.94	"Positive Parenting: Raising children with self esteem" מטרת הספר היא ללמד את השיטה המיוחדת של הספר ולהסביר את הדינאמיקה שבין הורים לילדים וכיצד יש לפעול במסגרתה.	הספר עוסק בעיקר בהתפתחות הרגשית של ילדים, ומספק מידע רב בכל הנוגע לצרכיהם ולאופן בו על ההורים לספק צרכים אלה. זהו מדריך מעשי בו נלמדת שיטה ליצירת והגברת ההערכה העצמית בקרב ילדי שנות התשעים. הספר מיועד להורים.	התייחסות לתפקיד ההורי בהקשר של חברת שפע חומרי וחסכים רגשיים. דמות ההורים המיטיבים היא של אנשים בוגרים שקבלו החלטה מודעת להקים משפחה ולגדל ילדים ולפיכך תפקידם הוא לספק לילדיהם את מה שנדרש עבורם על מנת שיגדלו להיות אנשים עם הערכה עצמית טובה.	תפקיד הילדים הוא לגדול ולהתפתח תוך כדי קבלת כלים (מן ההורים הטובים) להיפרדות ועצמאות רגשית
97.ע	"הורים כבני אדם: להיות הורים שטוב להם" מטרת הספר היא להציג בפני הורים גישה מיוחדת להורות: שיתוף אישי של המחבר בלבטים ובהתנסויות משפחתיות וקליניות על מנת ליצור מסגרת לימודית עבור ההורים הקוראים.	הספר מספק מידע על תיאוריות שונות העוסקות בהורות ומשפחה, כמו גם על דרכים יעילות לגידול ילדים תוך התחשבות גם בצרכי ההורים. בספר מועלות שאלות בעלות אופי אינפורמטיבי (לדוגמה: מה עושים עם תינוק? מה הוא צריך לאכול?) ופילוסופי (לדוגמה: מתי נכון להביא לעולם ילדים?). ואולם המחבר אינו עונה על שאלות אלה, אלא משאיר אותן פתוחות ומאפשר להורה הקורא לנהל דיאלוג פנימי עם עצמו.	תפקיד ההורים המיטיבים הוא להיות מודעים לצרכים של הילדים אך גם לצרכיהם שלהם – על מנת להיטיב עם הילדים. על פי גישת הספר – הורים טובים הם הורים חושבים שמשוגלים להגדיר את צרכיהם ולפיכך גם את צרכיהם הפיזיים והרגשיים של ילדיהם ולשמש כדמויות סמכותיות המנהיגות את הילדים להתפתחות בריאה ואופטימאלית.	תפקיד הילדים הוא להשתלב במשפחה בהנהגת ההורים. גדילה והתפתחות מאפיינים את המשפחה כיחידה מגובשת וכוללת את הילדים ואת ההורים כאחד.

קוד	שם הספר. מטרת הספר	תוכן כללי; עבור מי נכתב הספר	דמויות ההורים: תפקידי האם ותפקידי האב	תפקידי הילד
ה.02	"סודותיה של הלוחשת לתינוקות: כיצד להתחבר ולתקשר עם תינוקות" מטרת הספר היא ללמד את השיטה המיוחדת	הספר מציג שיטה על פיה על האם לזהות את אופיו המיוחד של תינוקה, כמו גם שאלון לאפיון טיפוסים שונים של אימהות, המאפשר תגובות נכונות עבור סוגי הפעוטות. לצד הצגת השיטות המיוחדות של הספר, מופיע הסבר קצר וממצה של תופעה (לדוגמה כאבי בטן) או תהליך התפתחותי (לדוגמה בקיעת שיניים, התפתחות השרירים והתנועה וכד'). כמו כן, מופיעות טבלאות המספקות מידע על התפתחות נורמאלית מול התפתחות שדורשת בדיקה. הספר נכתב עבור אימהות.	דמות האם המיטיבה: מזדהה עם צרכי ילדיה, יודעת להציב גבולות אך מתחשבת ברצונותיהם. אפיון טיפוסים שונים של אימהות והתאמת השיטה לכל סוג על פי הרעיונות המובעים בספר. תפקידה של האם הוא לספק לילדיה את צרכיהם הפיזיים והרגשיים. דמות האב משנית. האם נדרשת לתמוך בין האב לילדים ולהיות "יותר חכמה" כך שתשיג את מבוקשה על ידי הקפדה על פעולה לפי השיטה הנלמדת בספר.	לגדול ולהתפתח.

טבלה 4: השוואה תוכנית של שני ספרי הדרכה הורית לעשור.

התבוננות בטבלה מצביעה על מגמות משתנות באופן הגשת התכנים ההדרכתיים בתחומים הבאים: גישות חינוכיות; הדמות המטפלת; מיקוד ההדרכה בצרכים פיזיים ונפשיים; התפתחות דמויות האם והאב והגדרת תפקידיהם בתוך המשפחה; הגדרת תפקידי הילדים.

א. שם הספר ומטרתו:

קיימת זיקה הדדית בין מטרתו של ספר לבין התכנים המופיעים בו. זיהוי המטרות מספק מידע לגבי ציפיות המחבר מקוראיו, אך גם מאפשר אפיון של מגמות נרחבות יותר, כאשר התכנים נבחנים ומנותחים בהשוואה לתכנים מקבילים (Huberman & Miles, 1998).

שמותיהם של הספרים מרמזים על כיוונם ומיקודם. הספרים שנכתבו בשנות השבעים (L.77 ו-B.74), בדומה לספרו של ד"ר ספוק, נועדו לספק מידע התפתחותי כמו גם לנתב אימהות במה שנראה למחברים כאופטימאלי מבחינת צרכי התינוק והילד. שמותיהם של שני ספרים אלה - "Toddlers and Parents" ו-"Baby & Child from Birth to Age Five" אכן מצביעים על מה שניצב במרכזם. בהתאם לממצאים מן הניתוח הצורני – גם כאן ניכרת מרכזיותו של התינוק

והילד. הכותרת שעל ספרו של ברייזלטון (B.74) מקדימה את הפעוט להורים, ואילו שמו של ספרה של ליץ' (L.77) לחלוטין אינו כולל את ההורים.

באווירה של שוויון, דמוקרטיה וחופש, ספרם של רובין, פישר ודורינג (RFD.80) שם לו כמטרה לפתוח בשיח שמספק להורים מידע באשר לגידול ילדים, כמו גם לדון במה שמטריד הורים "מהשטח". מעבר למטרותיו המוצהרות של הספר, ניכר ניסיון ליצירת מסגרת של תמיכה ורצון לגעת ולטפל בכל הנושאים שלדעת המחברים עשויים לעניין הורים המעוניינים להיטיב עם ילדיהם. גם כאן שמו של הספר רומז על הדגשים החדשים: "Your Toddler: Ages One and Two" אמנם מעניק חשיבות מרובה לפעוט ומציב אותו כנושא הספר – אך הפנייה הישירה והאישית באמצעות Your (שלך) מכליל גם את הצד ההורי במשוואה.

ספרה של בראון (ב.89) הוא הראשון במדגם זה שמטרתו היא ללמד שיטה לגידול ילדים. בקטגוריה זו ניתן להכליל את ספריהם של הארטלי-ברואר (HB.94), של עמית (ע.97) ושל הוג (ה.02). על אף הבדלים מהותיים בין השיטות השונות, הרי שארבעת הספרים הללו נועדו ללמד דרך 'נכונה' – כל אחד בדרכו – על פיה יש לגדל ילדים.

ספרה של בראון (ב.89) נקרא בציניות מחנכת "אני הלא עושה את זה לטובתך": מדריך להורים כיצד לגדל ילדים בריאים בנפשם". המירכאות סביב ציטוט של אמרה הורית רווחת באות הצביע על כך שהתנהגות הורית עלולה לגרום לנזק, וכי על מנת למנוע זאת – רצוי ללמוד את הספר ושיטתו.

"אם המחבקת את בתה, נושקת בחוזקה על לחיה. הקטנה אומרת: "אמא, את מכאיבה לי." האם עונה: "לא חמודה, אמא אוהבת אותך." (בראון, 1989)²⁰

מובאה זו מתוארת בספרה של בראון (ב.89) כ"התעללות". המחברת דנה בהרחבה בדרכים הלא מודעות בהן הורים עלולים לחבול בנפשם של ילדיהם. בראון קוראת להורים להימנע מכך על ידי הבנה עמוקה של הדינאמיקה שנוצרת בין הורים וילדיהם, כפי שנלמדת לאורך הספר.

הכותרת שעל ספרה של הארטלי-ברואר (HB.94) "Positive Parenting: Raising Children with Self Esteem [הורות חיובית: לגדל ילדים עם הערכה עצמית טובה], מדגישה הן את תפקידם של ההורים כמי שאחראיים על גידול ילדים בריאים ומאושרים והן את חשיבותה

²⁰ עמ' 15

של ההערכה העצמית. גם ספר זה מתמקד בלימוד שיטה ייחודית. הספר מחולק על פי נושאים שונים שעל ההורים ללמוד על מנת לעודד את ילדיהם לבטוח בעצמם ולפתח רגשות חיוביים כלפי עצמם. כך למשל מוגדרת הערכה עצמית כנובעת מ:

"דימוי עצמי; סיפוק עצמי; קבלה עצמית; תחושת ערך פנימית; אישור עצמי" (Hartley-Brewer,)

21(1994)

בשלהי שנות התשעים, ספרו של עמית (ע.97) מציג כותרת ההופכת את היוצרות וממקדת את תשומת הלב בצרכי ההורים מול דור של ילדים שהפנימו היטב את המסר שהופנה כלפיהם. "הורים כבני אדם: להיות הורים שטוב להם" הינה כותרת שמבטאת מאבק להכרה גם בצרכי ההורים. "הורים כבני אדם" מבטא תחושה של הגזמה בחשיבות שניתנה לילדים ודרישה לכלול גם את ההורים בקטגוריית "בני אדם".

"הפכנו ממש לעבדים שלהם" – מקומו המרכזי המוגזם של הילד במשפחה" (עמית, 1997) 22

ציטוט זה הפותח נושא בפרק הדן במצוקת ההורות בעידן המודרני, מהווה נקודת מוצא לשיטתו של עמית כפי שמועברת לאורך הספר.

חלקה השני של הכותרת רומז על חשיבות רווחת ההורים, אולי על מנת להיטיב בצורה אופטימאלית עם הילדים.

"הורה טוב הוא הורה שטוב לו" (עמית, 1997) 23

ציטוט זה מדגים את גישתו של עמית ומלמד על שיטה לפיה "גם ההורים וגם הילד במרכז" (עמית, 1997) 24.

ספרו של עמית מסמן כיוון חדש בתחום ההדרכה ההורית, כפי שיורחב בחלקו השני של המחקר.

הבחירה בספרה של הוג (ה.02) בחלק זה של העבודה – ולא בפרקים הדנים בספרות ההדרכה של העשור הראשון של המאה העשרים ואחת - כפי שאולי צפוי, נובעת מדמיונו של "סודותיה של הלוחשת לתינוקות: כיצד להתחבר ולתקשר עם תינוקות" לספרו של ד"ר ספוק, ומתחושה של מעין סגירת מעגל של כשישים שנות ספרות להדרכה הורית. שמו של הספר מרמז על מומחיותה של המחברת כ"לוחשת לתינוקות" פלאית – בדומה לתואר ד"ר שהתנוסס לראשונה

21 עמ' 19

22 עמ' 31

23 עמ' 43

24 עמ' 41

על גבי כריכת ספרו של רופא הילדים הנודע, והדגיש את סמכותו. כותרת המשנה מציבה (שוב) את התינוק במרכז.

"אם תזכרי לחשוב על תינוקך כעל אדם, תמיד תעניקי לו את הכבוד שהוא ראוי לו." (הוג, 2002)²⁵

"התאימי את עצמך לקצב של תינוקך" (הוג, 2002)²⁶

"בכל פעולה שאת עושה עם התינוק – מוציאה את התינוק מהמיטה בבוקר, רוחצת אותו, או משחקת

איתו "קוקו" – חשוב שתזכרי שהוא אדם בפני עצמו" (הוג, 2002)²⁷

כפי שהודגם בפרק על הניתוח הצורני, וכפי שיובא בהמשך, ספרה של הוג (ה.02) תואם לתבנית ה"ספוקיאנית" ומשקף את השפעותיו העמוקות של ד"ר ספוק על עיצוב דפוסי הורות גם אחרי יותר משישה עשורים.

שם ומטרם של הספרים שהובאו במדגם זה יוצרים מעין מטוטלת שנעה בין הצבת הילד במרכז לבין התחשבות הדרגתית גם בצרכי ההורים, וחזרה להשמת צרכי הילד במוקד. מבין הספרים שהוצגו, נציגה הבולט ביותר של גישה הדוגלת בשיקום הסמכות ההורית והתייחסות לא רק לצרכי הילד אלא גם לצרכי ההורים, הוא ספרו של עמית (ע.97). ספר זה אולי הניח תשתית להרחבת רעיון ההתחשבות בכלל בני המשפחה כשותפים לדרך. נושא זה ייחקר באופן יסודי בפרק שינתח את ספרות ההדרכה מן העשור הראשון של שנות האלפיים.

ב. תוכן כללי; עבור מי נכתב הספר?

הספרים שנכתבו עד לשנות השמונים המוקדמות, עסקו בעיקר בהיבטים הפיזיים של צרכי הילד. שלבי גדילה והתפתחות בריאה לצד התייחסות למוטיבים רגשיים מסוימים של הילדים כגון התפרצויות בכי, יחס לענישה, תסכול והערכה עצמית, מפורטים ב-B.74.

ב- L.77 וב-RFD.80 מורחב הדיון בתכנים שכרוכים בהתפתחות רגשית של הפעוטות. תכנים אלה מתאימים למתכונת של ספרו של ספוק, עם תוספת דגשים פסיכולוגיים כגון הצורך במגע וקשר עין עם האם כדי לקבל תחושת מוגנות (Leach, 1977) או התגברות על פחדים על ידי משחק ודמיון, כיצד נכון להיפרד מההורים כשהולכים לן וכד' (Rubin, Fisher & Doering, 1980).

ניכר כי תיאורים פיזיים התפתחותיים נועדו לספק מידע נחוץ במציאות של משפחות קטנות בהן על האם (ההורים) לדאוג לטיפול ראוי בתינוק ובילד, ללא תמיכה ועזרה מבחוץ

²⁵ עמ' 16

²⁶ עמ' 82

²⁷ עמ' 127

(Brazelton, 1974). לקראת סוף שנות השמונים, ולאורך שנות התשעים, הפך הפיזי של הטיפול בתינוקות ובילדים נדחק לכמה פסקאות, וספרי ההדרכה להורות עסקו באופן כמעט בלעדי בצרכיהם הרגשיים של הילדים. בקטגוריה תוכנית זו נכללים ספריהם של בראון (ב.89), של הארטלי ברואר (HB.94) ושל עמית (ע.97). בספרה של הארטלי ברואר (HB.94) מודגש כי בחברה המערבית בה השפע החומרי הוא המובן מאליו, יש צורך דווקא בדגשים רגשיים על מנת לאזן את הפער שבין מה שניתן להשיג בכסף לבין השאיפה לתחושת ערך עצמי בקרב המשתייכים למשפחה, ובהם הילדים (Hartley-Brewer, 1994).

ספרה של הוג (ה.02) חוזר לדפוס של שילוב תוכני הכולל התייחסות הן לצרכים הפיזיים והן לצרכים הרגשיים, בדומה למתכונת ה"ספוקיאנית".

על אף הדמיון שבמתכונת, ראוי להבחין בין הדוקטרינות המוצגות בספרים השונים: ספרו של ברייזלטון (B.74) דן בהרחבה בצרכיו השונים של הילד על ידי סיפורי הדגמה. סיפורים אלה נועדו להסביר דרך לא נכונה להתנהגות הורית כלפי ילדים, ובעזרתם מנתח המחבר את הסכנות הפיזיות והנפשיות שעלולות להיגרם כתוצאה מהתנהגות לא נאותה של האם כלפי ילדיה. כמו כן הוא מבקר את אנוכיותן של אימהות עובדות ודורש התחשבות מקסימאלית בצרכי הילדים על ידי "סיפורים מתקנים" כלומר תיאורים שמצביעים על הדרך בה ראוי היה לנקוט בסיטואציות שהובאו בסיפורי ההדגמה.

כך לדוגמה מתואר בוקר טיפוסי בחייה של משפחה ובה אב, אם ותינוקות בת חמישה עשר חודשים. האם חזרה לעבודה כשמונה חודשים לאחר הלידה. האב עוזר על ידי כך שהוא מכין ארוחת בוקר ומחלל (תוך כדי) את הילדה, על מנת לאפשר לאשתו להסתרק ולהתלבש יפה לעבודה. אין בגדים נקיים לתינוקות, וכשהאב מעיר על כך לאשתו היא עונה לו שלא הספיקה לכבס כי חזרה מאוחר מהעבודה. ביקורות נוספות כלפי האם ממשיכות לאורך כל הסיפור. התינוקות מתוארת כנקשרת מאוד למטפלת וככועסת על אמה ולכן אינה מגיבה בשמחה לשובה מהעבודה. בנוסף, הילדה סובלת מהפרעות שינה ומסרבת להיפרד מההורים בלילה. המצב מגיע לקיצוניות כזאת שעל ההורים להחליט אם לפנות לטיפול מקצועי ו/או לוותר על ההכנסות, מעבודתה של האם²⁸.

ספרה של ליץ (L.77), מציג את צרכיו הפיזיים והרגשיים של התינוק והילד, מנקודת מבטו של הילד. ישנה דרישה מן האם להזדהות באופן טוטאלי עם צרכיו של התינוק והילד,

²⁸ עמ' 175

להתאים את זמנה ואורח חייה לקצב של ילדיה. כך לדוגמה ממליצה המחברת לאימהות לשחק על הרצפה עם הילד הזוחל - באופן שמאפשר לפעוט לחוש את קרבתה²⁹.

שני ספרים אלה (L.77 ו-B.74) פונים באורח בלעדי אל האם, בדומה לספרו של ד"ר ספוק בגרסתו המוקדמת יותר.

בראשית שנות השמונים, מקומם של הצרכים הרגשיים מקבל חשיפה רחבה ומשמעותית, ובספרם של רובין, פישר ודורינג (RFD.80) מוצגות התלבטויות הוריות לצד קשיים נפשיים אפשריים במעגל הקשר שבין הורים לילדיהם. יש התייחסות למצוקות ההוריות מול רצונות לא מובנים של ילדים להם ההורים מעוניינים להעניק את הטוב ביותר, לא רק בתחום הכלכלי והטיפוח הפיזי, אלא גם, ואולי בעיקר, מן הבחינה הפסיכולוגית. הספר גדוש בדוגמאות מאוירות ומצלמות לסיטואציות שונות המהוות התלבטות או קושי של ההורים מול ילדיהם, וכיצד עליהם להגיב ללא נזק. כך למשל מוקדש פרק שלם להבעת חוסר שביעות רצון ואפילו כעס, מבלי להזיק לפעוט³⁰. התנהגות מכעיסה של ילדים נידונה על היבטיה השונים, גורמיה ומטרותיה. מוסברת הדינאמיקה שנוצרת כתוצאה מצרכי הילד והבנת ההורים, איזון עדין בין למידה והתנסות לבין הכוונה הורית³¹. צרכיו של הילד הן הפיזיים והן הרגשיים - אמנם במרכז השיח - אך ישנה הכרה והתייחסות גם לצד ההורי במשוואה. בספר זה נעשה ניסיון לתת מענה גם למצוקתם של ההורים בזמן שלומדים ומתרגלים הורות טובה.

בשלהי שנות השמונים ובעשור של שנות התשעים, העיסוק המרכזי של ספרי ההדרכה להורים הוא בפן הרגשי. הטיפול הפיזי מוזכר באגביות ונתפס כמובן מאליו. ספרה של בראון (ב.89) עוסק בצורך של ילדים להיות מובנים על ידי הוריהם. המחברת מציגה התנהגויות הוריות שעלולות לפגוע בנפשם של הילדים. לטענתה חוסר מודעות לצרכיהם הרגשיים המדויקים של הילדים היא בבחינת התעללות (בראון, 1989). הורים עלולים לגרום לנזקים חמורים ולפיכך עליהם ללמוד היטב מה דרוש לכל אחד מילדיהם על פי אופיים, כפי שמודגם ומפורט בשיטה אותה מלמד הספר.

ספרה של הארטלי-ברואר (HB.94), דן אף הוא בצרכים הרגשיים של הילדים. המחברת מציבה את הדימוי וההערכה העצמיים בראש סולם העדיפויות ההוריות. לשיטתה

²⁹ עמ' 193

³⁰ עמ' 75-83

³¹ עמ' 95-101

על מנת לגדל ילדים בריאים בנפשם, יש ללמוד כיצד לטפח את תחושת הערך העצמי בילדים. מילות המפתח שמנחות את שיטתה הן: "שבח", "משחק", "מגע" ו"שיחה". היא מציגה כללים ברורים להשגת קשר בונה אמון בין הורים לילדיהם, לדוגמא על ידי התחשבות אמפאטית ברגשותיהם של הילדים³², או טיפוח תחושות חיוביות אצל ילדים על ידי שיקוף והעצמה³³.

גם ספרו של עמית דן יותר בפן הרגשי ופחות בהיבטים הפיזיים של גידול ילדים. תוכנו של ספר זה דן בשיקום הסמכות ההורית, הכרה גם בצרכיהם של ההורים, וניסיון לאזן בין הצרכים הרגשיים של הילדים והוריהם לבין התפקוד התקין של משפחה. הספר של עמית (ע.97), עוסק ומדריך על פי שאיפה זו לאיזון. נושאים כגון הצבת גבולות לילד, סגנונות הוריים והשפעות הדדיות בין הורים וילדים, נידונים בהרחבה³⁴. כל הספרים במדגם זה שנכתבו בין שנות השמונים לסוף שנות התשעים, נכתבו עבור אבות ואימהות כאחד.

ספרה של הוג (ה.02) כאמור, חוזר להכללת צרכים פיזיים ונפשיים של התינוק והילד, ונכתב עבור אימהות כמי שמופקדות על הטיפול בילדים. על אף הדמיון החיצוני לספרו של ספוק, ספר זה מלמד שיטה ספציפית, לפיה ניתן לסווג אימהות ותינוקות לארבעה אבות טיפוס, ולהתאים את ההתנהגות והתגובות הרצויות על פי האופי. הספר כולל עיסוק נרחב בצרכים הפסיכולוגיים שנובעים מן הצרכים הפיזיים של התינוק והילד. קשר בין האם לבין התינוק שנוצר כתוצאה מהנקה, תחושת ערך עצמי של הילד כאשר מצליח לשבת על הסיר וכדומה. ספר זה מחזיר למוקד ההתייחסות את צרכיו ורווחתו של התינוק והילד, ומעתיק אל כתפיהן של אימהות את מלוא כובד האחריות על שלמותם הפיזית והנפשית של הילדים. כך לדוגמא מובעת התלבטות באשר להתאמת הבית לתינוק³⁵.

"הפיכת הבית למקום מוגן ובטוח לילדים היא סוגיה חשובה [...] את רוצה שילדך יהיה מוגן מפני סכנות [...] אם תסלקי דברים רבים מדי מהבית, תשללי מתינוקך את ההזדמנות לחקור" (הוג, 2002)³⁶.

ציטוט זה מתמצת את הבלבול שתרם לערעור ביטחונן של אימהות: אחריות על ביטחונן הפיזי אך גם על רווחתו ההתפתחותית והרגשית של הילד יצרה דילמות שליוו אימהות שאולי חסרו את אותו "היגיון פשוט" עליו דיבר ד"ר ספוק.

³² עמ' 87

³³ עמ' 91

³⁴ עמ' 62; עמ' 90; עמ' 109

³⁵ עמ' 141

³⁶ עמ' 141-142

ג. דמות ההורים ; תפקידי האם ותפקידי האב :

דמות ההורים עברה שינויים ניכרים לאורך השנים. השפעותיה של התנועה הפמיניסטית ניכרות בבירור ובעיקר מראשית שנות השמונים. בדומה לתמורות שחלו בגרסאות השונות של ספרו של ספוק, כך גם ההתייחסות אל האב ואל האב כמטפלים בילדיהם, זכתה לעדנה בתקופה שבין שנות השמונים לבין ראשית שנות האלפיים.

ספריהם של ברייזלטון (B.74) ושל ליץ' (L.77) נכתבו באורח כמעט בלעדי עבור האם, ואפיינו את דמותה האופטימאלית כמתמסרת לילדיה, גם על חשבון צרכיה ורצונותיה. בשני ספרים אלה, דמות האב מצטיירת כלא שייכת למתחם הביתי. אצל ברייזלטון (B.74) אמנם קיימת התייחסות מסוימת לרצונן של אימהות לצאת לעבודה, ולנכונותם של אבות לתמוך ברצון זה. ואולם המחבר אינו מסתיר את מורת רוחו משאיפות אלה ומדגיש במסקנותיו את הנזקים שעלולים להיגרם לילדים ולהתנהלות הבית כתוצאה מפרידה מן האם העובדת, ומהזנחתה את עבודות הבית.³⁷ המחבר מעיר כי לעתים אפשר ואף רצוי לוותר על מותרות כלכליות כאשר הסיוע בפרנסת הבית שבא מעבודת האם, הוא על חשבון הילדים (Brazelton, 1974).³⁸

שינוי עוצמתי ורב משמעות מתרחש בספרם של רובין, פישר ודורינג (RFD.80): ספר זה מיועד באורח שוויוני לשני ההורים, דן בהרחבה ביציאתה של האם לעבודה ובפתרונות מעשיים לטיפול חליפי עבור הילדים, בשעות היעדרה. דמותם האידיאלית, בעיני המחברים, של שני ההורים הינה דמות ראויה לחיקוי על ידי הילדים. תפקידם הוא להשרות אווירה נינוחה וסביבה תומכת ללימוד, יצירה והתפתחות הילדים.

מגמה זו של שוויון בין ההורים כדמויות מחנכות, נמשכת עד סוף שנות התשעים. בראון (ב.89), הארטלי-ברואר (HB.94) ועמית (ע.97) כלל אינם דנים בדמות האימהית דווקא, אלא מתמקדים בדמויות ובתפקידי ההורים.

התפקיד ההורי על פי בראון (ב.89) כרוך בהקשבה מקסימאלית לצרכים הנפשיים של הילדים. זאת על מנת לנסות ולמנוע נזקים ארוכי טווח, במידה שרגישותם של הילדים לא תובן כהלכה.

המחברת דורשת מן ההורים ביטול או דחיקה של רצונותיהם, כיוון שאלה מפריעים לתהליך של הקשבה ופניות לצרכיהם העמוקים ביותר של הילדים. על מנת שלא להטות את

³⁷ עמ' 175-196

³⁸ עמ' 45-46

מבוקשם של הילדים על ידי השפעת רצון ההורים, חובתם של ההורים המיטיבים להתנקות מאנוכיות ולהפנות את מלא תשומת לבם למה שדרוש באמת לרווחתם של הילדים.

"הורה שזקוק להרגיש "כמו מלך", יהפוך את ילדיו לבני אדם המתרפסים לרגליו. הורה שזקוק לסיפוק צרכי תחרות, יפתח יחסי תחרות עם ילדיו. הורה שלא השלים בהתפתחותו את צרכי הילדות שלו, וזקוק להרגיש עוד כילד, יתחלף בתפקידים עם ילדיו..." (בראון, 1989)³⁹

לפי ספר זה נראה כי ללא מודעות הולמת בחירות ההורים עלולות לגרום לנזקים בכל מקרה.

הארטלי-ברואר (HB.94) מדגישה את הצורך בהערכה עצמית כבסיס להתפתחות בריאה של ילדים. תפקיד ההורים הוא ללמוד דרכים אפקטיביות להשגת יעד זה. המחברת דנה בהרחבה בסוגיית הבחירה שבהולדה, ומבליטה את החובה שיש להורים להיות מודעים לפערים שבין הרעפת שפע חומרי לבין החסכים הרגשיים שעלולים להיווצר במצב של שאננות הורית. לטענת המחברת, התפקיד ההורי כולל מיומנויות פסיכולוגיות מעודדות ביטחון והערכה עצמית אצל הילדים, שאינן ניתנות להמרה בצעצועים, בגדים, מכשירים אלקטרוניים וכדומה. בעידן בו ההורות איננה כורח אלא בחירה מודעת שניתן להימנע ממנה – נשים וגברים שמחליטים להוליד, צריכים להיות מחויבים להענקת תנאים אופטימאליים לצמיחה פסיכולוגית בריאה של צאצאיהם.

התפקיד ההורי לפי גישתו של עמית (ע.97) כולל מודעות עצמית של ההורים. על האב או האם להכיר את צרכי הילדים אך לא פחות מכך עליהם להכיר את צרכי עצמם על מנת להיטיב עם משפחתם. הורה טוב על פי גישתו של עמית, הוא מנהיג, סמכות ממנה לומדים הילדים כיצד להתמודד עם החיים, ומקבלים כלים וכישורים התנהגותיים בריאים.

כפי שמצטייר מן הסקירה עד כה, בעשור וחצי שבין אמצע שנות השמונים של המאה העשרים ותחילת המאה העשרים ואחת, ההתייחסות הנרחבת ביותר היא לתפקיד הפסיכולוגי של הורים. הפן של הטיפול הפיזי בספרים אלה נתפס כשולי ומובן מאליו. במקביל לכך, ניכר שוויון מוחלט בפנייה לאבות ולאמהות כמי שאחראיים ומכוונים לתפקיד ההורי.

בספרה של הוג (ה.02) שני פרמטרים אלה – הן טיב התפקיד ההורי והן ההתייחסות לאם כאל המטפלת הראשית – חוזרים לדפוס ה"ספוקיאני" לפיו יש להתייחס לצרכים הפיזיים וגם לצרכים הרגשיים של התינוק והילד. דמות האם האידיאלית היא זו המזדהה לחלוטין עם ילדיה, עד כדי הבנה בחוש את צרכיהם, ללא צורך מצדם להביע צרכים אלה.

³⁹ עמי' 57

"...הילד הגדול החל לפתע לגרום בעיות בשעת ההלבשה בבוקר. העניין הפך תמיד למאבק, עד שגרמתי לו להרגיש שההתלבשות היא הבחירה שלו. לדוגמה, הייתי שואלת אותו אם הוא רוצה לגרוב תחילה את הגרב הימני או את הגרב השמאלי, ובכך הפכתי את כל התהליך להתנסות מעניינת בעיניו, כאילו שכל הרעיון הזה היה שלו מלכתחילה. בהתחלה נמשך התהליך זמן רב, אבל בסופו של דבר זה הפך למשחק לשנינו"⁴⁰

הספר רווי בעצות והוראות שקובעות מה נכון ומה לא נכון בהורות. בפרק 2 לדוגמה מופיע מבדק לבחינה עצמית שכותרתו "מהו סגנון ההורות שלך?"⁴¹. המבדק נועד לשייך אימהות לקטגוריות שונות. המחברת אינה מסווה שיפוטיות כלפי הקטגוריות הפחות "נכונות" לטעמה. דמות האב היא של גבר העובד מחוץ לביתו למען פרנסת משפחתו, תומך ומעודד את האם-אשתו וילדיו אך אינו כלול בעשייה השוטפת הפנים ביתית.

מעניין לציין כי החזרה להכללת צרכים פיזיים בנוסף לצרכים הרגשיים של הילדים, נעשית במקביל לייעוד הספר לאימהות. אדמסון וביהלר (Adamson & Buehler, 2007), מסבירים כי בהבדלים שבין תפיסת דמות האם לתפיסת דמות האב בתפקידים ההוריים, קיים ממד מסורתי לפיו האישה באופן טבעי נוטה לטיפול הפיזי ואילו התפקיד החינוכי, האינטלקטואלי, המצריך חשיבה והערכות משפחתית על פי קו מסוים, קשורה באב (Adamson & Buehler, 2007; באומגרטן, 2005). הוג נאחזת בתפיסה סטריאוטיפית זו, ובונה את שיטתה על פי מודל האימהות באופן שמזכיר את השקפתו של וויניקוט (Winnicott, 1964), ובדומה לתפיסתו של ד"ר ספוק, בעיקר המוקדם. שיטתה של הוג מאפיינת את האם האידיאלית כאם טבעית, כמי שניחנה בחוש מיוחד המסוגל "לקרוא" את צרכיהם של ילדיה, כמי שמחוברת לפרי בטנה בעבותות של תחושות אינסטינקטיביות אותן כל אם יכולה לגלות ידי שימוש נכון בשיטה. ראוי לציין ששבעת הספרים נכתבו על ידי עשרה מחברים בחלוקה מגדרית של שש נשים לעומת ארבעה גברים. לאור הממצאים שהוצגו - ההשפעות הפמיניסטיות כרוכות יותר בתקופה בה נכתבו הספרים ופחות במין המחברים. ברייזלטון (B.74) כתב את ספרו בעידן בו נשים היו המטפלות העיקריות בילדים – בראשיתו של המאבק והשינוי. הסתייגותו מיציאתן של אימהות לעבודה – כפי שהודגם – נבעה מתפיסה לפיה שלום הילד מצריך טיפול אימהי שאב אינו מסוגל להחליף כראוי. ברייזלטון (B.74) מתאר משפחות בהן האישה בבית ואחראית לניהולו ולגידול הילדים, ואולם מה שעמד לנגד עיניו היה טובת הילד. הדבר ניכר מתיאורו הרבים שכוללים אב כמפרנס ראשי, ואם – בעלת תואר Mrs. של האישה הנשואה, רשמי ומחייב – כעקרת בית גם אם

⁴⁰ עמ' 128

⁴¹ עמ' 66

עוזרת לפרנסה בעבודה מחוץ לביתה. זהו תיאור של מציאות אמריקאית בתחילת שנות השבעים שהשתנתה לבלי הכר בעשורים הבאים.

פנייתה של ליץ' (L.77) באורח בלעדי לאימהות עשויה להצביע על תפיסה מהותנית ורומנטית של תפקיד האם כמרכזי בחייו והתפתחותו של התינוק, והיות התינוק מרכז חייה והגשמת ייעודה ומאוייה של האם.

כתיבתם החפה ממגדריות של מחברי הספרים בין שנות השמונים לשנות האלפיים – תואמת לסכמה הכללית לפיה חדירתם של רעיונות פמיניסטיים השפיעו ועיצבו סגנונות לשוניים שווינוניים כלפי נשים וגברים וכלפי ילדים וילדות. בין כותבי הספרים RFD.80, ב.89, HB.94 ו-ע.97 החלוקה המגדרית היא של שלושה גברים ושלוש נשים. נתון זה מחזק את כיוון המחשבה לפיו מינם של הכותבים אינו רלוונטי לאופי הגשתם של תכני הספרים.

הסבר אפשרי להתייחסות מגדרית בלעדית לאם בספרה של הוג (ה.02) קשור לשינויים רחבים ופוליטיים כגון כניסת נשים לשוק העבודה שבשנות השבעים רק החלה, בשנות השמונים הייתה בעיצומה ולקראת סוף האלף השני על אף שכבר הפכה לעובדה, ייתכן שהכבידה על נשים שהיו גם אימהות וגם עובדות, וייתכן שהתעורר געגוע לביתיות ולגישות שמרניות ומסורתיות יותר.

ד. תפקיד הילד:

לאורך השנים, תפקידו של הילד בספרי ההדרכה להורים, הוא תפקיד יחסית פאסיבי. מעבר לגדילה פיזית והתפתחות רגשית וגופנית כאחד, עד לשנות התשעים המאוחרות הילדות נתפסת כתקופת חקר וגילוי ראשוני של הסביבה, אם על ידי התנסות ישירה ואם על ידי פעולות יזומות בתיווך ההורים להכרת העולם. דפוס זה מתאים להתייחסות של ד"ר ספוק אל תפקיד הילד. זהו מעמד מקבל וסביל, המאפיין את כל הספרים במדגם, פרט לספריהם של רובין, פישר ודורינג (RFD.80) ושל עמית (ע.97).

בראשית שנות השמונים הדרישה לשוויון, דמוקרטיה משפחתית ושיתופיות, הביאה את מחברי הספר "Your Toddler: Ages One and Two" (RFD.80) להכללת הילדים בעשייה המשפחתית, כחברים מלאים ושותפים להחלטות ולהנהגת הבית. לפיכך, כחלק מן המסע להתפתחות וגדילה אופטימאליות, על הילדים לשאת את חלקם באחריות להצטרפותם כחברים שווים במעגל המשפחתי.

בספרו של עמית (ע.97), נדרש מן הילד מאמץ אקטיבי להשתלבות כחבר במשפחה ובחברה. על מנת לאפשר דו שיח פתוח בין הורים לילדים, יש צורך בהיכרות מעמיקה של ההורים עם עצמם ומתוך כך עם ילדיהם. לטענת המחבר, פתיחת ערוצים דו סטריים, מעבירה חלק מן האחריות על שמירת רצף התקשורת בין שני הצדדים, גם לילד. הילד לומד להתחשב גם בצרכי ההורים, כאשר אלה ברורים ומנוסחים.

בספרו של עמית ניתן מקום ל"תפקיד המשפחתי", כלומר לכל חבר – כולל הילדים – יש מעמד משפיע. יחסי הגומלין בין הורים וילדיהם יוצרים סביבת גדילה לא רק עבור הילדים אלא עבור כל אחד מחברי המשפחה.

גם בקטגוריה זו של תפקיד הילד, ספרה של הוג (ה.02) חוזר לדפוס הסביל שהתחיל בתיאור התפתחות תקינה של ילדים אצל ד"ר ספוק, והשפיע על כמה דורות. על פי הוג, תפקיד הילד מסתכם בלגדול ולהתפתח. לא נדרשים מאמצי הצטרפות או השתלבות של הילד אל המשפחה. האם היא זו המתבקשת להעניק לילדיה סביבה נוחה לצמיחה וגדילה, בשנות התהוותם הפיזית והנפשית.

לסיכום הניתוח התוכני – ניתן לומר כי התהליכים שזוהו בחלק על הניתוח הצורני מקבלים משנה תוקף על פי פרמטרים כגון שם הספר, מטרותיו, תכניו הכלליים ותיאור התפקידים במשפחה.

בראשית הדרך ובהשפעתו האדירה של ספרו של ד"ר ספוק – הוצבה החוליה החלשה והמודרת עד אז - קרי הילד – בקדמת הבמה. מסורת ואידיאות מושרשות היטב בחברה המערבית כמו גם מבנים חברתיים יציבים כגון מוסד המשפחה והאימהות הטילו על האימהות את תפקיד גידול הילדים וסיפוק כל צרכיהם הפיזיים והרגשיים. מן הסקירה הצורנית והתוכנית עולה כי בתהליך הדרגתי ועקבי החלה חלוקה שיתופית יותר בין אימהות ואבות של נשיאה בעול סיפוק צרכי הילדים. בשנות התשעים זכויות וצרכי הילד והתחשבות מקסימאלית בהם גבו מחיר כבד של בעיות משמעת, בלבול וחוסר אונים. מצב זה הביא לשתי מסקנות הפוכות כפי שבולט מספריהם של עמית (ע.97) ושל הוג (ה.02). על פי עמית (עמית, 1997) הרי שהצבת הילד במרכז והתחשבות אך ורק בצרכיו, הייתה הרסנית והפכה את ההורים לעבדים ואת הילדים לעריצים שיש לשרת ללא הפסקה. לפיכך – על מנת לתקן עוולה זו המליץ עמית להגביר את המודעות לבעיה ולעורר את הסמכות ההורית בגישה שכוללת את המשפחה כיחידה בעלת צרכים משותפים, ולא כיחידה לשירות הילד. לעומתו הוג (הוג, 2002) מציגה גישה הפוכה: התפקיד ההורי על פי שיטתה – הוא לספק לילד את כל צרכיו ולחדד את החושים – בעיקר של האם – על מנת "לקרוא" נכון את

רצונותיו ומאווייו של הרך הנוולד. שני ספרים אלה - מסכמים את השינוי המהותי שחל בתפיסת התפקיד ההורי בעקבות התהליכים השונים שתוארו: נטייה לראות בילד יצור פאסיבי, חלש שזקוק לתמיכה ותיווך של האם, כמו גם תפיסת הילדות כתקופה עמוסת צרכים פיזיים ורגשיים – משקפת את האסכולה ה"ספוקיאנית" שנציגתה הבולטת בסוף המאה העשרים היא הוג (הוג, 2002).

גישה לפיה הילדות הינה תקופת התהוות ועיצוב האישיות מתוך אינטראקציה הדדית, ומתוך כך יש להביא בחשבון את צרכיהם של כלל החברים ביחידה המשפחתית – מיוצגת היטב בספרו של עמית (עמית, 1997).

"תחילה חייב הייתי למצוא דרך אל עצמי; אחר כך אל הילדים; ואחרי כן חייב הייתי למצוא דרך למסור את הדרך לילדים" (עמית, 1997)⁴².

ציטוט זה מבטא היטב את הבשלות והאיזון שבין קיצוניות אחת בה לילד אין זכויות, לבין קיצוניות אחרת בה זכויות היתר של הילד פוגעות בסמכות ההורית. המשפחה, בהנהגת ההורים, היא יחידה אחת, בעלת אינטרסים משותפים של המשכיות וצמיחה. דרכו של עמית משקפת תגובה לצורך בהתמודדות עם ילדים שגדלו על ברכי המסורת ה"ספוקיאנית" לפיה צרכיו של הילד קודמים לצרכי שאר חברי המשפחה, בראש ובראשונה לצרכי האם. למרות השינויים מרחיקי הלכת כפי שראינו לדוגמא בספרם של רובין, פישר ודורינג (RFD.80), דמות האב אמנם נכנסה למתחם הביתי ונטלה חלק בטיפול אך עדיין נתפסה כמשנית לדמות האם. קונספט תרבותי מערבי של אם, משייך לדמות האימהית תכונות טבעיות שמכשירות אותה לגידול ילדים. ספוק הגדיר זאת כ"היגיון פשוט" (ספוק, 1989⁴³; Spock, 1957⁴⁴). לפיכך השינויים שנועדו להקל עליה מאולצים וכרוכים במאמץ ניכר.

לאור התהליכים והדרך הארוכה שעברה סוגה ספרותית זו בכל הקשור להורות טובה ונכונה, ניתן להעריך שהצבת טובת הילד במרכז – תחילה על צרכיו הפיזיים ומאוחר יותר גם ובעיקר על צרכיו הרגשיים המגוונים שהביא לצמיחתו של דור חסר גבולות, חצוף ומפונק – הכבידה על מחנכים ומי שאמונים על גידול ילדים, בראש ובראשונה על אימהות.

בספרה של הוג (ה.02) בחירותיה של המחברת נראים כדרך נוחה ומוכרת להתמודדות עם הקושי. ויתור על המאבק לשוויון, המרת ההגשמה העצמית מחוץ לבית בהגשמה עצמית בתוך

⁴² עמ' 9

⁴³ עמ' 2

⁴⁴ עמ' 43

הבית הם פתרון נוסף למצוקה זו. ואולם חזרתה של הוג לדפוס ה"ספוקיאני" – בין אם היא מודעת ובין אם לאו – מתנגשת עם הבנות שהושגו במהלך שני העשורים שקדמו לה בדבר שיקום הסמכות ההורית.

דרישה מאימהות לעמוד לרשותם ולשרותם של ילדים בכל דבר ועניין, כשצרכי הילד הם הפרמטר המרכזי לקביעה איך נכון לפעול, מערערת על ביטחונן של אימהות ואינה תומכת בציות הילדים לסמכות הורית, אלא מעודדת התמקדות במה עוד אפשר לתת לילדים על מנת לספק את צרכיהם.

מן הנתונים וניתוחם מצטיירת תמונה מורכבת של תנועת מטוטלת, בעיקר ביחס למרכזיות הילד במשפחה ובחברה וביחס לתפקידי האם. בסוף שנות התשעים ולקראת המאה העשרים ואחת, ניצני התהוות של מודל משפחתי שמכבד ומכיל את כל החברים השייכים לתא המשפחתי – החלו בגישושים ראשוניים ובאו לידי ביטוי בספרים כגון של עמית (ע.97). השיח שעבר שינויים וטלטלות התגבש סביב הרצון לטפח את דור העתיד מחד גיסא והצורך בהנהגה ובמקור סמכות איתן מאידך גיסא. שני מוטיבים מתחרים אלה מובלטים לסירוגין לאורך השנים.

5.9. דיון ומסקנות ביניים

בדומה לממצאי הניתוח הצורני, גם בממצאי הניתוח התוכני של הספרים, השפעותיו של ספרו של ספוק ניכרות עד לשנות השמונים של המאה העשרים. תכנים הדרכתיים המתמקדים בצרכים הפיזיים והרגשיים של הילד, סיפוק מידע חיוני על התפתחות תקינה ודרכי חינוך רצויות, הכוונת האם כמטפלת הראשית, והגדרת תפקיד הילד בתחום הסביל, הנצרך והמקבל, אפיינו את התקופה.

לאחר מכן, במהלך כעשור וחצי היו בספרות ההדרכה להורים, דגשים חליפיים לדפוס של ד"ר ספוק. לקדמת הבמה הובאו הצרכים הרגשיים של הילד, הספרים לימדו שיטות ספציפיות לחינוך ילדים, דמות האב הוצגה כשווה בתפקיד ההורי והילדים הפכו לשותפים מלאים המצטרפים למשפחה ולפיכך הוטלה עליהם האחריות למצוא את מקומם ולהשתלב. מאפיינים אלה מתאימים לתקופה של שנות השמונים והתשעים במאה העשרים.

כפי שהודגם - ספרה של הוג (ה.02) שנכתב בתחילת המאה העשרים ואחת - מסמן חזרה לדפוס ה"ספוקיאני" המוקדם - המעמיד את צרכיו הפיזיים והרגשיים של הילד במרכז. על האם להתמסר לתפקיד ההורי ולוותר על הדואליות של הגשמה עצמית מחוץ לבית במקביל לגידול ילדים כחלק משלים של אותה הגשמה עצמית. בחלקו השני של מחקר זה תיבחן השאלה בעניין מגמות עכשוויות בתחום זה.

לפי דאגלס ומייקלס (Douglas & Michaels, 2004) תנודות בין שני הקצוות, כרוכות מחד גיסא בתהליכים פוליטיים רחבים כגון עידוד אימהות להשתלב בשוק העבודה, לדוגמה על ידי הקצאת תקציבים למעונות יום. זאת בעקבות מודעות והשפעות של התנועה הפמיניסטית בסוף שנות השבעים של המאה הקודמת. מאידך גיסא לחצים חזקים של גורמים כלכליים רבי עוצמה המרוויחים מקיבוע אימהות כמטפלות הבלעדיות של ילדיהן, פעלו את פעולתם. לטענת המחברות, חרדתן של אימהות לשלומם הפיזי והנפשי של ילדיהן, משמשת ככלי שיווקי בידי חברות למוצרי צריכה עבור תינוקות וילדים, החל באביזרי בטיחות שונים, צעצועים ומשחקים דידקטיים ועד לטיפולים פסיכולוגיים. בנוסף לכך, השפעותיו של גל החזרה לערכי משפחה מסורתיים ששטף את ארה"ב, שהחל בראשית שנות התשעים של המאה העשרים, היווה בסיס לתגובת נגד (backlash) כלפי התנועה הפמיניסטית והישגיה (Gottman, Fainsilber-Katz & Hooven, 1997).

סדקים שהחלו להופיע במוסד המשפחה המקודש בעקבות השפעות הפמיניזם, הבהילו גורמים מרכזיים בפטריארכיה, החל בכנסיה וכלה בתנועות פוליטיות וחברתיות שהאשימו את הנשים בכל הרעות החולות של הדור – בעיות סמים, התנהגות פרועה, היעדר סמכות הורית, וכתוצאה מכך מתירנות מינית וכישלון אקדמי (Douglas & Michaels, 2004).

לשם המחשת כוונתן, מסבירות דאגלס ומייקלס (Douglas & Michaels, 2004) כי סדרות טלוויזיה, פרסומות וכלי תקשורת-המונים כגון עיתונים, מגאזינים, רדיו ואינטרנט יוצרים מודלים אידיאליים לחיקוי, המשתנים על פי רוח הזמן, ולפיכך מהווים מדד מהימן להלכי רוח תקופתיים. כך לדוגמה בשנות החמישים והשישים של המאה הקודמת דמות האם בפרסומות, בקולנוע ובמרחב הציבורי בכלל, הייתה עקרת הבית המושלמת, אשר ילדיה מצוחצחים ומחונכים; בשנות השבעים סדרות טלוויזיוניות ואף סרטים הוליוודיים הציגו והתמודדו עם משפחות חד הוריות, גירושין ואפילו אימהות עובדות ומפרנסות; בשנות השמונים הופיעה דמותה של ה-"super-woman" שהיא גם בעלת קריירה משגשגת, גם אם למופת, גם יפה וגם מצליחה בחיי משפחה עליזים וקלילים; בשלהי שנות התשעים אותה אשת חיל התעיפה, "הורידה מהלך" ודמותה של האם בתקשורת האמריקנית (ובעולם המערבי) חזרה לחמימות הדומסטית, לנינוחות של בגדי הבית ולהתעסקות עם צרכיהם של ילדיה. דאגלס ומייקלס (Douglas & Michaels, 2004) מכנות את התופעה "the new momism" כשהכוונה היא להעמסת כל כובד האחריות בנוגע לשלומם הפיזי, הנפשי, האקדמי והחברתי של הילדים על כתפיהן של אימהות יפות, מטופחות ומושלמות שאמורות לדעת וללמוד מה הם צרכיהם המדויקים של ילדיהן, כשחרב הכישלון בדמות נזק בלתי

הפיך שעלול להיגרם להם, מונחת על צווארן. כל אלה פועלים על אימהות כמנגנוני פיקוח משוכללים (Douglas & Michaels, 2004).

ה'סיפור' שמתקבל אם כן, הוא נרטיב של בלבול, תסכול וחוסר אונים, מול כוחות אדירים שמופעלים על נשים שהן אימהות, על ידי החברה, הכלכלה, הפסיכולוגיה והממסד הדתי והחינוכי, ומשתקפים בספרי ההדרכה. בכל אחד מן הספרים מוצג מסר שונה, לעתים אף מנוגד לקודמיו. נראה כי מתקיים מאבק בין שני סוגי שיח. האחד קורא לנשים להתמקד במה שהן 'באמת' טובות בו – גידול וטיפול הילדים והבית וויתור על תפקידים 'גבריים' בספרה החוץ ביתית. השיח השני מזכיר לנשים-אימהות שאמנם גידול הילדים הינו תפקיד חשוב ומהותי, אך אין הוא חובתה הבלעדית של האישה, וכי ניתן לחלוק בו עם בן זוג או עזרה חיצונית.

בספרו של ד"ר ספוק שיצא לאור לראשונה ב-1946, צרכיו של הילד הוכרו, קיבלו מקום על במת ההיסטוריה והציבו את המחבר כאבי הגישה הליבראלית לגידול ילדים. דמות האם האידיאלית בספר זה הינה דמות שלומדת את ילדה ובתמורה ממלא הילד את כל עולמה.

"לכל תינוק יש צורך שידברו אליו, שיחייכו אליו, שיחבוקו בעדינות ובאהבה – כשם שיש לו צורך בוויטמינים ובקלוריות [...] אל תחששי להיענות לשאר צרכיו" (Spock, 1957)⁴⁵

"פינוק אינו נובע מהרעפת אהבה [...] פינוק הוא תוצאה של פחד האם מלהפעיל את ההיגיון הפשוט שלה או כאשר היא חפצה בעבדות לתינוקה" (Spock, 1957)⁴⁶

בספרו של ברזלטון (B.74), צרכיו של הילד ומיקומם המרכזי במערך המשפחתי הינו כה מובן מאליה, עד כי העזה של האם להגשים גם מעט מן העצמיות שלה, נתקל בהתייחסות חמורה מצד המחבר. הוא מציב את כל כובד סמכותו על מנת להגן על זכות הילד לקבל "אמא אידיאלית".

בספרה של ליץ' (L.77), האם משמשת במוצהר כאובייקט לסיפוק צרכיו של התינוק והילד. "התאימי משחקים וצעצועים לצרכיו של תינוקך [...] התאימי את זמנך למשחקו של תינוקך, היי לו לשותפה במשחק" (Leach, 1977)⁴⁷

"הציבי עצמך במקומו של תינוקך" (Leach, 1977)⁴⁸

ג'נקינס (Jenkins, 1998) כמו גם גוטמן, פיינסילבר-כץ והובן (Gottman, Fainsilber-)

(Katz & Hooven, 1997) מנתחים את התמורות שחלו במשפחות בעולם המערבי בעשורים שלאחר מלחמת העולם. לטענתם, חל מעבר מחברה המנסה לשרוד לחברת שפע. זאת הודות

⁴⁵ עמ' 43

⁴⁶ עמ' 43

⁴⁷ עמ' 184

⁴⁸ עמ' 193

לתוחלת החיים שהתארכה, ורווחה כלכלית שבאה בעקבות עידוד צרכנות קפיטליסטית. תנאים חדשים אלה אפשרו פנאי ועיסוק באיכות החיים. ספרם של רובין, פישר ודורינג (RFD.80) נכתב בתחילתו של עידן בו הוודאות והפריחה הכלכלית אפשרו התייחסות מוגברת לתחום הפסיכולוגי-רגשי של הילדים (Gottman, Fainsilber-Katz & Hooven, 1997).

הספרים שנכתבו במהלך שנות השמונים ושנות התשעים של המאה העשרים הושפעו ביותר מן התמורות שחלו בעקבות המהפכה הפמיניסטית. אימהות החלו לצאת לעבודה בהמוניהן: בארה"ב חלה עליה מ-30% עד שנות השבעים ל-49% ב-1979 ובמגמת עלייה של עד 68% בסוף שנות התשעים⁴⁹. כמו כן, אחוזי הגירושין עלו בצורה דרמטית (Douglas & Michaels, 2004). בתקופתו של ספוק, זכויותיהם של ילדים היו מוגבלות, וחיבוק או מלה טובה נחשבו לפינוק והשחתת המידות (Jenkins. 1998). נראה כי כשהמחבר כתב את ספרו, אחת המטרות המיידיות הייתה לאפשר להורים לאהוב את אנשי המחר שגידלו. זאת על מנת להעצים את החברה על ידי ריבוי פרטים בעלי תחושת ערך עצמי והשקפת עולם אופטימית (Maier, 1998; Bloom, 1972). הצבת צרכי הילד במרכז, הייתה חידוש שמרגע החלתו הלך וקיבל מימדים שהפכו להרסניים. בשילוב עם ערכים פטריארכאליים מסורתיים, הקורבנות העיקריים של גישה זו, היו האימהות שנאלצו לספק את צרכיהם של האדונים החדשים. בנוסף לטיפול פיזי מסור, היה על האם הטובה למצוא את האיזון המושלם שבין הזנחה למעורבות יתר, בין קשיחות למתירנות, בין הרעפת אהבה לבין מתן חופש תנועה. בעקבות גישה זו, כאשר הילדים הפכו לעריצים, ספרי הדרכה החלו לדרוש את שיקום הסמכות ההורית. ואולם, דרישה זו חיבלה גם בהישגיה של התנועה הפמיניסטית בתחום שילוב אימהות בשוק העבודה: כאשר "סמכות הורית" הוגדרה כצורך נוסף ברשימה האינסופית של 'צרכי הילד', אימהות (גם אם עובדות) נדרשו להיות דמות סמכותית ונוכחת עבור הילד, ולחזור אל התפקיד המסורתי של אם במשרה מלאה. אבות, גם הסמכותיים, נשארו במקום עבודתם כמפרנסים ראשיים (Douglas & Michaels, 2004).

ספרות ההדרכה להורים מהווה כלי משמעותי בעיצוב הבחירה בדרכי חינוך של אימהות ואבות. המודעות להשפעותיו של ספרו של ספוק על כארבעה עשורים של הדרכה, כמו גם היכולת להבחין בתהליכים שתוארו עד כה כמנתבים את דרכם של הורים בחינוך ילדיהם, פותחים ערוץ

⁴⁹<http://heinonline.org/HOL/LandingPage?collection=journals&handle=hein.journals/month103&div=56&id=&page>

נוסף של בחירה עבור הורים נבוכים המחפשים את דרכם בסבך המידע והאמונות הרווחות בעניין
גידול הילדים.

6. ספרות ההדרכה להורים לאור שינויים היסטוריים, חברתיים ופוליטיים

6.1.1 אופנות בספרות ההדרכה להורים

הכנסת המדגם שנבחר לקונטקסט רחב יותר של ספרים שקשורים בהורות, ולא דווקא ספרי הדרכה, עשוי לתרום לראייה כוללת יותר המאבחנת דפוסים חברתיים, פוליטיים והיסטוריים כך שהניתוח הצורני והתוכני מקבל משנה תוקף ומעוגן בהקשרים דיסקורסיביים מגוונים (Kenyon & Randall, 1997). לאור הניתוח ומסקנות הביניים, ניתן להצביע על תהליכים ונסיבות שהשפיעו על ועיצבו את ספרות ההדרכה להורים.

השיח הפמיניסטי בנוגע לאימהות, החל ברעיונות השוללים את מוסד האימהות (ריץ', 1989; צ'ודורו, 1978) ואף את האימהות עצמה כמגבילה ומצרה את חירותה של האישה (Firestone, 1970), דרך הדרישה להשמיע קול נשי-אימהי כאלטרנטיבה לקול הציבורי הגברי המסורתי (Gilligan, 1982) ועד לקריאה להכרה בזוהותה הסובייקטיבית של האם (פלגי הקר, 2005; Di Quinzio, 1999), מקביל ומייצג היטב את המגמות הפוליטיות שאפיינו את העשורים השונים, משנות השבעים של המאה העשרים ועד לראשית המאה העשרים ואחת.

כפי שמצטייר מן הטבלאות שלעיל, החלוקה המתקבלת היא של שלוש תקופות משמעותיות בתחום זה של ספרות הדרכה להורות, אך לא רק הדרכה במובן הצר כפי שנבדק, אלא גם מן הבחינה המקיפה יותר של ספרי הגות בנושא הורות.

ראוי אם כן לערוך סקירה על פי מבחר כותרים שהתפרסמו בתקופות המדוברות, על מנת להדגים את התהליכים החברתיים והפוליטיים שהתרחשו.

6.1.1.1 גל ראשון: שנות החמישים עד שנות השמונים

ניתן לראות בתקופה שבין שנות החמישים ועד שלהי שנות השבעים, עידן של שיקום והתהוות. את החברה המערבית שאחרי שתי מלחמות העולם, אפיינו חדשנות וניסיונות (Jenkins, 1998). כניסתם של מכשירים אלקטרוניים וטכנולוגיות שסייעו בעבודות הבית, במקביל למהפכה הפמיניסטית והמצאתם של אמצעים למניעת היריון, היוו רקע מתאים לאווירה של הורות מבחירה ולא מכורח וממילא גם לדגש חזק על תקופת הילדות כראויה למעמד שוויוני (Friedan, 1997).

מיקום הילד כשווה בהיררכיה המשפחתית, בלווי ילודה מוגברת (Carlson, 2008)⁵⁰ ולכן גם נוכחות מורגשת של ילדים, לצד תנאים כלכליים שהביאו להתהוותה של תרבות פנאי, מאפיינים את התהליך שניצנו בשלהי שנות החמישים ואשר התעצם עד לשנות השמונים (Jenkins, 1998).

השתקפותו של התהליך ניכרת בשמותיהם של ספרים העוסקים בהורות, והמגמה מתחילה בהתייחסות מוגברת למקום הילד.

כך לדוגמא התפרסמו ספרים כגון:

"טיפול בתינוק והתפתחות האהבה" (בולבי, 1959),

"בין הורים לילדים: גישות חדשות לבעיות ישנות" (גנות, 1969),

"כיצד לחיות עם ילדים: שיטות חדשות להורים ומורים" (גוליון ופטרסון, 1976),

"מחקר להערכת משחקיות להורים", (בן ישי, 1977),

"What Happened Today: Stories for Parents and Children" (Stollack, 1973),

"Play and Learn Program." (Segal, 1974),

"Raising Children in a Changing Society" (Yankelovitch, Skelly & White, 1977)

רשימה חלקית זו של ספרי הורות משנות החמישים עד שנות השבעים המאוחרות, רומזת על התפתחות מעמד הילד בחברה, על הכרה הולכת וגוברת בחשיבות המשחק בקשר הרצוי שבין הורים וילדים, ועל המודעות לשינויים חברתיים גדולים, כפי שגם מצטייר לאור הניתוח הצורני והתוכני שנעשה במחקר זה.

שנות השבעים אופיינו בניצנים של התייחסות שוויונית לאמהות ואבות. ואולם במרכז השיח ניצבה המשפחה בה הילדים היו לשותפים מלאים. בתקופה זו ספרים ומתקרים רבים עודדו יצירתיות וחופש, ועסקו בהעצמת ילדים. בספרי הורות משנות השבעים בולטת התייחסות נרחבת למשחק אצל ילדים ושיתוף הורים וילדים כחברים שווי זכויות במשפחה. ניכר כי נושאים אלה הם תוצאה ישירה של כניסתם של מהלכים היסטוריים אל השיח על שוויון - לתחום ההורות והמשפחה, כמו גם השתקפות של דור שהסתגל לצמיחה בביטחון ובשפע.

⁵⁰ תופעה המכונה "baby boom" הציפה את ארה"ב בשנים שאחרי מלחמת העולם השנייה ונמשכה עד שנות הששים בקירוב

6.1.2. גל שני: שנות השמונים והתשעים

בתוך השיח השוויוני התפתח גם הקול הפמיניסטי שהשפעותיו על מוסד המשפחה הגיע לשיאו בראשית שנות השמונים (Douglas & Michaels, 2004; Jenkins, 1998). מה שהתחיל כשיח תיאורטי על שוויון זכויות וביטול היררכיות קיבל תנופה אופרטיבית. מיליוני נשים, בהן אחוזים לא מבוטלים של אימהות יצאו לעבודה מחוץ לבית (Douglas & Michaels, 2004). מהלך זה השפיע הן על הילודה והן על אחוזי הגירושין, ביחס הפוך: נשים ילדו פחות והתגרשו יותר (Douglas & Michaels, 2004). הצבת הילד במרכז שנבנתה במהלך העשורים הקודמים, הכבידה לאין שיעור על אימהות שרצו גם לעבוד וגם להיות אימהות, שכן היה עליהן לדלג בין שני המסלולים המתחרים (Hochschild & Machung, 1989). כשהעומס הרב של "משמרת שנייה" הפך לכבד מנשוא, החלו להישמע גם קולות אחרים של חזרה למתחם הביתי, בשלהי שנות התשעים (צוק, 2003). העומס בא לידי ביטוי לא רק מבחינת התמרונים הלולייניים שנדרשו מאימהות שיצאו לעבודה מחוץ לבית. נוצר גם עומס רגשי: חזית נוספת של האשמה בלתי פוסקת בשל הזנחת הילדים כתוצאה מהיעדרות רבת שעות, נפתחה לעבר אימהות קרייריסטיות (Caplan, 2007).

יתכן שהצבת הילד במרכז והתחשבות בכל צורך ספציפי שלו כאל עניין שיש להתחשב בו, בניגוד לדרישה מן הילד להצטרף למשפחה ולמעגלים החברתיים הבאים, הם הגורמים לכרסום במעמד ההורים כסמכות עליונה במערך המשפחתי (עומר, 2000). ואולם אבדן הסמכות ההורית נתפס על ידי מומחים והוגי התקופה כתוצאה ישירה של הזנחה עקב היעדרות אימהות מן הבית והתמקדותן בהגשמה עצמית אנוכית (Douglas & Michaels, 2004).

כמו כן, אידיאולוגיות שוויוניות שפרחו בשני העשורים שקדמו לתקופת שנות השמונים, נתפסו כהרסניות במיוחד על ידי הממסד השמרני, לנוכח ריבוי הבעיות החינוכיות והמוסריות שפקדו את הילדים והנוער (Jenkins, 1998).

תכנים אלה עולים בקנה אחד עם ממצאיו של מחקר זה וגם ניכרים היטב בשמות שניתנו לספרים בנושא הורות שנכתבו באותה תקופה. סקירת מאגרי מידע ביבליוגרפיים מעלה כותרות שמחזקות את הטענות שהובאו.

כך לדוגמא:

"Mom and Dad are Divorced but I'm Not: Parenting After Divorce", (Anderson, 1981);

"Working Mothering and Other Minor Dilemmas: an Inspirational Guidebook for Raising Kids While Working In and Out of Home", (Davis, 1984);

"Treatment of Antisocial Behavior in Children and Adolescents", (Kazdin, 1985);

"Full Circle, Bringing Up Children in the Post-Permissive Society", (Anderson, 1988);

"Long Distance Parenting", (Cohen, 1989).

כאמור לקראת סוף שנות התשעים החלה בהדרגה חזרה של אימהות לעבודה בתוך הבית, קרוב לילדים שילדו מבחירה (Friedan, 1997; Caplan, 2007). סוגיה זו של לידת ילדים כתוצאה מחשיבה ובחירה, על אף שטכנית התאפשרה כבר בשנות השישים של המאה הקודמת, הפכה לרלוונטית במיוחד בעשור האחרון של המאה העשרים (Caplan, 2007). נדרשו שני עשורים של מהפכה, דרישת נשים להכיר בערכן בשוק העבודה, והצלחות לא מבוטלות בתחום זה על מנת לחולל תנודות חברתיות ששינו את מעמד המשפחה לבלי הכר (Hoffman & Youngblade, 1999; מור קמבל, 1988). הכרסום ההולך וגובר במוסד המשפחה המסורתית, הפך מודלים אלטרנטיביים של משפחות ללגיטימיים ומצויים. יחד עם זאת, ואולי אף כתוצאה מכך, לא ניתן להתעלם מן השיח המתחרה של חזרה לשמרנות (Douglas & Michaels, 2004; Caplan, 2007; Jenkins, 1998) ולהבלטת כוחה של המשפחה כיחידה החברתית האופטימאלית לגידול ילדים (Douglas & Michaels, 2004; Jenkins, 1998). מכל מקום, שני המודלים, דהיינו הן של המשפחה המסורתית והן של המשפחה האלטרנטיבית, מגבים את הצבת צרכיו של הילד במרכז, ובמידה רבה דורשים מן ההורים לפנות פרק שלם מחייהם על מנת לגדל את הילדים שבחרו להוליד (Hoffman & Youngblade, 1999).

בעשור של שנות התשעים, לצד ובנוסף לספרים שעסקו בגידול ילדים באורח שוויוני תוך הצבת גבולות ודרישה לסמכות הורית, כגון: "When Good Kids do Bad Things: a Survival Guide for Parents", (Levine, 1991), הופיעו ספרים המתמודדים עם משפחות אלטרנטיביות. ילדים מאומצים, ילדים שנולדו אחרי טיפולי פוריות, משפחות חד הוריות או חד מיניות, הופיעו על גבי כותרות ספרי ההורות של שנות התשעים.

לדוגמא:

"Real Parents, Real Children: Parenting the Adopted Child", (Holly, 1993);

"New Expectations: Community Strategies for Responsible Fatherhood", (Levine 1995);

"Children of Divorce: a Practical Guide for Parents, Attorneys and Therapists", (Bernet, 1995);

"Good Enough Mothering? Feminist Perspectives on Lone Mothering", (Silva, 1996);

"Keys to Single Parenting", (Pickhardt, 1996);

"Families Following Assisted Conception: What do We Tell Our Child?", (MacWhinnie 1996);

"The Long Awaited Stork: a Guide to Parenting After Infertility", (Glazer, 1998);

"Parenting and Child Development in "Nontraditional" Families", (Lamb, 1999).

כמו כן, מיקוד רב שנים בצרכי הילד, חידד וסיווג בעיות והפרעות שבעבר לא הוגדרו. ספרים רבים שיצאו לאור בתקופה זו, עסקו באורח בלעדי בהדרכה עבור הורים לילדים עם הפרעה או תופעה ספציפית. מעבר למיקוד הרפואי-טיפולי – ספרים אלה הם חלק מתעשייה הפועלת ממניעים כלכליים ומטפחת חששות ואף חרדות הוריים ומצליחה בכך לשווק אבחונים, טיפולים, הדרכות – וספרים – להבטחת שלום הילד. הגברת תלות ההורים במוצא פיהם של רופאים, פסיכולוגים או מאבחנים, מחלישה ומצמצמת את ביטחונם העצמי של הורים ומצריכה היוועצות עם מומחים או לכל הפחות עם ספריהם.

לדוגמא:

"Help Me to Help My Child: A Sourcebook for Parents of Learning Disabled Children", (Bloom, 1990);

"Parenting a Child with a Learning Disability: a Practical Empathetic Guide", (Tuttle, 1993);

"Skills Training for Children With Behavior Disorders: a Parents and Therapists Guidebook", (Bloomquist, 1996);

"Facing AD/HD: a Survival Guide for Parents of Children with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder", (Morris, 1998)

עשור זה התאפיין גם בהתארכותו של גיל ההתבגרות, וספרי התקופה עסקו בין היתר בהתמודדות מול תופעת התלות המוגזמת ורבת השנים בהורים שרצו להעניק לילדיהם את המיטב ונמצאו מאפשרים התבגרות איטית מדי ומאוחרת.

לדוגמא:

"Helping Children into Adulthood: a Guide for the Next Generation", (Holmes, 1995);

"Kicking your Kids Out of the Nest: Raising Teenagers for Life on their Own", (Black. & Stephenson, 1996)

מכל האמור עד כה, מתבהרת תמונה כללית של חמישים שנות ספרות הדרכה להורים. התהוותה של המשפחה המודרנית, מתוך אינטראקציה דיסקורסיבית עם רעיונות ומחפכות שגדשו את המאה העשרים, משתקפת בסוגה ספרותית שנחקרה והודגמה בעבודה זו.

מפרספקטיבה היסטורית זו, ניתן לעבור לשלב השני של המחקר ובו ייבחנו תשעה ספרים שהתפרסמו בישראל בעשור הראשון של המאה העשרים ואחת, לאור הפרמטרים לפיהם נותח מדגם הספרים שבין שנות החמישים לשנות האלפיים.

מטרתו של השלב השני היא לבחון ולתאר את המציאות של ספרות ההדרכה להורים בישראל בעשור האחרון. מטרה נוספת של שלב זה במחקר - היא להאיר את הנקודות שנובעות מן השיח שאותר בחלק הראשון של העבודה, על מנת לאפשר קריאה מודעת, ביקורתית וסלקטיבית של ספרי ההדרכה המתפרסמים כיום.

7. ספרות ההדרכה בשנות האלפיים

בעשור הראשון של המאה העשרים ואחת הופיעו בישראל למעלה משמונים ספרים שנכנסים תחת הכותרת "ספרות להורים", דהיינו ספרי עיון שעוסקים בהורות. מתוכם כשלושים ספרים הינם ספרי הדרכה להורים.⁵¹ מהם - בהתאם לקריטריונים המחקריים ששימשו עבודה זו - דהיינו שנת ההוצאה לאור של המהדורה הראשונה והוצאתם לאור בישראל - נבחר מדגם של תשעה ספרים, שלושה מתחילת העשור, שלושה מאמצעו ושלושה מסופו.

בחלק זה של העבודה, תינקט שיטת המחקר של השלב הראשון. הספרים יחולקו על פי

קריטריונים צורניים ותוכניים ולאחר מכן על פי תת קטגוריות שיווצרו (Zilber et al. 2008).

הטקסטים ינותחו בהתאם לתמות שיעלו מן התכנים ההדרכתיים, תמות שעשויות להצביע על תפיסת מצבו האופטימאלי של התינוק/ילד, כמו גם על האופן בו נתפסת האם המיטיבה, והיחסים הרצויים בין האם (ההורים) ובין הילדים. כמו כן, ייבדקו המסרים כלפי נשים שהן אימהות, ותתברר השאלה עד כמה אימהות אידיאלית, או אימהות נכונה משמשת כמודל ראוי להוראה.

כמו בחלק הראשון של העבודה, גם כאן הפרמטרים שיעמדו למבחן בניתוח הצורני יהיו: עיסוקם וסמכותם של המחברים, גיל הילדים הנכלל בספר, חלוקת הספר לפרקים, תמונות ואיורים ושימוש בשפה. בפרק זה, בשל זיהוי תופעה, מוספת רובריקה תחת הכותרת 'ציון תארים'.

הסקירה תכלול סידור כרונולוגי של הספרים, ודוגמאות לקריטריונים שייבדקו.

בשלב השני תתבצע סקירת תוכן שתכלול את אותם פרמטרים שנבחנו בניתוח התוכני

שכבר נעשה כאן:

- שם ומטרת הספר.
- תוכן כללי; עבור מי נכתב הספר.
- דמויות ההורים: תפקידי האם ותפקידי האב.
- תפקידי הילד.

הספרים שנבחרו הם:

"משמעת טובה ילדים טובים: גישה מועילה וחדשנית למשמעת", ד"ר ג'רלד א. נלסון, 2000, שמעוני;

"אהבה וגבולות בחינוך הילד: ספר הדרכה להורים", ד"ר דוד הבר, 2001, רמות;

⁵¹ מידע זה באדיבות הספרייה הלאומית, גבעת רם, ירושלים

"כיצד לומר זאת לילדך", ד"ר פול קולמן, 2001, פוקוס ;
 "המדריך השלם להתפתחות הילד: איך לגדל ילדים מאושרים, בריאים ומלאי ביטחון", ד"ר
 דורותי איינון, 2005, מודן ;
 "הורים כמנהיגים: להיות הורה משפיע", חיים עמית, 2006, מודן.
 "המדריך הישראלי להורים: שנים ראשונות מהלידה עד גיל שש", הילי כוכבי ועמירם רביב,
 2007, כנרת, זמורה-ביתן, דביר ;
 "אין ילדים רעים", מיכל דליות, 2008, קשת ;
 "לגדל ילדים ולהישאר שפויים: עצות משדה הקרב להורים מותשים", נייגיל לאטה, 2010, כנרת,
 זמורה-ביתן, דביר ;
 "הורים בחסד: מדריך לשיטת החינוך השלוי", שי טובלי ואילון לסטר, 2011, פראג.

7.1. ממצאים: סקירה צורנית וניתוח של ספרי הדרכה בין שנת 2000 לשנת 2010

בסקירה הצורנית של ספרי ההדרכה שנבחרו כמדגם עבור מחקר זה, המטרה היא לדלות דפוסים, ללמוד על המסרים הלא מילוליים של הספרים ולהפיק מהם משמעויות ותובנות. תבחן האפשרות שהתבניות יצביעו על מגמות מאפיינות של התקופה. הטבלה מחולקת על פי סדר כרונולוגי עולה של הוצאתם לאור של הספרים, ומסומנת על פי הסדר הבא:

"משמעת טובה לילדים טובים: גישה מועילה וחדשנית למשמעת", ד"ר ג'רלד א. נלסון, 2000, שמעוני, **משמעת טובה.00** ;
 "אהבה וגבולות בחינוך הילד: ספר הדרכה להורים", ד"ר דוד הבר, 2001, רמות, **אהבה וגבולות.01** ;
 "כיצד לומר זאת לילדך", ד"ר פול קולמן, 2001, פוקוס, **כיצד לומר זאת לילדך.01** ;
 "המדריך השלם להתפתחות הילד: איך לגדל ילדים מאושרים, בריאים ומלאי ביטחון", ד"ר דורותי איינון, 2005, מודן, **המדריך השלם להתפתחות הילד.05** ;
 "הורים כמנהיגים: להיות הורה משפיע", חיים עמית, 2006, מודן, **הורים כמנהיגים.06**.
 "המדריך הישראלי להורים: שנים ראשונות מהלידה עד גיל שש", הילי כוכבי ועמירם רביב, 2007, כנרת, זמורה-ביתן, דביר, **המדריך הישראלי להורים.07** ;
 "אין ילדים רעים", מיכל דליות, 2008, קשת, **אין ילדים רעים.08** ;
 "לגדל ילדים ולהישאר שפויים: עצות משדה הקרב להורים מותשים", נייגיל לאטה, 2010, כנרת, זמורה-ביתן, דביר, **לגדל ילדים ולהישאר שפויים.10** ;

7.2. טבלת סקירה צורנית

קוד	מיהם המחברים?	גיל הילדים	חלוקה לפרקים	תמונות ואיורים	שימוש בשפה	ציון תואר
משמעת טובה ילדים טובים.00	פסיכולוג חינוכי	מגיל הינקות עד גיל הנעורים	הספר מחולק לשלושה חלקים ולחמישה עשר תני פרקים על פי התפתחות תמטית של לימוד שיטת חינוך	ללא תמונות ואיורים	שפה ידידותית ומובנת הפונה להורים. שימוש בז'רגון פנימי הקשור לשיטה הנלמדת כגון: "נזיפה בת דקה". נקיטת לשון כללית ולא מגדרית	התואר ד"ר לצד שמו של המחבר מתנוסס על גבי הכריכה
אהבה וגבולות.01	פסיכולוג קליני וחינוכי	מגיל הינקות עד גיל הנעורים	הספר מחולק לשלושה חלקים ובהם שמונה פרקים על פי סדר תמטי של שיטת חינוך ועל פי התפתחות כרונולוגית של גיל הילד	ללא תמונות ואיורים	שפה פשוטה ומובנת. שימוש בסמכות מדעית בהסברים על התפתחות רצויה או נכונה, בשילוב עם שימוש בז'רגון מתחום הפסיכולוגיה ההתפתחותית כגון "פיתוח תפיסה חזותית" "יכולות פונולוגיות" וכד'. נקיטת לשון כללית ולא מגדרית	התואר ד"ר לצד שמו של המחבר מתנוסס על גבי הכריכה
כיצד לומר זאת לילדך.01	מומחה לטיפול משפחתי	מגיל ינקות עד גיל הנעורים	הספר מחולק לתשעים ושישה "עניינים" על פי התפתחות תמטית של שיטת הספר	ללא ציורים או איורים. בכל פרק מופיעים תרשימים וטבלאות המלווים את הטקסט הרציף	שפה פשוטה וידידותית. דפוס הסברי של הצגת בעיה על ידי דוגמא ← ניתוח הסיטואציה ← הצעת פתרונות חליפיים על פי שיטת הספר. הסתמכות על מחקרים מדעיים לעיגון וגיבוי הנאמר בספר. שימוש בז'רגון פנימי הקשור לשיטה הנלמדת כגון: "תקשורת אפקטיבית" כשם קוד ל"דיבור נכון עם ילדים" על פי הרעיונות של הספר. נקיטת לשון כללית ולא מגדרית	התואר ד"ר לצד שמו של המחבר מתנוסס על גבי הכריכה

קוד	מיהם המחברים?	גיל הילדים	חלוקה לפרקים	תמונות ואיורים	שימוש בשפה	ציון תואר
המדריך השלם להתפתחות הילד. 05	פסיכולוגית התפתחותית	מגיל הינקות עד גיל הגן	הספר מחולק לשבעה פרקים על פי התפתחות וגדילה כרונולוגיות של התינוק והילד	בספר 239 תמונות מתוכן ב-100 מוצגים ילדים ללא מבוגרים; ב-132 תמונות מופיעים מבוגרים הן לבד והן לצדי ילדים/תינוקות: ב-76 תמונות מופיעה דמות האם; ב-31 תמונות מופיעה דמות האב; ב-10 תמונות מופיעים שני ההורים. בשתי תמונות מופיעה סבתא ובשלוש תמונות מופיעים ילדים עם דמות של רופא/ה	שפה פשוטה וידידותית. שימוש בשפה גבוהה של סמכות מדעית בהסברים על התפתחות רצויה או נכונה. נקיטת לשון כללית ולא מגדרית. הקפדה על הכללת בנים ובנות בהדגמת התכנים.	התואר ד"ר לצד שמה של המחברת מתנוסס על גבי הכריכה
הורים כמנהיגים. 06	פסיכולוג חינוכי	מגיל הינקות עד גיל הנעורים	הספר מחולק לעשרה פרקים על פי התפתחות גישת החינוך	ללא תמונות. עם דיאגרמות המדגימות את תכני הספר	שימוש בשפה פשוטה ומובנת לצד מובאות ממחקרים ועיגון בהפניות ביבליוגרפיות. מתכונת של: תיאור בעיה ← סיפור הדגמה ← דיון. נקיטת לשון כללית ולא מגדרית.	ללא ציון תואר על גבי הכריכה (לצד שם הספר). ציון שלל תארים (ובהם ד"ר) של המחבר בתקציר על גבי הכריכה האחורית
המדריך הישראלי להורים. 07	פסיכולוגית חינוכית. [פרופסור רביב – פסיכולוג חינוכי וקליני]	מגיל הינקות עד גיל שש	הספר מחולק לחמישה נושאים ולששים ושלושה פרקים על פי סדר כרונולוגי של התפתחות התינוק והילד	בספר מופיעים 61 איורים המתארים שלבים ומצבים שונים בחיי התינוק והילד. ב-22 איורים מופיעים ילדים/תינוקות ללא דמות מבוגר; ב-17 דמות האם; ב-6 דמות האב מופיעה בשלשה איורים ובשלשה איורים מופיעים שני ההורים לצד ילדיהם; איור אחד כולל סבתא; איור אחד כולל סבא. שאר האיורים עוסקים בפרטי לבוש, צעצועים, קישוטים וכד'.	שפה פשוטה וידידותית. שימוש בשפה גבוהה של סמכות מדעית בהסברים על התפתחות רצויה או נכונה. נקיטת לשון כללית ולא מגדרית	ללא ציון תואר על גבי הכריכה (לצד שם הספר). ציון תואר של המחברת ופרופסור של היועץ, בכריכה האחורית
אין ילדים רעים. 08	אשת חינוך מנחת הורים מוסמכת	מגיל הינקות עד גיל הנעורים	הספר מחולק לשמונה עשר פרקים המוקדשים לשמונה עשר סיפורי הורים	בספר 18 תמונות הקשורות בדרך עקיפה או ישירה לנושא הפרק. אין תיאור ספציפי של אב, אם או ילד.	שפה פשוטה וישירה של המחברת אל הקוראים, שפת דיבור. נקיטת לשון כללית ולא	ללא ציון תארים

קוד	מיהם המחברים?	גיל הילדים	חלוקה לפרקים	תמונות ואיורים	שימוש בשפה	ציון תואר
			וילדים, על פי השקפת עולם המוצגת בספר	חלק מן התמונות מתארות חפצים וחיות.	מגדרית	
לגדל ילדים ולהישאר שפויים. 10	פסיכולוג קליני המתמחה בטיפול בילדים בעלי בעיות התנהגות חריפות	מגיל הינקות עד גיל הנעורים	הספר מחולק לתשעה פרקים ולתשעה עשר תתי פרקים על פי נושאים שונים המוצגים בו.	ללא תמונות. עם דיאגרמות, טבלאות ובוקסות המדגימות את תכני הספר	שפה פשוטה וידידותית, כולל סלנג. נקיטת לשון כללית ולא מגדרית	ללא ציון תארים
הורים בחסד. 11	[שי טובלי] סופר והוגה ומפתח שיטות וטכניקות למודעות עצמית; [אילון לסטר] בעל תואר שני במנהל עסקים, מטפל מוסמך לגיל הרך ומפתח שיטת יוגה לילדים	מגיל הינקות עד גיל שבע. אך גם עד גיל ההתבגרות	הספר מחולק לשנים עשר פרקים ולארבעים ושמונה תתי פרקים על פי נושאים שונים המוצגים בו	ללא תמונות או איורים	שפה פשוטה וידידותית. נקיטת לשון כללית ולא מגדרית	ללא ציון תארים

טבלה 5: סקירה צורנית של ספרי הדרכה בין 2000 ל-2011

סקירת הטבלה הצורנית מעלה מספר תובנות באשר להתמקדות הספרים, קביעת קהל היעד והתייחסות לקהל זה. מן הממצאים המובאים כאן עולים כמה נתונים ששופכים אור על דפוסיים חדשים שמאפיינים את הז'אנר.

א. מחברי הספרים:

סמכותם של מחברי ספרות ההדרכה להורים נשענת על מומחיותם. כל מחברי הספרים במדגם באים מתחום הפסיכולוגיה והחינוך או הטיפול המשפחתי. המחברים טובלי ולסטר חורגים מדפוס זה, אך חלק מעיסוקיהם – מפתח טכניקות למודעות עצמית (טובלי) ומטפל מוסמך לגיל הרך (לסטר) – נושקים לתחום הפסיכולוגיה והרווחה הנפשית ומהווים בסיס שמעניק להם סמכות לכתיבת ספר הדרכה להורים.

נקודת מוצא מקצועית משותפת זו מצביעה על מיקוד בלעדי בקשרים ובהקשרים הרגשיים בגידול ילדים. כמו כן ממצא זה מעיד על שימור תחום חינוך הילדים בידיהם של מומחים מתחום טיפולי שעיקר עיסוקו במתן מענה למצוקות והפרעות נפשיות.

לאור מסקנות הביניים במחקר זה ניתן להניח כי בראשיתה של המאה העשרים ואחת - מצוקתם של הורים ומחנכים מול ילדים שלמדו ודרשו להיות במרכז, כמו גם השחיקה בסמכות ההורית יצרו ביקוש ליד מכוונת. התגבשה ההכרה בכך שאין די בהדרכה טכנית כגון איך מחתלים, מאכילים, רוחצים ומשכיבים לישון תינוקות וילדים, או אפילו רפואית של מה נכון ובריא עבור התינוק והילד. לצד ספרי הדרכה לטיפול פיזי הופיעו גם ספרים ליעוץ חינוכי שנוגע לאופי גידול הילדים. הכרה זו הביאה להתהוות סוגה ייחודית של ספרי הדרכה שנכתבו בידי פסיכולוגים, שבהדרגה התמקדו בגילאים הבוגרים יותר של הילדים כפי שיורחב להלן.

ב. גיל הילדים:

כל הספרים במדגם פרט לשני ספרים מאמצע העשור - ספריהן של איינן (המדריך השלם להתפתחות הילד. 05) ושל כוכבי (המדריך הישראלי להורים. 07) - מתייחסים להדרכה הורית עבור ילדים עד גיל הנעורים (גיל ההתבגרות). קריטריון זה מתקשר במשמעותו לנתונים שהוצגו בעניין מומחיות המחברים. פריסת הילדות עד גיל ההתבגרות והנעורים כרוכה בנקודת השקפה פסיכולוגית לפיה ההתפתחות הרגשית עד לבשלות ובגרות דורשת הכוונה ותמיכה הורית שרצוי ללמוד ממומחים. כמו כן תבנית זו של ספרי הדרכה ישימים לכל גיל – עשויה להצביע על הוראת שיטה חינוכית ייחודית מובנית - לעומת הדרכות כלליות בעניין גידול וטיפול בילדים⁵².

ספריהן של איינן (המדריך השלם להתפתחות הילד. 05) ושל כוכבי (המדריך הישראלי להורים. 07) מתרכזים בגיל הרך. ספרם של טובלי ולסטר (הורים בחסד. 11) מכוון לילדים עד גיל שבע אך מצוין בסוגריים שהדברים מתאימים גם עד גיל ההתבגרות. סיבה אפשרית למיקוד בגילאים המוקדמים נעוצה בעומס שיש בשנים אלה מבחינת שינויים פיזיולוגיים ורגשיים. ההפרדה מגילאים מאוחרים יותר בהם מתרחשים שינויים פיזיולוגיים ורגשיים לא פחות דרמטיים, משמשת עילה להדרכה ממוקדת וספציפית. בנוסף - ניתן לשער שספרים הכוללים טווח גילאים רחב יותר עוסקים מטבע הדברים במערכת היחסים שבין הורים וילדים. לעומת זאת ספרים שדנים באופן ספציפי בגיל הינקות עד גיל הגן מרכזים את מרבית תשומת הלב בצרכי הפעוטות.

⁵² ממצאים אלה מתייחסים לספרים שנדגמו באורח אקראי מבין ספרי ההדרכה להורים שיצאו לאור בישראל בעשור האחרון.

ג. חלוקת הספר לפרקים :

פרמטר זה נבדק לאורך כל המחקר על מנת להצביע על מיקוד תשומת הלב של מחברי הספרים. על פי חלוקת הספר לפרקים ניתן לקבוע מה עומד לדיון, מה נמצא במרכז מבחינת המסר אותו מבקש הספר להעביר לקוראיו (אנגלברג ונוביס דויטש, 2010).

במדגם הנוכחי שישה ספרים מחולקים על פי שיטת חינוך ספציפית ושלביה, כששני הראשונים מצמידים לשיטה את ההתפתחות הכרונולוגית של הילד. כך ספריהם של נלסון (משמעת טובה ילדים טובים.00) והבר (אהבה וגבולות.01) הם שני ספרים המשלבים בין חלוקה לפי התפתחות תמטית של השיטה לבין הגיל הכרונולוגי של הילד. נתון זה מורה על חשיבות השמת הילד במרכז מחד גיסא, וחשיבות לימוד השיטה החינוכית אותה מלמדים המכתבים מאידך גיסא. משקלם של שני המוקדים זהה.

הפרקים בספריהם של קולמן (כיצד לומר זאת לילדך.01), עמית (הורים כמנהיגים.06) , לאטה (לגדל ילדים ולהישאר שפויים.10) וטובלי ולסטר (הורים בחסד.ל.11) מחולקים על פי השיטה אותה מלמד הספר.

ספריהן של איינון (המדריך השלם להתפתחות הילד. 05), ושל כוכבי (המדריך הישראלי להורים.07) מחולקים על פי התפתחות כרונולוגית של התינוק והילד, ובכך מציבים את הילד במרכז התייחסות הקוראים.

הפרקים בספרה של דליות (אין ילדים רעים.08) מחולקים ללא התפתחות או רצף, אלא על פי נושאים. כל פרק עומד בפני עצמו. משקלו של כל פרק זהה לשאר, כך שהרעיון הוא המוצב במרכז.

מן הנתונים המוצגים באשר לאופי חלוקת הפרקים, ניתן להסיק שעל אף מיצובו של הילד בִּמְרוֹז ההתייחסות ההורית עד כה, בעשור הראשון של המאה העשרים ואחת ספרי הדרכה להורות מתמקדים ברעיונות ובשיטות חינוכיות. העדפת חלוקה כזאת של הפרקים נובעת גם מגילאים מאוחרים יותר של הילדים אליהם מתייחסים הספרים.

ייתכן שמיקומו של הילד במרכז נתפס כמובן מאליו ולכן אינו מצריך עוד דגש. ואולם דוקטרינות שהשתרשו במהלך כחמישה עשורים, גרמו למומחים לשקול מחדש תוצאות והשלכות של ראיית צרכי התינוק והילד כעניין המרכזי אותו יש ללמד הורים (עומר, 2000). בסוף המאה העשרים ובראשית שנות האלפיים, נאמד המחיר (הכבד) של הצבת הילד וצרכיו במרכז. החלו להופיע מחקרים, מאמרים וספרים שדרשו את שיקום הסמכות ההורית. התנהגות חסרת רסן לצד חוסר שביעות רצון מתמיד וכישלון אקדמי, מאפיינים כשני דורות של ילדים שהתרגלו להיות

במרכז, שלמדו לדרוש ולקבל מיד את מבוקשם (Dawson & Guare, 2009; Greene, 2001).
זיהוי מצוקה הורית מול עריצות הילדים, הביאה מומחים בתחום זה לפתח שיטות שונות
ויצירתיות להצבת גבולות ולהשגת משמעת (Latta, 2010).

חלוקת הפרקים על פי התקדמות השיטה ולא על פי ההתפתחות הכרונולוגית של התינוק
והילד, כמו גם חלוקת פרקים אקראית, על פי סיפורי מקרה, כגון אצל דליות (ד.08), דוחקת את
ההתמסרות הגורפת של שני דורות של מחנכים לקדימות צרכי התינוק והילד מפני צרכי ההורים
והכלל (Latta, 2010).

ד. תמונות ואיורים:

הכללת או אי הכללת תמונות ואיורים בספר הדרכה להורים מצביעה על קהל היעד
המבוקש (Douglas & Michaels, 2004). לדעת דאגלס ומייקלס הוספת תמונות ואיורים לספרי
הדרכה שעל פי רוב כוונו לאימהות, נועדה להקל על הקריאה, לאפשר התמצאות נוחה בין תכנים
פשוטים שנכתבו במיוחד עבור מי שלא מורגלות, ולא מיומנות או עייפות מדי בכדי לקרוא
טקסטים מורכבים ללא עזרים ויזואליים (Douglas & Michaels, 2004).

בקבוצת הספרים שנבדקה, שני הספרים שממקמים את הילד וצרכיו הפיזיים והרגשיים
במרכז, קרי ספריהן של איינן (המדריך השלם להתפתחות הילד.05) ושל כוכבי (המדריך
הישראלי להורים.07) כוללים תמונות ואיורים רבים. ואולם בשניהם ניכר מאמץ לא מבוטל לייצג
גם אבות כשותפים פעילים וחשובים בעשייה ההורית. אמנם מבחינה כמותית, האם מקבלת
מקום נרחב יותר ודמותה מיוצגת כמרכזית עבור התינוק והילד.

כך-רותמן (Katz Rothman, 1994) מסבירה שבחברה הפטריארכאלית נשים הופקדו על
הטיפול הפיזי, החל בניקיון הבית, דרך טיפול בתינוקות וילדים ועד לסיעוד קשישים וכדומה.
הגבר, על פי התפיסה המערבית הוא שכלתן, בעל יכולות לוגיות וחשיבה מופשטת (Katz
1994). נראה כי ייצוג גברי בתמונות ואיורים המתארים את החלק הפיזי, הטיפולי
השוטף שבהורות, הוא בבחינת מאמץ מכוון ומודע, הקורא לשוויון. לדידה קל יותר לכוון לאבות
ספרי הדרכה עיוניים, נטולי תמונות ואיורים שמלווים ותומכים בהיבטים טכניים של הטיפול,
כיוון שבחברה המערבית שותפותו של הגבר בגידול ילדיו ניכרת יותר בחינוכם ופחות בטיפול
הגופני כגון החתלה, האכלה ורחצה (Katz Rothman, 1994).

פרט לספרה של דליות (ד.08), הספרים העוסקים בשיטות חינוכיות שדורשות למידה וחשיבה, חפים מתמונות ואיורים. טבלאות, דיאגרמות ובקשות מאפיינות חמישה מן הספרים (משמעת טובה ילדים טובים.00; אהבה וגבולות בחינוך הילד.01; כיצד לומר זאת לילדך.01; הורים כמנהיגים.06 ו- לגדל ילדים ולהישאר שפויים.10). בספרה של דליות (אין ילדים רעים.08), התמונות והאיורים הם בגודל אחיד ומופיעים בראש כל אחד מן הפרקים. התמונות במקרה זה הן לשם עיטור ורמיזה ישירה או עקיפה לתכנים המוצגים בפרקים השונים. אין העדפה לדמויות הוריות או לילדים, ובחלק מן התמונות מתוארים חפצים וחיות. ספרם של טובלי ולסטר (הורים בחסד.11) נטול תמונות ואיורים.

ממצאים אלה מחזקים את התובנה לפיה חינוך ילדים בעידן זה הוא עניין רציני המצריך למידה והשקעה מחשבתית של ההורים, גם בז'אנר פופולארי כגון ספרות הדרכה להורים. ספרים על פי רוב טקסטואליים, ללא אביזרי קישוט והמחשה מייעדים אותם לאבות ואימהות כאחד.

ה. שימוש בשפה:

קריטריון השימוש בשפה עשוי להעיד על יחס המחבר אל קהל הקוראים (אנגלברג ונוביס דויטש, 2010; Huberman & Miles, 1998). ניכר כי השימוש בשפה ידיוותית ומובנת בכל הספרים, מייעד אותם לקהל רחב ככל האפשר ובכך מאשר את היות ספרות ההדרכה להורים, ז'אנר פופולארי.

מן הטבלה עולה כי ברוב הטקסטים, המחברים נמנעו מלשלב שפה "גבוהה" או אקדמית גם כאשר דנו בסוגיות הדורשות מומחיות. יחד עם זאת נעשה שימוש נרחב בביטויי סמכות כגון "מחקרים מראים ש..." או הבלטה גראפית (כגון בוקסה) של תכנים מדעיים בלשון אקדמית.

בספריהם של הבר (אהבה וגבולות.01), קולמן (כיצד לומר זאת לילדך.01), איינן (המדריך השלם להתפתחות הילד.05) וכוכבי (המדריך הישראלי להורים.07) ביטויי הסמכות המדעית בשפה אקדמית גבוהה, מובאים לצד הטקסטים השוטפים, בהפרדה גראפית, כגון צבע, מסגרת או טבלה. בספרו של עמית (הורים כמנהיגים.06) מתקיים דפוס של שילוב שפה פשוטה ומדוברת בתיאורי מקרה, לצד שפה גבוהה ומורכבת עם הפניות ביבליוגרפיות בשלב ההסברים, וחזרה לשפה פשוטה בשלב העצות האופרטיביות.

שלושת הספרים שנכתבו בשליש האחרון של העשור, קרי ספריהם של דליות (אין ילדים רעים.08), לאטה (לגדל ילדים ולהישאר שפויים.10) וטובלי ולסטר (הורים בחסד.11), משלבים שפה מדוברת ואפילו סלנג, לצד שפה הדרכתית ישירה ופשוטה וכלל לא נסמכים על ביטויים מתחום הסמכות המדעית על מנת לקבוע מה נכון ורצוי בגידול ילדים. דפוס זה של שימוש בשפה

עשוי להעיד על תפיסה חינוכית המסתמכת על ניסיון אישי ועל פנייה ישירה יותר של "הורים להורים". מחברי שלושת הספרים הללו מדגישים על גבי הכריכה את עובדת היותם הורים, עניין שבא להעצים את אמון ההורים הקוראים ואת תחושת השותפות של בעלי ניסיון.

בנוסף שימוש בז'רגון פנימי של שיטת הספר מהווה ניסיון ליצור מציאות חדשה, ואולי אף ניסויית, בה מלים או צירופים מסוימים משמשים כקוד המובן אך ורק למי שקורא ולומד את הספר. שלושת הספרים הראשונים של העשור, ספריהם של נלסון (משמעת טובה ילדים טובים.00), של הבר (אהבה וגבולות.01) ושל קולמן (כיצד לומר זאת לילדך.01), מציגים משלב לשוני ייחודי הדורש מן הקוראים מחויבות לתכני הספר על מנת להצליח ליישם את השיטה באופן אופטימאלי.

לדוגמא המושג "נזיפה בת דקה" בספרו של נלסון (משמעת טובה ילדים טובים.00) מגבש סביבו שיטה לפיה תגובה הולמת לחוסר משמעת אצל ילדים הינה נזיפה שנמשכת דקה מדודה ובסופה זוכה הננזף/פת בחיבוק מההורה. בכל פעם שההתנהגות הלא רצויה חוזרת על עצמה – הטקס מתחיל מחדש עד להשגת משמעת.

בספרו של הבר (אהבה וגבולות.01) ביטויים כגון "בשלות קוגניטיבית" ו"יכולות ויזואליות ופונולוגיות" מלמדים הורים כיצד עליהם לאבחן מוכנות לשלבים השונים בחייהם של ילדיהם. לפי שיטת הספר – כל שלב בחייו של ילד חייב להיות מלווה בהדרכה הורית על מנת להכשיר אותו לשלבים הבאים. שפת הספר משמשת כקוד על מנת לעקוב אחרי התפתחותם התקינה של הילדים ותגובות נכונות של ההורים.

הביטוי "תקשורת אפקטיבית" מהווה בסיס לשיטה הנלמדת בספרו של קולמן (כיצד לומר זאת לילדך.01). שיטה זו דוגלת בלימוד משפטי מפתח הפותחים ערוצי הידברות בין הורים וילדיהם על מנת להשיג שיתוף פעולה וקשר חיובי.

מעניין לציין כי פרט לספרו של עמית (הורים כמנהיגים.06) בו המחבר נוקט לשון שיתופית של "אנחנו ההורים", בכל הספרים הפנייה היא "אליכם ההורים" או "הורים" סתמית – ללא פנייה ישירה, אלא כתיאור. שימוש גורף בגוף שני מציב את כותבי הספרים כמומחים המדריכים את קהל הקוראים בנבכי ההורות בלויי צמוד.

ראוי להדגיש שבכל הספרים במדגם זה, המחברים הקפידו לנקוט לשון ניטראלית מבחינת ההתייחסות המגדרית הן כלפי ההורים והן כלפי הילדות והילדים. בספריהן של איינן (המדריך השלם להתפתחות הילד.05) ושל כוכבי (המדריך הישראלי להורים.07) אף נעשה מאמץ

מכוון ומודע להימנע מפנייה מגדרית אל ההורים וכמו כן לכלול בנים ובנות בשלל הדוגמאות וההסברים המובאים.

1. ציון תארים:

קריטריון זה נוסף לטבלה לנוכח ריבוי המקרים בעשור האחרון, בהם מתנוסס תואר אקדמי על גבי הכריכה.

נראה כי לצד השימוש בשפה פשוטה, מובנת ומכוונת לקהל הרחב, סמכותם האקדמית של מחברי ספרות הדרכה להורים רלוונטית וחשובה. בששת הספרים שנכתבו בשני שליש הראשונים של העשור, דהיינו נלסון (משמעת טובה ילדים טובים.00), הבר (אהבה וגבולות.01), קולמן (כיצד לומר זאת לילדך.01), איינון (המדריך השלם להתפתחות הילד.05), עמית (הורים כמנהיגים.06) וכוכבי (המדריך הישראלי להורים.07), התואר מעניק תוקף למחברים ומסמך אותם ללמד הורים כיצד לנהוג מול ילדיהם, כיצד ראוי ונכון לפעול על מנת לגדל ילדים בריאים בגופם ובנפשם.

בשלושת הספרים האחרונים במדגם זה – דליות (אין ילדים רעים.08), לאטה (לגדל ילדים ולהישאר שפויים.10) וטובלי ולסטר (הורים בחסד.11) הכריכה נושאת את שם המחברים ללא ציון תארים.

לאטה (Latta, 2010) – מכנה את תופעת ריבוי המומחים בתחום ההורות " Goldfish Wisdom" (חכמת דגי הזהב): לטענתו אבחון בעיות ומתן פתרונות שנעשים על ידי מומחים ללא האלמנט של ניסיון אישי בהורות כנקודת מוצא, מצמצמים את אפקטיביות ההדרכה ומפחיתים את הסיכוי, גם של בעלי תארים, להצליח בייעוץ להורים. הריחוק שנוצר בעקבות פער בין תיאוריה למציאות מעניק לאותם מומחים עטורי תארים, מבט זגוגי הדומה לזה של דג זהב בצנצנת (Latta, 2010).⁵³

ניתוח הומוריסטי זה משקף מגמה שעולה גם מן הסקירה שנערכה בטבלה זו, מגמה חדשה של התייחסות לניסיון אישי כאל מקור חשוב ומהימן למידע, עצות, הדרכה והכוונה בתחום ההורות. לא פחות, ואולי אף יותר אפקטיבי מן הייעוץ הניתן על ידי בעלי התארים.

לסיכום, הניתוח הצורני של נתוני הטבלה מלמד על שינויים תפיסתיים שמאפיינים את ספרות ההדרכה להורים בעשור האחרון.

⁵³ עמ' 48

ספרי הזיאנר של העשור מתמקדים ברעיונות, בשיטות חינוך ואף במחברים עצמם, ופחות בילדים ובצרכיהם. היבטים צורניים כגון חלוקה לפרקים על פי שיטות חינוכיות ספציפיות מציבה את המומחים במוקד. בשליש האחרון של העשור שימוש בשפה ישירה ומשתפת, כמו גם הצהרת המחברים על היותם הורים בעצמם – מעלים את הניסיון האישי כגורם חשוב בדיון הציבורי סביב חינוך הילדים והקשיים שבהורות, בבחינת שותפות גורל או מטרות משותפות של המחברים וההורים הקוראים מול בעיה רחבה של הדור.

אפיון צורני נוסף של העשור הוא הבלטת תואריהם של המומחים אשר כתבו את הספרים. נראה כי נתון זה מבטא חשש מפני בלבול ותעיייה במציאות של ריבוי "מומחים" שהציגו שיטות שונות ואף מנוגדות בנושא עדין וקריטי, ואשר עלולים לגבות מחיר כבד ובלתי הפיך במקרה של טעויות (Latta, 2010). לימוד שיטה של בעל תואר אקדמי מגבה את הקוראים (ההורים), מעניק לבחירותיהם משנה תוקף ומגן עליהם מפני האשמות (Latta, 2010).

הספרים שיצאו לאור בשליש האחרון של העשור מציגים עמדה הפוכה בעניין זה של ציון תארים על גבי הכריכה: הימנעות מכך מעידה על בשלות מסוימת וקבלת ריבוי הדעות והגישות החינוכיות מבעלי הניסיון, כנכס בעל ערך רב (מור סלע, 2010).

הישג מרשים של הפמיניזם מתבטא בנקיטת לשון רבים ניטראלית שאינה מייחדת את הטיפול בתינוקות וילדים לאימהות בלבד, אלא גם לאבות. כמו כן השימוש בלשון זכר ה"גנרטי" על מנת לתאר מצבים, הוראות או עצות לגבי ילדים וילדות הומר בדוגמאות ותיאורים בלשון נקבה ובלשון זכר לסירוגין. נתון זה כולל את כל ספרי המדגם.

ניתן לומר אם כן, שמבחינת הפן הצורני, ספרות ההדרכה להורים עברה תהליך הדרגתי של התמקדות בבעיות חינוכיות מול ילדים, תחילה על ידי מומחים במעין גישוש אחר דרכים חדשניות. מאוחר יותר מומחים בעלי ניסיון אישי שיתפו ברעיונותיהם הורים אחרים. השתייכותם הגורפת של כל מחברי הספרים לסקטור הטיפול הרגשי ממקמת את הזיאנר על מדף ספרי החינוך והפסיכולוגיה.

בכל הספרים המחברים נמנעו מלפנות בלעדית אל האם והקפידו לכלול בדוגמאות ובסיפורי המקרה ילדים וילדות באורח שוויוני. מבחינה זו השפעותיו של הפמיניזם ניכרות ומוחלטות.

בפרק הבא תיערך סקירה תוכנית של הספרים ותנותח בהתאם לקריטריונים של מחקר

זה.

7.3. ממצאים: סקירה תוכנית וניתוח של ספרי ההדרכה בין שנת 2000 לשנת 2011

מטרת הטבלה לסקירה תוכנית היא להאיר על עיקרי התכנים המוגשים בכל אחד מן הספרים שבמדגם. כמו כן, ארגון הנתונים בטבלה מאפשר מעקב גראפי אחר הרצף הכרונולוגי של הממצאים, ומקל את הפקת המשמעות וניתוח התוכן.

כמו בשלב הניתוח הצורני, הספרים מסודרים על פי סדר כרונולוגי עולה, מחולקים לשלש: שליש ראשון, 2000-2004; שליש שני, 2004-2007; שליש שלישי, 2007-2011. הניתוח ייעשה על פי הפרמטרים הבאים:

- שם ומטרת הספר
- תוכן כללי: עבור מי נכתב הספר?
- דמויות ההורים: תפקידי האם ותפקידי האב
- תפקידי הילד

ספרי המדגם מקודדים על פי הרצף הבא:

"משמעת טובה לילדים טובים: גישה מועילה וחדשנית למשמעת", ד"ר גירלד א. נלסון, 2000, שמעוני, **משמעת טובה.00**;

"אהבה וגבולות בחינוך הילד: ספר הדרכה להורים", ד"ר דוד הבר, 2001, רמות, **אהבה וגבולות.01**;

"כיצד לומר זאת לילדך", ד"ר פול קולמן, 2001, פוקוס, **כיצד לומר זאת לילדך.01**;

"המדריך השלם להתפתחות הילד: איך לגדל ילדים מאושרים, בריאים ומלאי ביטחון", ד"ר דורותי איינון, 2005, מודן, **המדריך השלם להתפתחות הילד.05**;

"הורים כמנהיגים: להיות הורה משפיע", חיים עמית, 2006, מודן, **הורים כמנהיגים.06**.

"המדריך הישראלי להורים: שנים ראשונות מהלידה עד גיל שש", הילי כוכבי ועמירם רביב, 2007, כנרת, זמורה-ביתן, דביר, **המדריך הישראלי להורים.07**;

"אין ילדים רעים", מיכל דליות, 2008, קשת, **אין ילדים רעים.08**;

"לגדל ילדים ולהישאר שפויים: עצות משדה הקרב להורים מותשים", נייגיל לאטה, 2010, כנרת, זמורה-ביתן, דביר, **לגדל ילדים ולהישאר שפויים.10**;

"הורים בחסד: מדריך לשיטת החינוך השלוי", שי טובלי ואילון לסטר, 2011, פראג, **הורים בחסד.11**

7.4 טבלת סקירה תוכנית

קוד	שם ומטרת הספר	תוכן כללי; עבור מי נכתב הספר	דמויות ההורים: תפקידי האב ותפקידי האב	תפקידי הילד
משמעת טובה ילדים טובים.00	"משמעת טובה ילדים טובים: גישה מועילה וחדשנית למשמעת"	הספר מציע שיטה להשלטת משמעת מתוך הבנה כי אחד מן הצרכים המרכזיים של הילדים הוא הצורך במשמעת ובהצבת גבולות. בספר מפורטת ההתפתחות הרגשית הרצויה והנכונה, לדעת המחבר, אליה יש לשאוף בתקופת גידול הילדים. הספר נכתב עבור הורים	שני ההורים מוצגים באופן זהה. המחבר מתייחס אל התפקיד ההורי האופטימאלי כאל משימה חינוכית שתאפשר לילדים הגדלים ביחידה המשפחתית להתפתח בצורה 'נכונה' כפי שנלמד בספר. על ההורים להיות דמויות סמכותיות עבור ילדיהם.	תפקיד הילד הוא לשתף פעולה עם החינוך של ההורים. על הילד לחלוק עם משפחתו את תחושותיו וללמוד כיצד ראוי להתנהג על פי כללי הבית והחברה בהם הוא חי.
אהבה וגבולות.01	"אהבה וגבולות בחינוך הילד: ספר הדרכה להורים"	הספר מלמד עקרונות חינוכיים שיש להפנים על מנת לגדל ילדים בריאים בגופם ובנפשם. דגש מיוחד מושם על הצבת גבולות וסמכות ההורים כאחד מצרכיו המרכזיים ביותר של הילד. הספר נכתב עבור הורים	תפקידם של שני ההורים המיטיבים הוא ללמוד את צרכיהם של ילדיהם על מנת להמעיט ככל הניתן בטעויות ובנזקים שעלולים להיגרם כתוצאה מגישה שגויה בחינוך. סמכות הורית היא תנאי הכרחי להצלחה בחינוך.	תפקיד הילד הוא ללמוד ולהתפתח
כיצד לומר זאת לילדך.01	"כיצד לומר זאת לילדך"	הספר מלמד שיטה לשיפור התקשורת בין הורים לילדיהם ומספק מדריך מעשי לתרגול מצבים שונים כדינאמיקה שבין הורים לילדים במצבים יומיומיים בחיי התינוק והילד. דגש מיוחד מושם על סמכות הורית כתנאי להצלחת השיטה בהיותו צורך רגשי מרכזי של הילדים. הספר נכתב עבור הורים.	התפקיד ההורי הוא להוות דוגמא אישית, לספק לילדים מסגרת חינוכית טובה ומועילה לקראת חייהם הבוגרים. התייחסות מיוחדת ונרחבת לתפקיד האב כדמות המשפיעה על ההתפתחות הרגשית של הבת והכוונתו למעורבות גדולה יותר בחינוך, גם על חשבון העבודה. תפקיד האם לשתף פעולה עם האב ולהוות דמות סמכותית עבור הילדים.	תפקיד הילד הוא ללמוד מה הם הכללים הנהוגים בבית, לשתף פעולה עם הגבולות המוצבים ולנהל דו שיח עם הוריו בדרך של משא ומתן.
המדריך השלם להתפתחות הילד.05	"המדריך השלם להתפתחות הילד: איך לגדל ילדים מאושרים, בריאים	הספר מספק מידע רב ומגוון על ההתפתחות הפיזית,	תפקיד האב והאב הוא לספק סביבה תומכת ומיטיבה עבור ילדיהם, הן	תפקיד הילד הוא לגדול ולהתפתח כחלק מן היחידה המשפחתית.

קוד	שם ומטרת הספר	תוכן כללי; עבור מי נכתב הספר	דמויות ההורים: תפקידי האב ותפקידי האב	תפקידי הילד
	ומלאי ביטחון" מטרת הספר היא להדריך הורים בהתמודדות עם גידול תינוקות וילדים. כמו כן, כותרת המשנה "איך לגדל ילדים מאושרים, בריאים ומלאי ביטחון" אכן מבטאת את מטרתו של הספר.	הקוגניטיבית והרגשית של התינוק והילד, כמו גם באשר ללבטים, חששות, תחושות וצרכים של ההורים. הספר נכתב עבור אבות ואימהות.	מבחינה פיזית – דאגה להגנה, תזונה מאוזנת ובריאה, ביגוד, שינה וכד', והן מבחינה חינוכית – ללמד כיצד מתנהגים בחברה. כמו כן על ההורה המיטיב לגרות את הילד לקראת התפתחות קוגניטיבית טובה, על ידי תרגול, חיקוי ושינון. המחברת שבה ומדגישה לאורך כל הספר שאין הורים מושלמים וכי רוב ההורים הם בינוניים ודי בזה.	
הורים כמנהיגים. 06	"הורים כמנהיגים: להיות הורה משפיע" מטרת הספר היא ללמד הורים מנהיגות מול ילדיהם. הספר שם לו ליעד ללמד הורים כיצד למצוא את האיזון שבין קטבים רגשיים – כגון אהבה אינסופית לילד מול כעס בלתי נשלט – ואופרטיביים – כגון תגובה נכענת ומתרפסת לעומת התפרצות זעם ואלימות, במצבים שונים של הורים מול תינוקותיהם וילדיהם.	הספר מציג דילמות הוריות אופייניות לתקופה הפוסט מודרנית בה הגבולות מטושטשים, הסמכות ההורית איננה מובנת מאליה והתפקיד ההורי אינו ברור. המחבר מציע דרכים המבוססות על ניסיונו הרב כמטפל משפחתי, לפיתוח כישורי מנהיגות של הורים ומתוך כך לפתרון בעיות מול תינוקות וילדים. הספר נכתב עבור אבות ואימהות	תפקיד ההורים הוא להנהיג את הבית, להיות הסמכות עליה ניתן להישען בעת הצורך. ההורה האופטימאלי על פי ספר זה, מסוגל למצוא את מנהיגותו מתוך אחריות, לשלבה עם חום ואהבה כלפי ילדיו. הורה טוב הוא הורה המודע לצורך בהכוונה ודואג לספק גבולות (מרגיעים) עבור ילדיו.	תפקיד הילד הוא לשתף את ההורה בנעשה עמו, ולפנות אליו במקרה של מצוקות. ללמוד ולהתפתח תוך הצטרפות על פי הכללים הנהוגים במשפחה.
המדריך הישראלי להורים. 07	"המדריך הישראלי להורים: שנים ראשונות מהלידה עד גיל שש" מטרת הספר היא לרכז מידע רלוונטי עבור הורים ישראלים, בשפה פשוטה ומובנת. הפיכת חומר תיאורטי מתחום הפסיכולוגיה ההתפתחותית לנגיש, ברור	הספר מספק מידע מקיף ומגוון באשר להתפתחות הפיזיולוגית והרגשית של התינוק והילד. כמו כן, הספר מציע דרכים להתמודדות עם צרכיו המרובים של התינוק והילד. הספר נכתב עבור הורים	תפקיד ההורים המיטיבים הוא להיות נוכחים עבור ילדיהם ולספק להם את צרכיהם הפיזיים והרגשיים. הורה טוב מצליח לאפשר קרבה והתקשרות של ילדיו מבלי לפתח אצלם תלות. המחברת מקפידה על התייחסות שוויונית לתפקידי האב ותפקידי	לגדול ולהתפתח

קוד	שם ומטרת הספר	תוכן כללי; עבור מי נכתב הספר	דמויות ההורים: תפקידי האב ותפקידי האב	תפקידי הילד
	ואופרטיבי.		האם, ואף כוללת פרק על חד הוריות עם רמיזה גם למשפחות אלטרנטיביות.	
אין ילדים רעים. 08.	"אין ילדים רעים" מטרת הספר היא ללמד את הגישה המוצגת בו תוך כדי הדגמה ועצות אופרטיביות לפעולה יומיומית בבית. סיפורי המקרה המוצגים, מהווים דוגמא לכל אחד מן הנושאים הנלמדים בספר.	הספר מציג שיטה חינוכית על ידי שמונה עשר סיפורי מקרה של הורים שבאו לקבל ייעוץ. ההדרכות הניתנות בכל אחד מן הייעוצים, נובעות מן השיטה ומקדמות את עניין הסמכות ההורית. הספר נכתב עבור הורים.	תפקיד ההורים הוא לספק שייכות לילד, לאפשר לו לצמוח על ידי שיתוף פעולה עם כללי הבית. הספר שומר על גישה ניטראלית ואינו מבחין בין תפקיד האם לתפקיד האב, אלא כורך את שני ההורים כיחידה אחת. שני ההורים צריכים להדריך את הילדים לפעולה מתוך הנעה פנימית ולא מתוך כפייה.	תפקיד הילד הוא לשתף פעולה עם כללי הבית, להשתייך על ידי כך שמקבל תשומת לב חיובית ומוותר על התנהגויות שליליות כדרך להשגת מקום בבית.
לגדל ילדים ולהישאר שפויים. 10.	"לגדל ילדים ולהישאר שפויים: עצות משדה הקרב להורים מותשים" מטרת הספר היא ללמד את השיטה המיוחדת המוצגת בו, תוך כדי הדגמות ועצות אופרטיביות לקוראים. שיטת הספר שמה לה ליעד לשקם את הסמכות ההורית, ליצור היררכיה פנים ביתית בין הורים (המחליטים) לבין ילדיהם (המצייתים).	הספר מציג שיטה לחינוך ולפתרון בעיות מול תינוקות וילדים, על ידי שיקום הסמכות ההורית הצבת גבולות ומשמעת. הספר נכתב עבור הורים.	תפקיד ההורה המיטיב הוא להכיר את הדינאמיקה שמאפיינת התנהגות של ילדים, ולפעול מתוך מודעות והבנה של צרכי הילד הן הפיזיים והן הרגשיים, כשאחד מן הצרכים המרכזיים הוא הצורך בגבולות. ההורה האופטימאלי הוא זה המביא בחשבון גם את צרכיו ומשלב תנאים שמתאימים לו בדרך החינוך. הורה טוב על פי ספר זה, הוא הורה שמכותי שדורש. המחבר אינו מבחין בין תפקידי האב לתפקידי האם. דמות האם הטיפוסית – ולא דווקא האידיאלית – נוכחת בבית יותר מן האב, מכירה טוב מבן זוגה את גחמות ילדיהם ונתונה יותר למצבי רוח.	תפקיד הילד לציית, לשתף פעולה ולהצטרף למעגל המשפחתי. על אף צרכיו המרובים של הילד, המחבר מקפיד להתייחס בקלילות ובהומור לדרישות וגחמות וקורא להורים להציב גבולות ולדרוש מן הילדים לתרום מעצמם להרמוניה המשפחתית.

קוד	שם ומטרת הספר	תוכן כללי; עבור מי נכתב הספר	דמויות ההורים: תפקידי האם ותפקידי האב	תפקידי הילד
			האב מצטייר לרוב כרציונאלי וקר מזג.	
הורים בחסד. 11	"הורים בחסד: המדריך לשיטת החינוך השלוי" מטרת הספר היא ללמד את שיטת הספר מתוך ראייה מפוקחת של הורים במאה העשרים ואחת. השאיפה לגדל ילדים שעמם ישמר הקשר גם אחרי בגרותם. המטרה העיקרית של הספר היא לטפח יחסי חברות והדדיות תוך שמירה על איזון בין תפקידי המובילים (ההורים) והמתלמדים (הילדים).	הספר מציג גישה חינוכית אותה פיתחו שני המחברים מתוך התבוננות ולמידה חווייתית שלהם כהורים. הספר נכתב עבור הורים	הספר נכתב מנקודת מבטם של שני אבות החולקים משק בית עם בנותיהם. דמות ההורה המיטיב היא זו של מי שכנה עם עצמו ועם סביבתו. תפקידו של ההורה הוא לנתב את הילד מתוך היכרות עמוקה איתו, והתמצאות טובה יותר במציאות. על ההורה הטוב לתווך את המציאות לילד על מנת לבנות איתו את אישיותו וביטחונו העצמי, ואת מערכת המוסר הפנימי של הילד	הילדים הם כחומר ביד היוצר, אך עליהם ללמוד להתמודד עם מצבים שונים וחדשים.

טבלה 6: סקירה תוכנית של ספרי הדרכה בין 2000 ל-2011

מטבלת הסקירה התוכנית של מדגם הספרים, עולים ממצאים שעשויים לתרום לקבלת תמונה כוללת ורחבה יותר של מהות הספרות להדרכת הורים בעשור הראשון של שנות האלפיים.

א. שם הספר ומטרתו:

שמות הספרים פותחים צוהר למסרים ולעניין המרכזי שלהם. זוהי הכותרת שבחרו המחברים להציג בה את משנתם. העשור מתחיל בדרישה למשמעת. הכותרת "משמעת טובה לילדים טובים: גישה מועילה וחדשנית למשמעת" של נלסון (משמעת טובה לילדים טובים. 00) מעידה על הצורך בליבון הקשר שבין משמעת ו"ילדים טובים". לאורך הספר מוסבר ההבדל שבין עונש למשמעת ומודגשת חובת ההורים להשתלט על כעס כתוצאה מהתנהגות לא ראויה של ילדיהם – באמצעות השיטה אותה מציע הספר.

"אהבה וגבולות בחינוך הילד: ספר הדרכה להורים" (אהבה וגבולות. 01) מדגיש את הצורך באיזון בין אהבה לבין הצבת גבולות כדרך להשגת חינוך ראוי. כותרת הספר רומזת על תחושת איבוד דרך כתוצאה מהרעפה לא מבוקרת של אהבה לילדים ולפיכך דורשת מן ההורים להציב גבולות על פי שיטת הספר.

"כיצד לומר זאת לילדך" של קולמן (כיצד לומר זאת לילדך. 01) הינו שם קליט ואפקטיבי המלמד על תוכנו של הספר. לימוד שיטת הידברות בין הורים וילדים עומדת בבסיסו. כותרת זו מעבירה תחושה של צורך בגישור בין הורים וילדים מתוך הנחת יסוד לפיה צריכה להיות שפה מיוחדת בה הורים אמורים לדבר עם ילדיהם על מנת לתקשר איתם.

שמו של הספר "המדריך השלם להתפתחות הילד: איך לגדל ילדים מאושרים, בריאים ומלאי ביטחון" של איינן (המדריך השלם להתפתחות הילד. 05) כמו גם שמו של ספרה של כוכבי (המדריך הישראלי להורים. 07) "המדריך הישראלי להורים: שנים ראשונות מהלידה עד גיל שש" מצביעים על התכנים והדגשים המובאים בהם. בדומה לספרי הדרכה "מסורתיים" הם עוסקים בהתפתחות הילד. החידוש שבא אחרי סימן הנקודתיים בספרה של איינן (המדריך השלם להתפתחות הילד. 05) מחבר בין התפתחות תקינה של הילד לבין אושר וביטחון עצמי. הספר אכן דן בהיבטים השונים של התפתחות רגשית טובה ודרכים בהן הורים יכולים לעודד זאת. דגש זה אינו כלול בכותרת של ספרה של כוכבי (המדריך הישראלי להורים. 07) ומבליט דווקא את התפתחות הילד על פי דפוס ספרי ההדרכה המוקדמים יותר, כגון משנות השבעים כפי שהודגם.

כותרת ספרו של עמית (הורים כמנהיגים. 06) "הורים כמנהיגים: להיות הורה משפיע" מציגה גישה לפיה תפקיד ההורים הוא להוביל את משפחתם כמי שיש להם הסמכות והידע ובכך להשפיע על הילדים שלומדים מהם. דגש הכותרת הוא על מיקום ותפקיד ההורים בהיררכיה המשפחתית.

המחשבה שהתנהגות בלתי מרוסנת ופרועה במיוחד של ילדים נובעת מהיותם רעים מטופלת בכותרת ספרה של דליות (אין ילדים רעים. 08) "אין ילדים רעים". בשונה מפתרון הקסם שמוצע בספר ששמו "משמעת טובה ילדים טובים" (משמעת טובה ילדים טובים. 00) – אין בשם ספרה של דליות התייחסות לדרכים הספציפיות המוצעות בו. שם הספר עשוי לרמוז על פתרונות אפשריים למצוקה הורית מול ילדים שעלולים להיתפס כרעים. כיוון דומה עם נטיות הומוריסטיות וקריצה לקוראים ניתן למצוא בשם ספרו של לאטה (לגדל ילדים ולהישאר שפויים. 10) "לגדל ילדים ולהישאר שפויים: עצות משדה הקרב להורים מותשים". הנחת היסוד של כותרת זו היא שגידול ילדים הוא "שדה קרב", הורים מותשים ועל סף יציאה מן הדעת. החיוך שמעלה שמו של ספר זה עשוי להיות של הזדהות או של הקלה לנוכח שותפות הגורל עם עוד הורים שמנסים להישאר שפויים.

"הורים בחסד: המדריך לשיטת החינוך השליו" הוא שמו של ספר שנכתב בידי שני אבות המגדלים את בנותיהם ופיתחו שיטת חינוך שמבוססת על עקרונות רוחניים מתחום היוגה

והמדיטציה. שמו של ספרם של טובלי ולסטר (הורים בחסד.11) מעניק לשיטה את השם "החינוך השל" ומזמין את הקוראים ללמוד דרך מיוחדת לגידול ילדים.

המשותף לרוב הספרים במדגם מבחינת קריטריון שם הספר – הוא חזרתה התכופה והממרכזת של המלה "ילד". ספריהם של עמית (הורים כמנהיגים.06), של כוכבי (המדריך הישראלי להורים.07) ושל טובלי ולסטר (הורים בחסד.11) מקדישים את הספר להורים דווקא – אם כמי שאחראיים על הנהגת הבית (הורים כמנהיגים.06) ואם כמי שזקוקים להדרכה (המדריך הישראלי להורים.07; הורים בחסד.11).

את מטרות הספר ניתן לזהות על ידי קריאה מדוקדקת של הטקסטים ההדרכתיים המופיעים בו (Huberman & Miles, 1998), כמו גם מעיון במבוא, הפורס בפני הקוראים את כוונת המחברים.

הנתונים שנאספו בטבלת סקירת התוכן מעלים תמונה מורכבת המהווה המשך ישיר למה שהתרחש בעשורים שקדמו לראשית האלף השלישי, וגם מאששים ומחזקים את הממצאים עד כה.

שלושת הספרים הראשונים של העשור, ספריהם של נלסון (משמעת טובה ילדים טובים.00), של הבר (אהבה וגבולות.01) ושל קולמן (כיצד לומר זאת לילדך.01) ממשיכים מגמה שאפיינה את שנות התשעים, כלומר מציגים שיטה ספציפית, על פי ז'רגון פנימי המצריך למידה עקבית ויסודית של התכנים על מנת להפעיל את השיטה. נתון זה עולה בקנה אחד עם הממצאים הצורניים המראים כי בראשית העשור היה עדיין צורך בלימוד שיטה מובנית על מנת להפנים את רעיון הסמכות, רעיון ישן/חדש שחדר לזירת ספרי ההדרכה להורים בשנות התשעים, והצריך שכנוע, שיטתיות ותרגול.

בהמשך העשור, מטרת הספרים נעה בין היעדים הוותיקים משנות השבעים והשמונים של המאה העשרים, כלומר סיפוק מידע טכני וייעוץ מעשי בכל הקשור לגידול וטיפול בתינוקות וילדים, כגון אצל איינן (המדריך השלם להתפתחות הילד.05) ואצל כוכבי (המדריך הישראלי להורים.07), לבין דיון רחב ומקיף בכל הקשור להורות ומשפחה. סוגיית הטיפול הרגשי מרכזית מאוד וחשובה גם בספרים היותר מעשיים. כך לדוגמא, ספרה של איינן (המדריך השלם להתפתחות הילד.05) כולל הדרכות כלליות בעניין השגת משמעת ועצות ליצירת תנאים טובים להידברות בין הורים וילדיהם.

"אהבו את הילדים שלכם לא בשל מה שהם, אלא בלא תנאי, והפגינו את האהבה הזאת במעשים ובמלים" (איינון, 2005)⁵⁴

"הקדישו תשומת לב להתנהגות טובה. המשיכו לעטות "פני פוקר", והתעלמו כשהוא מתנהג רע. היפרדו והתרחקו ממנו כשהוא לא מתנהג יפה" (איינון, 2005)⁵⁵

הספרים של עמית (הורים כמנהיגים. 06), של דליות (אין ילדים רעים. 08), של לאטה (לגדל ילדים ולהישאר שפויים. 10) ושל טובלי ולסטר (הורים בחסד. 11) מעודדים חשיבה רחבה ועצמאית יותר של ההורים. מטרת ספריהם שיצאו לאור ממחצית העשור ואילך, היא להעלות לדיון את הסוגיות הדורשות ליבון בכל הנוגע לגידול ילדים בעידן הנוכחי. ארבעת הספרים אכן מציגים הדרכות וכללים המתגבשים לכדי גישה חינוכית ספציפית. ואולם אין הם מציבים את רעיונותיהם כרצף של 'פנטזים' או 'טיפים' שעל הקוראים ליישם מול ילדיהם, אלא כהשקפת עולם כוללת ורחבה.

על פי הממצאים, נראה כי התחולל שינוי הדרגתי אך משמעותי בדפוסי ההדרכות. נושא הסמכות ההורית עלה על סדרהיום בשלהי שנות התשעים ובראשית שנות האלפיים באורח מלאכותי שדרש הסתגלות והפנמה (עומר, 2008; Latta, 2010). לקראת אמצע העשור, מטרת ספרי ההדרכה הייתה לכוון הורים למנהיגות ולסמכות אך באופן טבעי יותר, ללא כללים מסובכים של שיטות על פי "מומחים אופנתיים" (Latta, 2010).

הסמכות ההורית נתפסה כתכונה חשובה ומרכזית, אך לא בלעדית. נוצר מרחב תמרון בו הורות טובה איננה נתחמת בהגדרות ספציפיות ומוכתבות, שעל פי רוב משתנות בהתאם לרוח התקופה. בסוף העשור, הורות טובה היא תוצר של תובנות, ניסיון וסגנון אישי. "בכל תקופה נוצר דימוי אחר להורות הרצויה, והוא משתנה בהתאם לצרכי התקופה והתהליכים החברתיים שמתרחשים בחברה. ברור כי הדימוי שבחתי - ההורה כמנהיג - אינו מתיימר להיות דימוי אוניברסלי בעל תוקף בכל תקופה וחברה. שאיפתי צנועה הרבה יותר. אני מקווה להראות בספר זה שדימוי ההורה כמנהיג יכול לסייע להורים בחברה שלנו להתמודד בהצלחה וביעילות עם מצוקות ההורות בעידן המודרני" (עמית 2006)⁵⁶

הדגש איננו רק על משמעת אלא על סגנון הורות יעיל.

"מטרתו של ספר זה היא לסייע להורים להפנים את דימוי ההורה כמנהיג - דימוי מאזן בין גישות קיצוניות ומסוכנות. דימוי ההורה כמנהיג מהווה עבור ההורים מצפן ומפה: מצפן, המזכיר להם את חזון

⁵⁴ עמ' 144

⁵⁵ עמ' 145

⁵⁶ עמ' 11

תפקידם ועוזר להם להיות ממוקדים על הכיוון הראוי במשפחה; ומפה - בעזרתה הם יכולים לבחור דרכי גישה מתאימות ויעילות למטרות וליעדים שבחרו" (עמית, 2006),⁵⁷

הספרים הראשונים שהציגו את נושא הסמכות ההורית והצורך בשיקומה, אמנם החלו במשימה בגישושים מלאכותיים ולעתים אף מגושמים מעט, אך סללו את הדרך להפיכת העניין למוכן מאליו ופשוט. הספרים שנכתבו מאוחר יותר, עסקו בסוגיה מנקודת מבט רחבה וכוללת יותר, והציגו לא רק שיטות להחלת הסמכות ההורית בבתיים בהם שררה אנרכיה (Latta, 2010), אלא גם השקפת עולם כוללנית הרואה ביחידה המשפחתית תא חברתי חינוכי בו גדל הדור הבא, ובו מתהווה החברה (Latta, 2010).

ב. תוכן כללי; עבור מי נכתב הספר:

בהתבוננות ברובריקת התוכן הכללי שבטבלה, ניתן להבחין בדגשים מובהקים שמאפיינים את ראשיתו של העשור: ספריהם של נלסון (משמעת טובה ילדים טובים. 00), של הבר (אהבה וגבולות בחינוך הילד. 01) ושל קולמן (כיצד לומר זאת לילדך. 01) מלמדים שיטות חינוכיות שהמשותף להן הוא הצורך בהצבת גבולות ברורים עבור הילדים. בשלושת הספרים הילד זקוק לסמכות וזוהי הסיבה היחידה שהדבר נלמד. עניין זה עולה בקנה אחד עם הקדשת כותרות הספרים לילדים יותר מאשר להורים.

"כאשר הילדים מרגישים שההורים משתמשים בחוקים ועושים עצמם "בוסים" בגלל הנוחיות שלהם ולא בגלל טובתם של הילדים, הם מתחילים לפקפק בדמויות סמכותיות ובכל החוקים" (נלסון, 2000)⁵⁸

"בבסיסו של כל חינוך, בכל חברה ובכל תרבות, מונחים שני יסודות שבלעדיהם אין הילד יכול להתפתח בצורה תקינה: מתן אהבה וחום, ולצידם הכוונתו של הילד לפעול לפי מערכת של כללים המתאימים לסביבתו" (הבר, 2001)⁵⁹

"ילדים זקוקים לגבולות שהכללים מספקים [...] לעיתים הדרך הטובה ביותר לאכוף כללים, היא ללוות אותם בהצהרה אמפאיתית [...] התחושה שהוא אינו יכול לקבל את מה שהיה רוצה איננה קלה לילדכם, אך היא תהיה קשה יותר, אם הוא יחוש בנוסף לכך, שהוריו לא מבינים או לא מעוניינים להבין אותו" (קולמן, 2001)⁶⁰

לעומת זאת, ספריהם של עמית (הורים כמנהיגים. 06), של דליות (אין ילדים רעים. 08), של לאטה (לגדל ילדים ולהישאר שפויים. 10) ושל טובלי ולסטר (הורים בחדס. 11) עוסקים בדגשים הקשורים לשיקום הסמכות ההורית – אך בשונה מן הספרים המוקדמים יותר שהתייחסו לסוגיה

⁵⁷ עמ' 17

⁵⁸ עמ' 29

⁵⁹ עמ' 19

⁶⁰ עמ' 32

זו - ראייתם של השלושה רחבה ומכלילה יותר, לא רק למען ביטחונם העצמי של הילדים, אלא גם כצורך חברתי חיוני.

"זהו פרדוקס האחריות והסמכות בהורות המודרנית: בעוד שבשנים האחרונות עולות הציפיות החברתיות מההורים לשאת באחריות לחינוך ילדיהם, חלה ירידה דרמטית בסמכות החברתית המוענקת להם לביצוע תפקידים" (עמית, 2006)⁶¹

"אינכם צריכים להיות רודנים אכזריים ולדכא כל סימן של חילוקי דעות. [...] זה סימן שאתם ממלאים את תפקידכם כהלכה. [...] חוסר כבוד הוא לא דבר חיובי. חוסר כבוד הוא גסות רוח. אסור לכם להסכים לזה" (לאטה, 2010)⁶²

"[...]הפחד והטראומה מעריצות ומשלטון טוטליטרי יצרו ריאקציה, והאסכולות החינוכיות התפתחו בהתאם לשינוי התפיסה הכללי. נוצרו דורות של הורים שחוששים לבטא עמדה חד משמעית ודומיננטית בחינוך ילדיהם [...] בשאלת החינוך – הסוד היה, ותמיד יהיה, איזון בין שתי הגישות..." (טובלי ולסטר, 2011)⁶³

צרכי ההורים מובאים באופן ישיר בחלק מן הספרים.

"בעת כתיבת מילים אלה ניחוחו של קפה מהביל נישא לעברי מהשולחן, הילדים מכורבלים במיטותיהם, ישנים כמו מלאכים שזה עתה נפלו מן השמים, ואמם מנמנמת מול הטלוויזיה. הכל בסדר" (לאטה, 2010)⁶⁴

נראה כי מהלך זה, הכלול גם בספריהן של איינן (המדריך השלם להתפתחות הילד. 05) ושל כוכבי (המדריך הישראלי להורים. 07) מעיד על בשלות אליה הגיעו המתברים רק לאחר שהופנם רעיון המשפחה כיחידה חברתית הדדית בה גדלים אנשי המחר (Latta, 2010).

"כשאנו עייפים ונטולי שינה לא תמיד אנו מוצאים את האנרגיה לעשות את המאמץ [...] דברו על התפקידים החדשים, ואפשרו לכל אחד מכם די זמן חופשי מילדים (וגם מעבודה) [...] היו גמישים. יהיו תקופות שאחד מכם יהיה נתון בלחץ בעבודה ויזדקק להתנער באופן זמני ממטלותיו ולהעמיסן על האחר" (איינן, 2005)⁶⁵

"משום מה לא קל לנשים הישראליות לבקש עזרה. [...] את מתה לקפה, למקלחת "נורמלית", לשיחת טלפון עם חברה, לחתוך לעצמך סלט ירקות..." (כוכבי, 2007)⁶⁶

אלון ועומר (אלון ועומר, 2005) ועומר (עומר, 2008) מסבירים כי לאחר מספר עשורים של מתירנות חינוכית והתייחסות מוגברת לצרכי הילד כמו גם הפרזה בחשיבות שניתנה לכיבוד פרטיות הילד האופייניים לתקופתנו, מתבקשת יציאה ממעגל הקסמים. התנהגותם של ילדים המנצלים את הפתיחות וההכלה להם זוכים מהוריהם, מביאה לידי תגובות הרסניות הן לחברה והן לילדים עצמם (אלון ועומר, 2005; עומר, 2008). לשם כך על ההורים לגבש השקפת עולם

⁶¹ עמ' 38

⁶² עמ' 26

⁶³ עמ' 27

⁶⁴ עמ' 29

⁶⁵ עמ' 140

⁶⁶ עמ' 114

ברורה ולהפגין את נוכחותם הפיזית והאידיאולוגית, על מנת שילדיהם יקשיבו ויצייתו להם (אלון ועומר, 2005; עומר, 2008).

התהליך - הגיע לספרי ההדרכה בשלהי שנות התשעים של המאה העשרים ובראשית המאה העשרים ואחת, ודרש שינוי תפיסתי מהותי שכלל מעבר הדרגתי מהצבת טובת הילד בראש סדר העדיפויות אל הכללת טובת האם, האב, כלל המשפחה ולבסוף החברה כולה (עמית, 1997).

כל הספרים במדגם מיועדים לאבות ואימהות כעניין מובן מאליו.

ג. דמויות ההורים, תפקידי האם ותפקידי האב:

פרמטר ניתוחי זה כולל שני עניינים מרכזיים: הבחנה מגדרית בין תפקידי האב לבין תפקידי האם. הדמות ההורית האופטימאלית.

כל ספרי המדגם מכלילים את שני ההורים בתפקיד גידול הילדים. תפקיד האב בבית מקבל מקום נרחב וחשוב. יחד עם זאת בחלק מן הספרים ישנה התייחסות ישירה לתפקידי המייוחדים אותם אמורים למלא ההורים על פי חלוקה מגדרית. בספרו של קולמן (משמעת טובה לילדים טובים. 01) לדוגמא מובאים מחקרים מדעיים המצביעים על הקשר שבין ההתפתחות הרגשית של בנות לבין התנהגות האב. הנושא נידון בהרחבה בפרק על דימוי עצמי⁶⁷. המחבר מדגיש כי הימצאותם של אבות במחיצת בנותיהם לפרקי זמן משמעותיים, חיונית להתפתחות התקינה כנשים⁶⁸. אבות צריכים להקפיד על קשר ישיר ורציף עם בנותיהם על מנת לגדלן בצורה אופטימאלית⁶⁹.

לאורך כל ספרו של לאטה (לגדל ילדים ולהישאר שפויים. 10) לעומת זאת קיימת הבחנה

סטריאוטיפית בין אבות לאימהות. ישנם תיאורים הומוריסטיים כגון

"אנחנו האבות, נוטים לקחת די בקלות את עניין האוכל..." (לאטה, 2010)⁷⁰

ובהמשך:

"אמא נועצת בו [באב] את ה"מבט" – אותו מבט שהיא נועצת בו כשהוא מלביש את הילדים בצבעים

ובסגנונות שאינם תואמים" (לאטה, 2010)⁷¹

וביטויים כוללניים כגון

"אבות אמורים לדאוג למשפחתם"⁷²

⁶⁷ עמ' 199-194

⁶⁸ עמ' 196

⁶⁹ עמ' 197

⁷⁰ עמ' 103

⁷¹ עמ' 103

⁷² עמ' 132

"רוב האבות נמצאים בעבודה כל היום, ולכן הם זוכים בהתנהגות הטובה אחרי שאמא הייתה צריכה לסבול את השטויות כל היום"⁷³

למרות שיתופו של האב במטלות הבית כעניין מובן מאלי, ועל אף הקלילות והדרך המצחיקה בה נכתבו, מבטאים הדברים תפיסת עולם שמרנית הדוגלת בחלוקת תפקידים ובהיררכיה מסורתיות.

הספרים של נלסון (נ.00), של הבר (אהבה וגבולות בחינוך הילד.01), של איינן (המדריך השלם להתפתחות הילד.05), של עמית (הורים כמנהיגים.06), של כוכבי (המדריך הישראלי להורים.07) של דליות (אין ילדים רעים.08) ושל טובלי ולסטר (הורים בחסד.11) אינם עוסקים בחלוקה מגדרית בין ההורים, ומתמקדים בגיבוש התפקיד ההורי על פי גישת הספר.

ככלל, ספרים אלה, וגם ספרו של לאטה (לגדל ילדים ולהישאר שפויים.10), מדריכים הורים לעיצוב ולרכישת מיומנויות של סמכות והנהגה. דמות ההורים הטובים המשתקפת מספרים אלה היא דמות של אנשים בוגרים המודעים למעמדם ונענים לאתגר שבגידול ילדים.

"אתם, הורים יקרים, מלמדים בבית הספר הקשה ביותר: בית ספר לגידול בני אדם. אתם ועדת הקבלה, ועדת החינוך, ההנהלה, המורה והשרת. לא הכשירו אתכם ואין הסכמה כללית בדבר תוכנית הלימודים. אין חגים, אין חופשות, אין איגוד מקצועי, אין עלייה בדרגה או בשכר ולעיתים יש בבית מנהל נוסף שחושב אחרת" (דליות, 2008)⁷⁴

יש לתת את הדעת לכך שגם בקריטריון זה, ברצף הממצאים בקטגוריות הנוספות שנותחו, ניתן להבחין בהבדלים קלים אך משמעותיים, בין תחילת העשור להמשכו. דמות ההורה האידיאלי בקבוצת הספרים מן השליש הראשון של העשור מקבלת את מעמדה מתוקף התנהגות נלמדת, על פי שיטת הספר למשל. תפקיד ההורה המיטיב על פי ספרים מוקדמים אלה, הוא להיות סמכותי, תקיף ונוקשה כדי למנוע התנהגות פרועה ולא מרוסנת של ילדים שאחרת יגדלו ללא גבולות להם הם זקוקים. מקבוצת ספרים זו משתמע שעלול להיגרם נזק ארוך טווח כאשר ההורים אינם ממלאים את תפקידם כראוי.

"אכן, ילדים לומדים בסופו של דבר מגישה זו שאין בה אלימות, אבל לא מה שהוריהם רצו שילמדו. לעתים הם לומדים, שאין הם יכולים לסמוך על הוריהם שיכינו אותו לניסיונות בעתיד, ולכן הם סומכים על עצמם" (נלסון, 2000)⁷⁵

התפקיד ההורי על פי איינן (המדריך השלם להתפתחות הילד.05) ועל פי כוכבי (המדריך הישראלי להורים.07) הוא לספק לילדים את צרכיהם הפיזיים והרגשיים, אך גם לדאוג לסיפוק

⁷³ עמ' 103

⁷⁴ עמ' 7

⁷⁵ עמ' 21

צרכיהם שלהם כהורים. קיימת התייחסות לסובייקטיביות ההורית. איינן אף מציינת במפורש שאין הורות אידיאלית (איינן, 2005)⁷⁶ וכי כל הורה טוב בדרכו וכמיטב יכולתו, כל עוד הנהגת ההורים מספקת מקור לסמכות, למידה והגנה (איינן, 2005).⁷⁷

בהמשך העשור, כאשר הופנמה והתקבעה, וכבר לא דרשה שיטות ואמצעים מוכתבים, הסמכות ההורית לא נתפסה עוד כעניין שיש לתרגל וללמוד אותו, אלא כתכונה אינהרנטית של ההורה מתוקף הורותו (עמית, 2006). המיומנויות שנדרשו מן ההורה הטוב בשלב זה, נגזרו מעצם היותו בעל סמכות.

ספרו של עמית (ע.06) עוסק בהרחבה בהתהוות ההורה כמנהיג:

"כאשר התברר כי הגישה המתירנית בהורות פשטה את הרגל, החלה להישמע הקריאה לאזן את החינוך הליברלי-דמוקרטי על ידי התייחסות תקיפה וסמכותית יותר מצד הורים ומורים. פסיכולוגים ואנשי חינוך החלו מטיפים בעוז ל"שיקום הסמכות ההורית", ל"חיזוק סמכות המורים", ל"הגדרת זכויות המבוגר בצד זכויות הילד" (עמית, 2006).⁷⁸

"...כך צריך להיזהר כיום משימוש קיצוני בגישה סמכותית, כאילו למען "טובת הילד", העלולה לגרום לאובדן תנאי סביבה מטפחת של חום ואהבה. כך אנו עלולים "לשפוך את התינוק עם המים" - להפסיד הישגים של דורות בהבנת דרכי גידולם של ילדים, דווקא כאשר אנו מנסים לעשות מעשה נכון של הצבת גבולות" (עמית, 2006).⁷⁹

"על רקע חברתי הפכפך זה, אני מציע את דימוי ההורה כמנהיג. זהו הדימוי המאזן בין גישה סמכותית מדי - דימוי ההורה כמפקד, לבין גישה רכה מדי - דימוי ההורה כמתירני" (עמית, 2006).⁸⁰

ספרה של דליות (אין ילדים רעים. 08) מחדד את ההבדל שבין ציות בגלל כפייה הורית ובין שיתוף פעולה עם כללי הבית כתוצאה מהנעה פנימית של הילד. לדידה הורים טובים, הם אלה הלומדים להשתמש בסמכותם כדי לעודד את ילדיהם להישמע להורים מתוך הפנמת ערכיהם ולא מתוך פחד מעונשים.

"ניתן לחשוב שאפשר להחזיר את הנוכחות ההורית על ידי החדרת משמעת: נעניש ונכה את הילד ונראה לו שאנו נוכחים. אך לא כך הדבר. זה אמצעי להקטנת הנוכחות [...] הנוכחות ההורית שלכם תתבסס על הידע שיש לכם, הידע ההורי [...] הנוכחות תתבטא בכך שתאמינו שאמונות וערכים אלו חשובים ולכן תקנו אותן לילדיכם" (דליות, 2008).⁸¹

⁷⁶ עמ' 9 ; עמ' 137

⁷⁷ עמ' 139

⁷⁸ עמ' 16

⁷⁹ עמ' 16

⁸⁰ עמ' 16

⁸¹ עמ' 133

לאטה בספרו (לגדל ילדים ולהישאר שפויים.10), דורש מן ההורים הטובים להציב גבולות, לעודד היררכיות פנימיות בבית ולעודד ילדים לשתף פעולה עם כללי הבית על ידי התייחסות חיובית להתנהגויות רצויות והכחדת התנהגויות לא רצויות על ידי התעלמות מהן. ספרם של טובלי ולסטר (הורים בחסד.11) מבחין בין אידיאולוגיות מוחלטות שאפיינו את סוף המאה התשע עשרה וראשית המאה העשרים, לבין תרבות האינדיבידואליזם שבאה אחרי מלחמות העולם. המחברים מתארים דמות הורית שנעה מסמכות אבסולוטית לישות שתפקידה הוא לשרת את צרכי הילד ונמנעת מלהביע את דעתה ולקבוע עמדות מחשש לפגיעה ולגרימת נזק לנפשו של הילד.

"כדרכן של התפתחויות תרבותיות, לאחר הריאקציה מגיע שלב הסינתזה, והיום באפשרותנו להבין מחדש שכאשר מדובר בחינוך, ערכים נאורים כמו דמוקרטיה ופלורליזם אינם תמיד הגישה הנכונה. לעיתים הילד זקוק להכוונה אסרטיבית, לתחושת ביטחון ולנוכחות בוגרת שתקבל את הבחירות עבורו. בשאלת החינוך - הסוד היה, ותמיד יהיה, איזון בין שתי הגישות - פיתוח הייחודיות לצד השתלבות בסביבה" (טובלי ולסטר, 2011)⁸²

דרישת המחברים מהורים היא ללמוד את הדרך לאזן בין שני הקטבים: "בכל הנוגע לשני ההיבטים המשלימים של חינוך מאוזן, הדבר העצוב הוא ששיטות החינוך הקיימות מנציחות דווקא את צדדיו האפלים של כל היבט. טיפוח ייחודיותו של הילד הפך לחינוך לנרקסיזם, לריכוז עצמי, בעוד שהצורך בהתאמה חברתית מנותב לביטול עצמי לכל דבר" (טובלי ולסטר, 2011)⁸³ הדרך לתפיסת התפקיד ההורי כעניין גמיש, משתנה וסובייקטיבי נסללה בעקבות ניסויים רבים בתחום זה של הדרכת הורים. ואולם בספרם של טובלי ולסטר (הורים בחסד.11) מוצגת שיטתם באורח חד משמעי ונחרץ. התפקיד ההורי הוא מיומנות שיש ללמוד ולהתאמן בה, זוהי אחריות של מי שבחרו להפוך להורים.

"הביטוי "הולך ופוחת הדור" מלווה לרוב בצקצוק לשון ובמלמולי ביקורת בדבר הידרדרותו הערכית של הדור הצעיר. אבל האמת היא שהדור ההולך ופוחת הוא דווקא דור המחנכים. לרוב המכריע של ההורים כיום אין מושג מה נכון עבור ילדיהם, כיצד הם יכולים לסייע בפריחתם, ומה בעצם כלול במסגרת האחריות שלהם כאבות וכאימהות" (טובלי ולסטר, 2011)⁸⁴

ציטוט זה מבטא קביעה שמכוונת לקריאת הספר ולימוד השיטה המוצגת בו. עמדת ספרם של טובלי ולסטר (הורים בחסד.11) ממשיכה ומחזקת את כיוון הספרים מן המחצית השנייה של העשור. זוהי עמדה שמכלילה את טובת הילד עם טובת החברה.

"...הורות היא עיסוק מורכב המציב בפני העוסקים בו, ההורים, בעיות מורכבות המחייבות פתרון מורכב, וכל ניסיון לפתרון פשטני יהיה שגוי. לכן, המאמץ להחזיר להורים את תפקידם ומעמדם כמבוגרים

⁸² עמ' 2

⁸³ עמ' 3

⁸⁴ עמ' 3

אחראים וקובעים במשפחה צריך להיתפש כמאמץ מורכב ולא כתרופת פלא פשוטה. עלינו ללמוד כיצד לא לוותר על ערכים משפחתיים חיוניים ולפעול בביטחון עם ילדינו, כדי ליישם ביעילות תפישות חינוכיות בסיסיות ולחולל שינויים ראויים במציאות המשפחתית. " (עמית, 2006) ⁸⁵

דמות האב כשותף מלא ופעיל בעשייה התוך ביתית וכמחנך שחשיבותו אינה נופלת מחשיבותה של דמות האם, אמנם מתקבלת על פי רוב כנורמה חדשה ורצויה. קריאה מדוקדקת יותר של טקסטים עכשוויים כגון של לאטה (לגדל ילדים ולהישאר שפויים.10), מגלה צידוד בדפוסים שמרניים וסטריאוטיפיים יותר של הורות.

יחד עם זאת, אין להתעלם מן הטבעיות בה כל הספרים שבמדגם מתייחסים לנוכחות ולשותפות של אבות, שינוי שללא ספק חל בעקבות המהפכה הפמיניסטית.

באשר לחלוקה המגדרית בין כותבי הספרים – יש לשים לב לכך שמתוך עשרת מחברי תשעת הספרים רק שלוש הן נשים. ממצא זה מעורר תמיהה, שהרי למרות שינויים משמעותיים שחלו בתחום גידול הילדים - אימהות הן המבצעות את עבודת ההורות באורח אינטנסיבי יותר. כתיבת ספרי ההדרכה על ידי גברים, עשויה להעיד על כך שגברים עדיין קובעים נורמות ודוקטרינות חינוכיות, גם כאשר ישנו רוב מוחלט של נשים במקצועות הטיפוליים והחינוכיים. כמו כן הדרכות חינוכיות שאינן דווקא טיפוליות וטכניות אלא מסתמכות על ידע תיאורטי ונכתבות ברצף טקסטואלי מאפיינות גברים יותר מנשים (Katz Rothman, 1994).

ד. תפקידי הילד:

התפיסה לפיה המשפחה היא יחידה חברתית הדדית בה כל אחד תורם מעצמו על מנת לקדם אינטרסים משותפים (Latta, 2010) התהוותה והתגבשה במהלך העשור. תפיסה זו הביאה את מחברי ספרי ההדרכה להורים, להעביר חלק מן האחריות להתפתחות תקינה ולצמיחה חברתית מועילה, אל כתפיהם של הילדים.

בממצאים שנאספו בטבלת התוכן, ניתן לראות כי גם בחלק מאותם ספרים שממשיכים להציב את צרכי התינוק והילד במרכז ההתעניינות והלמידה ההורית הנדרשת, לילד יש חלק אקטיבי שתורם לתקינות המשפחתית.

בספרו של נלסון (משמעת טובה לילדים טובים.00) תפקיד הילד הוא להפנים את כללי

הבית ולפעול על פיהם, תוך כדי שיתוף ההורים בצרכיו וברצונותיו.

"הילד אוהב שהוריו מדברים אליו בדרך זו. אותו אישור חם של מי הוא, אישור האהבה, מתגמל אותו

על שהקשיב והקדיש תשומת-לב ללקח שהובא..." (נלסון, 2000) ⁸⁶

⁸⁵ עמ' 26

⁸⁶ עמ' 82

גם ספרו של קולמן (כיצד לומר זאת לילדך.01) דוגל בהכללת הילד בצד האקטיבי של היחסים התקינים שבין הורים וילדיהם. לפי ספר זה, חייבת להיות אינטראקציה מילולית נכונה – הנלמדת כשיטה – הורים מגיבים להתנהגויות של ילדיהם, וילדים עשויים ליזום דו שיח המושתת על משא ומתן שיוביל להרמוניה משפחתית. כלומר, גם להורים וגל לילדים יש טקסטים רצויים על פי גישת הספר.

ספריהם של הבר (אהבה וגבולות בחינוך הילד.01), של איינון (המדריך השלם להתפתחות הילד.05) ושל כוכבי (המדריך הישראלי להורים.07) מציגים את תפקיד התינוק והילד כפאסיבי. ההורה מנתב וסולל את דרכו של הילד על פי מיטב יכולותיו והבנתו, והילד גדל ומתפתח בסביבה הנתונה. לפיכך זוהי אחריותם של ההורים ליצור סביבה אופטימאלית עבור ילדם, ולו בכדי למנוע נזקים שעלולים להיגרם. יחד עם זאת, התייחסות להורים כאל סובייקטים בעלי צרכים משלהם, מביאה בחשבון גם את ההשפעות של התנהגות הילדים על תגובת הוריהם. כך למשל אצל איינון (המדריך השלם להתפתחות הילד.05) מודגש ומובא בכמה מן הפרקים צרכם של ההורים בזמן נפרד מילדיהם כמו גם בקשרים חברתיים של אימהות ואבות שאינם כוללים את הילדים. התנהגות הילדים עשויה להשפיע על אופי האווירה הכללית בבית, לדוגמא בזמן אירוח וכד' (אינון, 2005)⁸⁷

עמית (הורים כמנהיגים.06), דליות (אין ילדים רעים.08) ולאטה (לגדל ילדים ולהישאר שפויים.10) רואים בתפקיד הילד תפקיד בעל ערך ומשמעות שאינה נופלת בחשיבותה מתפקיד ההורים. על פי גישתו של עמית לדוגמא, הילד מוזמן לדיאלוג פתוח מול הוריו, ולשתף אותם בלבטיו ובמצוקותיו. שיתוף פעולה הנובע מסמכותם והנהגתם של ההורים, הוא גם תוצר של יכולת הקשבה הדדית, מיומנות שנידונה ונלמדת בספר.

על פי ספרה של דליות (אין ילדים רעים.08), תפקיד הילד הוא לפתח הנעה עצמית פנימית, ולשתף פעולה עם ערכי המשפחה בה גדל על ידי הצטרפות. תפקיד ההורים הוא להוביל, תפקיד הילדים הוא להשתלב.

"ליהיא עומדת לידה שקטה, עצובה ומתוסכלת מאי שיתוף הפעולה של אמא שלה. קולה של טלי היה נחרץ וליהיא מבינה שטלי לא תקום. "אם אני ממש רוצה את זה, אני צריכה לעשות מעשה," אומרת ליהיא בליבה, אך לא מוצאת את האומץ להתקרב לילדים ולבקש מירין דובון [...] טלי [...] זוכרת היטב שכל זמן שהיא תפעל עבור בתה, הילדה לא תלמד לעשות זאת לבד" (דליות, 2008)⁸⁸

⁸⁷ עמ' 139

⁸⁸ עמ' 64

ספרו של לאטה (לגדל ילדים ולהישאר שפויים.10) דוגל בגישה דומה לזו של דליות, ומעודד הורים לדרוש ציות ושיתוף פעולה על ידי הכחדת פעולות לא רצויות וקידום פעולות רצויות מתוך הבנה כי "ילדים הם דגי פירניה" (לאטה, 2010)⁸⁹, כלומר "זוללי תשומת לב" וזהו המפתח לדו שיח הפורה שבין המחליטים (ההורים) לבין המצייתים (הילדים). על פי גישתו של לאטה, התנהגות הילד תמיד ובכל מצב, נועדה להשיג תשומת לב, חיובית או שלילית. הילד יוזם את האינטראקציה על ידי התנהגות, וההורה עשוי להגיב. בתגובתם מעודדים ההורים את אותה התנהגות, בין אם רצויה בין אם לאו. לפיכך ממליץ המחבר להתייחס אך ורק להתנהגויות הרצויות בהן בוחרים הילדים.

על פי ספרם של טובלי ולסטר (הורים בחסד.11) הילד הוא כחומר ביד היוצר או בלשונם "ילדים הם כמו פלסטלינה"⁹⁰. תפקידו העיקרי של הילד הוא אמנם לגדול ולהתפתח אך בשלבים מתקדמים יותר בחייו נדרשת ממנו הסתגלות לעולם. לשיטתם של טובלי ולסטר ההורים מנתבים את הילדים בבחירותיהם, גם הבחירות מהן ההורים אינם מרוצים, ולפיכך זוהי אחריותם של ההורים ללמוד להדריך את הילדים בדרך מיטיבה.

נראה כי בסוף העשור הראשון של המאה העשרים ואחת, ספרות ההדרכה להורים עברה דרך ארוכה ובה הוצגו לקהל היעד של סוגה זו, דרכים, שיטות, רעיונות, גישות, הנחיות והוראות, כשמטרת כולם היא לאפשר גידול אופטימאלי של הדור הבא (Latta, 2010).

משימה מורכבת וחשובה זו הגיעה לנקודה בה ריבוי האמיתות יצר בלבול ותעייה, אך מצד שני הניח תשתית רחבה להכרת ההורים את צרכיהם, רצונותיהם, העדפותיהם ובחירותיהם בכל הקשור לחינוך ילדיהם.

מתוך חשש לאיבוד הדרך, בסופו של העשור ובראשיתו של העשור הבא מסתמנת דרישה לנחרצות, לחד משמעיות שמאזנת בין דיקטטורה מצד אחד לבין מתירנות מצד שני. היכרות מעמיקה של ההורים את עצמם עשויה להעמיד אותם על המסלול לקראת חינוך שלו ויציב (טובלי ולסטר, 2011).

לסיכום פרק זה של ניתוח התוכן, הנתונים העיקריים שהוצגו בטבלה מצביעים על כך שהעשור הראשון של המאה העשרים ואחת מתאפיין בתנודות של גישוש והכרות עם רעיונות ועקרונות שונים ואף הפוכים מכל מה שהוצג, נלמד והופנם במהלך העשורים שקדמו לכך. רעיונות

⁸⁹ עמ' 22
⁹⁰ עמ' 4

אלה על שיקום הסמכות ההורית כדרך אופטימאלית לגידול ילדים בריאים בנפשם, עברו תהליך של בירור וליבון.

מהפכות חברתיות שהובילו לדמוקרטיה, שקידמו שוויון ודגלו בביטול היררכיות, שינו מן היסוד את החינוך הסמכותני, חינוך שהיה מושתת על משמעת כתוצאה מהבדלי מעמדות, מכוחנות ומהיררכיה לפיה אבי המשפחה (האב) הוא הקובע, האם והילדים מצייתים לו, ולכל אחד תפקיד מוגדר ולא נתון לערעור (עומר, 2008; Jenkins, 1998).

האלטרנטיבה המתירנית לפיה כל חברי המשפחה שווים, וילדים מקום מרכזי וצרכים הדורשים התייחסות, טיפול ומסירות, בשילוב עם אמונות מסורתיות בדבר אידיאל האימהות, הטילו את המשימה באורח 'טבעי' על נשים (Jenkins, 1998).

בעקבות המהפכה הפמיניסטית, יציאתן של נשים מן המתחם הביתי ודרישתן לשוויון, חפפו את תהליך הצבת הילד וצרכיו במרכז. ניסיון לשלב אבות בעבודת ההורות נחל הצלחה חלקית. אבות היו לעזר עבור אותן אימהות ששאפו להתפתח מחוץ לספרה הביתית, אך לא היוו תחליף מלא. צמחו כשני דורות של ילדים שחונכו לדרוש ולקבל את כל מבוקשם ובמקביל נאלצו להתמודד עם היעדר דמות הורית שמוכנה לספק את אותם צרכים (Caplan, 2007). השלכות שותפותם החלקית של אבות בעבודה ההורית, הטילה את מלוא כובד האחריות לסיפוק צרכיהם של הילדים – על כתפיהן העמוסות של נשים שרצו גם את ההגשמה העצמית.

מצב זה עורר וטיפח רגשי אשמה תמידיים בקרב אימהות (Caplan, 2007). משפחות צמחו בין שנות השבעים לשנות התשעים של המאה העשרים, חוו בלבול כתוצאה ממסרים סותרים של "הכל מגיע לילד" ו"על הילד להתמודד לבד, כי ההורים בעבודה" (עומר, 2008). רעיון הסמכות ההורית שהופיע בראשיתו של האלף השלישי, נפל כפרי בשל לידיהן של אימהות מתוסכלות ושל מחנכים ומחנכות חסרי אוניס מול התנהגות חסרת רסן של ילדים מפונקים ומבולבלים ללא כיוון ברור (Latta, 2010; עומר, 2008; עמית, 1997).

נלמדו מחדש עקרונות של השגת משמעת מתוקף התפקיד ההורי, אך נלקח בחשבון גם מעמדם הנרכש של הילדים (עומר, 2008; אלון ועומר, 2005; הבר, 2001; קולמן, 2001).

התמודדות עם סוגיית הסמכות החדשה, הצריכה חשיבה יצירתית שהביאה לכלל הבשלה - הורות מגובשת, מנהיגה, של נשים וגברים שרכשו בתהליך הדרגתי תפקיד הורי פעיל - המודעים לערכם, מכירים את חולשותיהם ומכירים בכך שעליהם להוביל את ילדיהם לקראת עצמאות,

צמיחה פיזית, רגשית ואינטלקטואלית, ומתוך כך לבניית תשתית איתנה לדור הבא (עומר, 2008 ;
עמית, 2006).

תובנות והתפתחויות אלה הכשירו את הקרקע לקבלת סגנונות הוריים מגוונים
כלגיטימיים, להבנה כי ריבוי דעות, גישות ודרכים בהורות, אינם מבטלים את אידיאל האימהות
או אידיאל ההורות, אלא מרחיבים אותו. להיות הורה טוב פירושו להיות הורה מודע שבוחר
באידיאלים ובערכים אותם הוא מעוניין להעביר הלאה.

שיקום הסמכות ההורית הוא המוטיב המרכזי שחדר לשיח ההדרכה ההורית בעשור
הראשון של שנות האלפיים. במקביל לכך, ספרים נוספים שיצאו בתקופה זו ועסקו בהורות
מזוויות שונות, תורמים לזיהוי מדויק יותר של תהליכים חברתיים המתרחשים בימינו בתחום זה.
כותרות של ספרים שיצאו לאור בין שנת 2000 לשנת 2010 מספקים פרספקטיבה על מה
שמעסיק הורים ומחנכים, וכיצד נושאים אלה מטופלים בידי מומחים.

ריבוי סגנונות הוריים, כמו גם הכרה בדפוסים חדשים וחליפיים של התא המשפחתי בו
גדלים ילדים, קבלו התייחסות ומענה ספציפי בספרים כגון :

"Attaching in Adoption: Practical Tools for Today's Parents" (Gray, 2002) ;

"For Lesbian Parents: Your Guide to Help Your Family Grow Up Happy, Healthy and
Proud" (Johnson & O'Connor, 2001);

"חמישים דרכים נפלאות להיות משפחה חד הורית" (גינזברג, 2009)

כמו כן, בהמשך ישיר לתחומים שנכללו בסוגה זו בשנות התשעים, גם בשנות האלפיים
מסתמנת התייחסות פרטיקולארית לבעיות והפרעות מאובחנות בקרב ילדים כתלמידים וכיחידים
בקבוצת חברים.

לדוגמא :

"Wild Child: How You Can Help Your Child With Attention Deficit Disorder (ADD)
and Other Behavioral Disorders" (Mordasini, 2001);

בעשר השנים הראשונות של המילניום החדש הופיעו גם ספרים שעסקו בקשיים כלכליים
שנובעים כתוצאה מצריכת יתר אצל ילדים, כגון :

"Parentonomics: an Economist Dad Looks at Parenting" (Gans, 2009)

נכתבו ספרים שהתמודדו עם סוגיות חדשות שנובעות מחיבור הילדים למחשבים
ולאינטרנט, ודנו בפערים הטכנולוגיים בין הורי וילדיהם :

"Me, My-Space, and I: Parenting the Net Generation" (Rosen, 2007);

כמו כן הגנה על ילדים מפני אלימות מעסיקה מחברי ספרי הורות בכותרים כגון :

"Bullyproof Your Child for Life: Protect Your Child From Teasing, Taunting and Bullying for Good" (Haber & Glatzer, 2007)

מגוון רחב ומקיף של ספרים שהופיעו בעשור האחרון ומיועדים לקהל היעד של הז'אנר,

מלמד על השאלות, הלבטים והמצוקות שמעסיקים הורים.

בעידן הפוסט מודרני, רעיונות שונים ואף סותרים מתקבלים כלגיטימיים. זהו עידן בו

סגנונות הוריים, משפחתיים וחינוכיים מגוונים אינם עניין חריג, ונחשבים לחלק מפסיפס חברתי

מבורך (מור-סלע, 2010). תפקידם של ספרי ההדרכה להורות בימינו – הגל השלישי - הוא לתת

מענה לקשת רחבה של עניינים פרטיקולאריים וספציפיים הנוגעים לקבוצות מסוימות וממוקדות

בחברה.

1. דיון ומסקנות:

1.1 מקורות השיח בספרות ההדרכה להורים:

מטרתה הראשונה של עבודה זו הייתה לזהות את מקורות השיח בספרות ההדרכה להורים. כנקודת מוצא נבחר ספרו של ד"ר ספוק - שכפי שעולה מן הממצאים שהובאו לאורך חלקו הראשון של המחקר – השפיע על כשלושה דורות של מחנכים ומתחנכים. טביעת החותמת של ספוק ניכרת גם בספרים שנכתבו עשרות שנים מאוחר יותר, כגון ספרה של הוג (ה.02) כפי שהודגם. מעבר לסגנון הישיר והידידותי שיצר "מסורת ספוקיאנית" ונשתמר לאורך כל התקופה, בחיבור זה הוכחו השפעותיו מרחיקות הלכת של "ספר הטיפול בתינוק ובילד" של ד"ר ספוק. הצבתו את טובת הילד במרכז הבמה המשפחתית והחברתית שינתה את תפיסת עולמם של הורים, אנשי חינוך ופסיכולוגים כך שצרכי הילד הפכו לדאגתם העיקרית.

השפעותיו של ספוק ניכרות היטב גם בפן הצורני על פיו נותחו הספרים: כך לדוגמה שילוב תמונות ואיורים אפיין את הז'אנר עד לשלהי שנות השמונים. ממצא מעניין בנוגע לסוגיה זו מבליט את האמונה העמוקה בדבר קדימותה של האם כבעלת תפקיד מרכזי בגידול הילדים: הספרים המוקדמים בהם מוצגות תמונות - מתארים את האם כמטפלת הבלעדית של ילדיה – הן מבחינה כמותית והן מבחינת התפאורה והלבוש.

8.2 האם כמטפלת ראשית: השתקפות אידיאל האימהות בספרות ההדרכה

אחת מן המטרות המרכזיות של מחקר זה הייתה לאתר ולזהות את השתקפותו של אידיאל האימהות כפי שעוצב בחברה המערבית באמצעות מדגם הספרים שנבחרו החל משנות החמישים של המאה העשרים ועד ימינו.

אידיאל האימהות בתרבות המערבית מושתת על מספר אמונות שהשפיעו רבות על התהוות דפוסים וסגנונות של גידול ילדים (פרידמן, 2007), וכפי שהודגם, גם על ההדרכה ההורית שניתנה לאורך השנים בספרים השונים שנסקרו.

על פי דוקטרינה מסורתית זו, אימהות היא טבעית לאישה, ולפיכך כל אישה שואפת להיות אם, אימהות אוהבות את ילדיהן באינסטינקט ומעוניינות לטפל בהם, קיימת זהות בין צרכי האם לבין צרכי ילדיה, האם אחראית על שלומם הפיזי והנפשי של ילדיה וזמינה עבורם, פיזית ורגשית, באופן מתמיד ורציף (פרידמן, 2007).

ספרי ההדרכה להורים שהחלו להיכתב לפני כשבעים שנה, התבססו על אמונות והנחות

יסוד מן העידן המודרני, לפיהן זכויות וצרכי הילד ראויים ליחס ולמענה הולם (Jenkins, 1998).

תהליך שמבחינה כרונולוגית הקביל להצבת הילד במרכז, היה עיצוב דמותה של האם האידיאלית שעל כתפיה הוטלה המשימה לדאוג לכל צרכיהם, הן הפיזיים והן הנפשיים של ילדיה (פרידמן, 2007).

תרמו לכך דבריהם של הוגים מתחום בריאות הנפש דוגמת פרויד (Freud, 1973) וקליין (2002). התפתחות תקינה שמושגת על הזדהות או אי הזדהות עם דמות האם, העמידה אותה כדמות דומיננטית בבניית זהות הילד. היכולת של הילד לחוות את האובייקט/אמא כשלם, להיפרד ממנה וכך לגדול, כמו גם היכולת של האם לאפשר זאת (קליין, 2002), הן אבן יסוד של הפסיכולוגיה. אבני יסוד אלה השפיעו רבות על הדרישות בתחום ההתפתחותי/נפשי של הילד, שהוצבו בפני האימהות, גם בספרי הדרכה.

8.3 הילד במרכז

הגישה ה"פרו ילדית" התעצמה והוקצנה בין היתר על ידי כניסתם של פסיכולוגים לתחום זה של הדרכה הורית באמצעות ספרים. החל ממחצית שנות השבעים של המאה העשרים ואילך רוב מוחלט של מחברי ספרי ההדרכה להורים הינם פסיכולוגים, מנחי הורים ומטפלים משפחתיים. התכנים ההדרכתיים מתמקדים ברווחתם הרגשית של הילדים. לקראת סוף שנות השמונים התרחש מעבר הדרגתי מתבנית הדרכתית כללית שהסבירה את צרכיו השונים והמתרבים של התינוק והילד - לדפוסי הדרכה באמצעות שיטה מובנית. לטיפול הפיזי ולטכניקות השונות להשקטת התינוק או לגמילה מחיתולים נוספו שיטות למניעת נזקים נפשיים ארוכי טווח אצל הילד (בראון, 1989) או לפיתוח וטיפול הביטחון העצמי של הילד (Hartley-Brewer, 1994).

התמקדות ברווחתם הרגשית של הילדים, יצרה אווירה של חשש בקרב הורים, ותרמה רבות לערעור הביטחון בסמכות ההורית (עומר, 2000). בניגוד להוראות פשוטות בכל הנוגע לטיפול הפיזי בילדים, הרי שהפן הרגשי הוא מופשט יותר, וצרכים פסיכולוגיים הם בגדר השערה (Gottman, Fainsilber-Katz & Hooven, 1997). רצונם של הורים להיטיב עם ילדיהם ולגדלם בדרך האופטימאלית נתקל בהוראות מבלבלות ולא אחת סותרות (ולדמן, 2010). רגשי אשמה הוריים עלולים להיווצר מעצם העמימות שבהגדרתם של צרכים רגשיים של ילדים (ולדמן, 2010).

8.4 מקומו של האב לאורך השנים

מן הניתוח הצורני למשל, ניתן ללמוד כי כאשר נעשה מאמץ להכליל את האב בעבודת ההורות השוטפת, זו שדורשת נוכחות בלתי פורמאלית בבית, וכוללת החלפת חיתולים, האכלה או ערסול – אבות אמנם צולמו בפעילויות אלה. אך מבחינה כמותית נוכחות זו מתחילה בתמונה

בודדת במבוא לגרסה המאוחרת של ספרו של ספוק (ס.87) ומגיעה (ונשארת) עד לכשליש מן התמונות בהן מופיעות נשים בתפקיד האימהי – גם באמצע העשור הראשון של שנות האלפיים. הדבר עולה בקנה אחד עם דבריהן של הוגות פמיניסטיות שטענו כי גידול ילדים נחשב לתפקיד נשי. בכלל זה - ספרי הדרכה גם כאשר הופנו ל"הורים" מבחינת ההתייחסות הלשונית - למעשה כוונו לאימהות (Caplan, 2007; Douglas & Michaels, 2004).

מהלכים סוציולוגיים דוגמת המהפכה הפמיניסטית, שהעלו על סדר היום את הצורך של נשים להתפתח מחוץ לכותלי הבית ולזכות בעצמאות כלכלית, התנגשו עם צרכי הילדים (Caplan, 2007). כשמיליוני נשים יצאו לעבודה, מיליוני תינוקות וילדים נותרו עם צורך בטיפול פיזי אינטנסיבי, עם צורך בקבלת חום ואהבה, עם צורך בהתייחסות מתמדת לשלבים השונים בהתפתחותם הפיזית והרגשית (Zigler, 1995).

שילוב אבות בעבודת ההורות, היווה פתרון חלקי בלבד. כנגדו ניצבו שני טיעונים עיקריים: האב עשוי לעזור לאם בטיפול בילדיהם, אך בשום אופן אינו מהווה תחליף הולם ומלא כיוון שהצורך הראשוני של הילד הוא בהימצאותה של אמו, ורק היא מבינה לעומק את מה שנחוץ לילדה (Kitzinger, 1990).

הטיעון השני הוא כנגד הצדקת עצמאותה הכלכלית של האם: הכנסתן הממוצעת של נשים, נמוכה מזו של גברים, עבור אותן משרות (Morgan, 1994). התבססות המשפחה על פרנסת האישה כרוכה בפשרה כלכלית משמעותית (Douglas & Michaels, 2004; Morgan, 1994). לפיכך ניהול משק בית תקין תוך התחשבות בצרכיהם של כל בני המשפחה, כולל הילדים, מחייב בחירה בין קריירה של האישה לבין גידול ילדים ומשפחה (Morgan, 1994).

דאגלס ומייקלס (Douglas & Michaels, 2004) מסבירות כיצד רעיון זה יוצר מעגל קסמים בו נשבות אימהות: כיוון שלפי אמונות מושרשות, הילד זקוק לדמות הורית על מנת להתפתח כראוי, יש צורך באם או באב נוכחים תמידית בבית. ספרי ההדרכה שהתפרסמו לאורך השנים, כפי שהודגם במחקר זה, הדגישו את הנחיצות בנוכחות הורית דווקא, ולא בתחליף (ספוק, 1989). להורים שהתכוונו לסמוך באופן קבוע על טיפול חוץ משפחתי ד"ר ספוק לדוגמא, ייעץ "לא להביא ילדים לעולם" (ספוק, 1989)⁹¹. על השפעותיו מרחיקות הלכת של ד"ר ספוק על ספרות ההדרכה להורים הורחב הדיון במחקר זה.

⁹¹ עמ' 19

לפי היגיון זה, כיוון שמי שמרוויח יותר כסף הוא הגבר, אך טבעי הוא שנשים הן אלה שיאלצו לבחור להישאר עם הילדים (Douglas & Michaels, 2004). מאידך גיסא, כיוון שבמצב כזה האם היא זו שמגדלת את הילדים, אפשרויות ההתפתחות המקצועית שלה הולכות ופוחות ככל שגילה עולה (Scarr, 1984). היא לא צוברת ניסיון תעסוקתי והעבודה השוחקת בבית איננה מיטיבה עם יכולותיה הקוגניטיביות הדרושות לה לקריירה (Scarr, 1984). מכאן שגם אם תצא האם לעבודה, שכרה יהיה נמוך בהרבה מזה של הגבר וחוזר חלילה (Douglas & Michaels, 2004; Kaplan, 1994; Scarr, 1984).

שילוב ההתייחסות אל האימהות כ"טבעית" לאם (פרידמן, 2007; Gordon, 1990) יחד עם הטיעון הכלכלי, יצר קונצנזוס בעניין הכדאיות שבשהיית אימהות בבית עם ילדיהן (Kaplan, 1994; Scarr, 1984).

ואולם חרף כל המכשולים ועל אף הקושי העצום, החל משנות השמונים של המאה העשרים, כפי שפורט והודגם במחקר זה, השלכותיה של המהפכה הפמיניסטית משני העשורים שקדמו לתקופה זו, נשאו פרי. נעשה מאמץ מודע ועקבי להכניס את האבות לתמונה הביתית, ולשלב אותם בעשייה ההורית באופן פעיל ומרכזי. יציאתן המאסיבית של נשים לעבודה מחוץ לבית, לא אפשרה עוד התעלמות ממצוקתן (Wilson, 1994).

מן הנתונים שנאספו, ניכר כי משימה זו הצליחה, לפחות בשדה התיאורטי. מן הטבלאות לניתוח צורני ותוכני עולה כי בראשית שנות השמונים השתתפותם של אבות בטיפול בילדיהם קיבלה מקום נכבד בספרי ההדרכה להורים. בהמשך, כלומר עד שלהי שנות התשעים, הפנייה לאמהות ואבות בכל ספרי ההדרכה, הייתה ללא הבחנה מגדרית, הספרים נועדו לשני ההורים במידה שווה ואידיאל האימהות, על אף הגחתו בכמה מן הספרים באמצעות תמונות ואיורים למשל, הלך ונדחק לשוליים.

הישגים אלה מצויים במאבק מתמיד. ספרים מסוימים, כגון ספריה של הוג (הוג, 2002; הוג, 2006), הכבירו בשימוש רחב היקף בדמות האם האידיאלית הקלאסית, ואף אפיינו אבות טיפוס מוגדרים היטב של אימהות על פי סקאלה פנימית של הספר הנלמדת עם השיטה (הוג, 2002; הוג, 2006). הצבת הילד במרכז, כפי שעושה זאת הוג (ה.02), דורשת מן האם ביטול מוחלט של עצמיותה, רצונותיה ורגשותיה. ריכוז ופיתוח מנגנוני הקשבה לשם פענוח רצונות הילד באופן שדורשת הוג, הופכים את האובייקטיפיקציה של האם לברורה ומובנת מאליה.

אך דוגמא זו נמצאת במיעוט. רוב מוחלט של ספרי ההדרכה העכשוויים, כפי שנסקרו בעבודה זו, מקפידים על התייחסות שוויונית לשני בני הזוג המגדלים ילדים, ופונים אליהם בביטוי 'הורים' הניטרלי.

פארקר (Parker, 1995) ובעקבותיה שויביץ-גורמן (2009), דנות באפשרות של רגשות אמביוולנטיים של אימהות כלפי ילדיהן, וסותרות בכך את אחת הדרישות המהותיות ביותר מן האם האידיאלית, זאת שתמיד ובכל מצב אוהבת את ילדיה.

דוגמא טובה לאמביוולנטיות כזו ניתן לראות בציטוט מדבריה של אחת האימהות המופיעות בספר העוסק כולו באימהות ויצא לאור בשנת 2010:

"בלילות הרגשתי שאני נתקלת בקירות. הגעתי למצב שעלו בי קולות כמו: 'קחי את החבילה הזאת ותזרקי מהחלון'. הייתה לי הרגשה שאם רק אעשה את זה, הכל יחזור להיות רגוע" (מור סלע, 2010)⁹²

אם זו (אילת חיימוביץ') מופיעה בצילום, לצד בנה הבוגר ומסכמת: "אני חושבת שכדאי לקבור עמוק באדמה שאלות כמו "האם אני אמא טובה או לא", הן מיותרות. ההתפתחות שלך כאם לא תבוא מתוך אשמה. כשאת מטפלת בעצמך, את אמא טובה יותר" (מור סלע, 2010)⁹³

מעניין לציין כי דווקא ספר זה שכותרתו היא: "להיות אמא" ועוסק כולו באימהות, מנפץ את אידיאל האימהות ומציג במקומו שלל דמויות אימהיות שבחלקן אף סותרות את הדמות הרומנטית של האם המיטיבה.

ואולם ראוי לציין שאין די בספר אחד, או אפילו בדעה שהולכת ומקבלת מקום של כבוד בקונצנזוס, בכדי להסיק כי אידיאל האימהות ה"מסורתית" בוטל, נמחק מן התודעה ואינו משפיע כלל על היחס הכללי לנשים שהן אימהות, גם לא בזירה המצומצמת של ספרי ההדרכה להורים.

בספרה "אמא רעה", דנה ולדמן (ולדמן, 2010) בהרחבה בכל הציפיות החברתיות והתרבותיות שיש מנשים שהן אימהות. מסקנתה היא כי גם בימינו, אחרי כל המהפכות, אחרי סדנאות המודעות לפמיניזם, אידיאל האימהות עדיין כובל נשים במעגל אטום של האשמות ורגשי אשמה, ומשתק אותן כך שכל מהלך בו יבחרו, ייתפס כפשרה (ולדמן, 2010).

"אם את עובדת את מזניחה; אם את נשארת בבית - את חונקת אותם. אם את קשוחה - את מבטיחה את מקומם על ספת הפסיכולוג; אם את מאפשרת הרבה חופש - הם ישתמשו בסמים בתיכון.

אם את קונה אוכל אורגני - את מבזבזת את כל החסכוניות; אם את קונה אוכל רגיל - את חושפת אותם לחיידקים ולמחלות" (ולדמן, 2010)⁹⁴

⁹² עמ' 120

⁹³ עמ' 124

מובאה הומוריסטית-מרירה זו מבטאת היטב את הדילמות ומעגל הקסמים בהם לכודות אימהות.

לטענת ולדמן (ולדמן, 2010), על אף שנדמה כי תם המאבק להשגת שוויון מוחלט בין נשים לגברים בתחום גידול הילדים, מחברי ומחברות ספרי הדרכה להורים עדיין שבויים בקונספט האימהות האידיאלית (ולדמן, 2010). לטענתה, עיקר המבוכה כרוכה בדרישה מהורים לספק צרכים נפשיים של ילדיהם, שכן קשה ואולי אף בלתי אפשרי להגדיר צרכים אלה במדויק, ובפרט כשלכל ילד יש צרכים מיוחדים ואישיים משלו. (ולדמן, 2010).

בעוד מן האב נדרשים נוכחות וקשר אקטיבי עם ילדיו, ודי בכך על מנת להכתירו בתואר "אבא טוב", על האם הטובה לספק קשת רחבה של תנאים על מנת לזכות בהכרה כ"אם טובה" (ולדמן, 2010). למגוון תנאים אלה נוספה לאחרונה הסמכות ההורית, והאם היא זו שאמורה לספק תנאי זה (ולדמן, 2010).

8.5 האם יש הורות נכונה?

אין אדם אשר המושג "אמא" אינו רלוונטי לגביו (פרידמן, 2007). המושג "אמא טובה", רחב יותר מטווח הדרישות של אידיאל האימהות. תפקידה של האם הטובה הוא לגדל את הדור הבא. על כתפיה מוטלת האחריות להישרדות, להמשכיות של האנשים אותם היא מגדלת. האם משתקפת מן הדור (באומגרטן, 2005) גם בעידן בו אבות שותפים לעשייה ההורית, נשים וגברים בוחרים להוליד ולגדל ילדים באופן מכוון ומודע וקיימים תאים חברתיים חליפיים למשפחה המסורתית הכוללת אב, אם וילדים (Almond, 2006).

מְעַבֵּר לאימהות האידיאלית כפי שנתפסת באופן מסורתי, שינויים סוציולוגיים רחבי היקף, משפיעים על התא המשפחתי ועל המטרות שבגידול ילדים. נראה כי בנוסף לכל הנאמר עד כה, הולך ומסתמן פקטור חדש בקנה מידה עולמי, שעלול להשפיע על דפוסי הורות, ואולי ניצנים של התופעה כבר מתחילים לנבוט.

על פי גרברינו (Garbarino, 2008), תנודות פוליטיות וכלכליות הכוללות תהליכי גלובליזציה, מבשרים עידן של מצוקה בו גם במערב השבע רק הטובים ביותר ישרדו, ולפיכך הורים יאלצו לחנך את ילדיהם ביד קשה ותקיפה. (Garbarino, 2008).

⁹⁴ על גבי הכריכה האחורית

לטענתו הדבר יבוא לידי ביטוי בשאיפה למצוינות, בדחיפת ילדים לקצה היכולת, על מנת שבעת תחרות ומרוץ אחר מקורות טובים להישרדות, בה רק הטובים ביותר יוכלו ליהנות מחיי רווחה, ילדי המחר יהיו מוכנים לכך (Garbarino, 2008).

תחזית קודרת זו אולי תמצא את דרכה אל ספרות ההדרכה להורים באמצעות ספרים המיועדים לעודד הורים לדחוף את ילדיהם למצוינות ולשאיפות הגבוהות ביותר, כשהשאיפה הפשוטה והישנה לאושר, נדחקת הצידה (קונדרון, 2006).

דוגמא מאירת עיניים לכיוון מחשבה זה, הוא ספרה השנוי במחלוקת של צ'ואה (צ'ואה, 2011). המחברת מגוללת את סיפורה כאם המגדלת את שתי בנותיה במשמעת ברזל, על מנת להשיג עבורן את המיטב על פי המסורת הסינית המקדשת כל אמצעי שיוביל למטרת העל דהיינו ההצלחה והמצוינות. בכל מחיר.

גישתה המחמירה, הקפדנית ואף האכזרית של צ'ואה לא הניאה אותה מלפרסם את שיטותיה בספר ולזלזל בכל מה שאינו מנתב אימהות להשיג את קצה גבול יכולותיהם של ילדיה. לאורך הספר מדגישה המחברת את היותה "אם טובה" (צ'ואה, 2011).

לאור הממצאים שהובאו במחקר זה ניתן לזהות תנודות של שלושה גלים עיקריים בתחום ספרות ההדרכה להורים – כפי שהושפעו מתהליכים סוציולוגיים, היסטוריים ותרבותיים. הגל הראשון – בתקופה שבין שנות החמישים ושנות השמונים של המאה העשרים – נבע ממצואות של התחדשות, ילודה מוגברת, התהוות של חברת שפע אחרי שנות המלחמה, המחסור והמצוקות (Jenkins, 1998; Gottman, Fainsilber-Katz & Hooven, 1997). זכויותיהם של אנשי המחר – הילדים דאז – הוכרו, גישות מתירניות התריסו כנגד הנוקשות המחמירה בה גידלו ילדים במערב עד אז (Jenkins, 1998; Gottman, Fainsilber-Katz & Hooven, 1997). תנאי רווחה כלכלית ותרבות פנאי התירו ואף קידמו קשרים בין הורים לילדים שלא נועדו אך ורק לתועלת - אלא הוקדשו גם למשחק וללמידה חווייתית (Jenkins, 1998; Gottman, Fainsilber-Katz & Hooven, 1997).

גל ראשון זה אמנם בישר את עידן הרוך והיצירתיות ונתן אישור לאימהות (הורים) להפגין את אהבתן הבלתי מסויגת אל פרי בטןן. אישור זה סימן גם הצבת דרישות ותנאים חדשים לאימהות הטובה. לתפקיד ההורי נוסף מימד פסיכולוגי של אחריות על רווחתו הנפשית של הילד. הגל השני – בתקופה שבין שלהי שנות השמונים ושנות התשעים - הושפע לאין ערוך מן התנועה הפמיניסטית. גל זה הביא עמו יציאה המונית של אימהות לעבודה ולנראות במרחב

הציבורי (Scarr, 1984) אך גם, ואולי בשל כך – לעלייה במקרי הגירושין ולירידה במספר הלידות (Douglas & Michaels, 2004). האינטנסיביות בה נאלצו נשים לשאת בריבוי תפקידיהן – כאימהות וכבעלות קריירה – בלווי מתמיד של אצבע מאשימה על התרופפות המשמעת, על בעיות התנהגות ועל כישלון חינוכי גורף – פעל כהצלפה נגדית (backlash) ותרם למגמה מסוימת של חזרה לערכי משפחה שמרניים שהיו כרוכים גם בגורמים כלכליים ופוליטיים רחבים יותר (Gottman, Fainsilber-Katz & Hooven, 1997).

הגל השלישי כולל בתוכו טווח ערכים שנע בין התייחסות פרטיקולארית לקשיים ולמצבים שונים בהם נתונות משפחות - ובהן ילדים, אימהות, אבות, ביחד או לחוד, ביולוגיים או מאומצים, בהרכבים מגוונים - ועד לדרישה לשיקום הסמכות ההורית – בין אם על ידי מיצוב היררכיה פנים משפחתית (לאטה, 2010; דליות, 2008) ובין אם על ידי שיתוף, הדדיות והתחשבות מקסימאלית בכל מרכיבי המשפחה (עמית, 2006; טובלי ולסטר, 2011). גל זה מאופיין בפתוחות אך גם בתחושות הולכות וגוברות של חוסר וודאות המעלות הרהורים בעניין הישרדות כלכלית וחששות מפני העתיד (Garbarino, 2008).

יתכן שהשאלה בידי מי מחנכי ההווה מפקידים את העולם טופחת על פניהם של מומחים ובהם כאלה שמחברים ספרי הדרכה להורים. אושרם של הילדים חשוב, אך חשובה מכך היא יכולתם של ילדים אלה לצמוח, להתחשל, לדעת להתמודד עם החיים ובבוא היום להנהיג את העולם.

מחקר זה הסתפק בתיאור התהוותה של סוגה ספרותית שהשפעותיה הן דו סטריות. ספרות ההדרכה להורים מעוצבת על פי הלכי הרוח החברתיים והפוליטיים של התקופה אך גם תורמת ליצירת 'אופנות' בחינוך ילדים ומשפיעה על אופיים של יחסים משפחתיים.

מפאת קוצר היריעה - מחקר זה לא בחן את חדירתו בפועל של השיח כפי שעולה מספרות ההדרכה להורים אל פרקטיקות הוריות וכינונם האפשרי של רגשי אשמה כתוצאה מכך. הרחבה כזאת של המחקר עשויה לשפוך אור על מידת השפעתם הממשית של ספרי הדרכה על חינוך הילדים ועל תחושות של אימהות ואבות ביחס להורותם.

לבסוף, על פי תפיסתה של צ'ואה (צ'ואה, 2011), המילניום שזה מכבר החל מסתמן כעידן תחרותי, כוחני והישגי בו רק מי שמשקיע את מרב מאמציו על מנת להגיע לפסגות הגבוהות ביותר הוא זה שינהיג ויוביל את העולם. לדידה התפיסה המערבית-מודרנית שצמחה מתוך דוקטרינות הומניסטיות-יהודיות-נוצריות תפנה בהדרגה מקום על זירת ההתרחשויות הגלובלית לטובת

הדרך הסינית – דרך ששמה לה כמטרה הצלחה, הובלה והצטיינות בתחומי האקדמיה, המוסיקה, הספורט, הפוליטיקה, הכלכלה והמסחר. הורות ללא פשרות, ללא רגשי אשמה, הורות דורשת ודוחפת שמציבה רף גבוה וציפיות לזכייה בכבוד ובהוקרה, ואינה סובלנית כלפי חולשות, תלונות או מה שד"ר ספוק הגדיר כתקופת חקר וגילוי שמונעת מסקרנות ילדותית תמימה.

על השאלה האם העולם עומד בפני "העידן הסיני" או שמא מסורת רבת שנים של הומניזם תגבר ותאפשר את המשך קיומה של תקופה שנקראת "ילדות" – ישיב הזמן.

2. ביבליוגרפיה

- אלון, נ., עומר, ח. (2005). השטן שבינינו: מדמוניזציה להידברות. צפת: ספרים.
- אנגלברג, א. ונוביס-דויטש נ. (2010). הסרת הקסם מהאהבה הרומנטית והשבתו לחיק המשפחה: ספרי הזרחה דתיים לזוגות בהתמודדות עם "אתגרי תרבות המערב" בתוך: סוציולוגיה ישראלית, כתב עת לחקר החברה בישראל, כרך י"ב מס 1, ע"מ 111-133. תל אביב: פרדס באומגרטן, א. (2005). אימהות וילדים, חיי משפחה באשכנז בימי הביניים. ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל
- בדינטר, א. (1985). וגם אהבה: תולדותיה של אהבת-האם מן המאה ה-27 ועד המאה ה-20. (תרגום מצרפתית: אביטל ענבר). תל אביב: ספריית מעריב.
- בולבי, ג. (1959). טיפול בתינוק והתפתחות האהבה. קהיר: דאר אלמעארף במצר.
- בן ישי, ר. (1977). מחקר להערכת משחקיות להורים. ירושלים: האוניברסיטה העברית, בית הספר לחינוך, המכון לחקר הטיפוח בחינוך.
- בראון, ג. ר. (1989). אני הלא עושה את זה רק לטובתך: מדריך להורים כיצד לגדל ילדים בריאים בנפשם. (תרגום מאנגלית: אסתי נוימן). תל אביב: אלפא/זמורה, ביתן.
- ברונר, ז. (1993). קולה של אמא, או: דיאלקטיקות של תודעה עצמית פמיניסטית. (תרגום מאנגלית: אנה ברויד). בתוך: זמנים: רבעון להיסטוריה, 46-47, ע"מ 4-17. תל אביב: אוניברסיטת תל אביב, בית הספר להיסטוריה.
- גוליון, א.מ. (1976). כיצד לחיות עם ילדים: שיטות חדשות להורים ומורים. עזתה: המרכז הפדגוגי, התחנה ליעוץ פסיכולוגי חינוכי.
- גורדון, ת. (1995). הורות יעילה – מדריך מעשי להורים. (תרגום מאנגלית: נורית לוינסון). תל אביב: יבנה
- גינסברג, ב. (2009). חמישים דרכים נפלאות להיות משפחה חד הורית. (תרגום מאנגלית: נגה שטיינמן). קריית ביאליק: אח.
- גנות, ח. (1969). בין הורים לילדים: גישות חדשות לבעיות ישנות. (נוסח עברי: חיים גנות, אורה כהן ושולמית אהרון) תל אביב
- דליות, מ. (2008). אין ילדים רעים. תל אביב: קשת.
- דרייקורס, ר. סולץ, ו. (1966) ילדים האתגר (תרגום מאנגלית: עופרה בורלא-הדר). תל אביב: י. צ'צ'יק
- הבר, ד. (2001). אהבה וגבולות בחינוך הילד: ספר הדרכה להורים. תל אביב: רמות – אוניברסיטת תל אביב
- הוג, ט. (2002). סודותיה של הלוחשת לתינוקות: כיצד להתחבר לתקשר עם תינוקות. (תרגום מאנגלית: בת שבע מנס). תל אביב: מטר
- הוג, ט. (2006). הלוחשת לתינוקות פותרת את כל הבעיות. (תרגום מאנגלית: ענבל שגיב). תל אביב: מטר.
- וולסטונקרפט, מ. (2006). "הגנה על זכויות האישה 1792". בתוך: באום ד. ואחרות (עורכות) ללמוד פמיניזם: מקראה, מאמרים ומסמכי יסוד במחשבה פמיניסטית. תל אביב: הקיבוץ המאוחד, עמ' 11-30.
- ולדמן, א. (2010). אמא רעה: כרוניקה של חטאי אימהות, אסונות קטנים ורגעי חסד אקראיים. (תרגום מאנגלית: נורית לוינסון). בן שמן: מודן.
- טובלי, ש. ולסטר, א. (2011). הורים בחסד: מדריך לשיטת החינוך השלו. כרכור: פראג
- כוכבי, ה. ורביב, ע. (2007). המדריך הישראלי להורים: שנים ראשונות מהלידה עד גיל שש. אור יהודה: כנרת, זמורה-ביתן, דביר
- לאטה, נ. (2010). לגדל ילדים ולהישאר שפויים: עצות משדה הקרב להורים מותשים. (תרגום מאנגלית: דליה צחור). אור יהודה: כינרת-זמורה-ביתן.
- לידלוף, ג. (1998) עקרון הרצף: לגדל ילדים מאושרים. (תרגום מאנגלית: אורית כהנא). תל אביב: אלטרנטיבות
- מור קמבל, ב. (1988). נשים מצליחות, גברים זועמים: נישואין וקריירה במבחן המציאות. (תרגום מאנגלית: אביבה אגמון). גבעתיים: שני הוצאה לאור
- מור-סלע, ת. (2010). להיות אמא. צילומים: עליזה אורבך. עריכה: נריה בר. תל אביב: ידיעות אחרונות וספרי חמד.

- ספוק, ב. (1989) *הטיפול בתינוק ובילד*. מהדורה חמישית. בני ברק: סטימצקי.
- עומר, ח. (2000). *שיקום הסמכות ההורית* (תרגום מאנגלית ועריכה: דרור גרין). תל אביב: מודן.
- עומר, ח. (2008). *הסמכות החדשה: במשפחה, בבית הספר, בקהילה*. בן שמן: מודן.
- עמית, ח. (2006). *הורים כמנהיגים: להיות הורה משפיע*. בן שמן: מודן.
- עמית, ח. (1997). *הורים כבני אדם: להיות הורים שטוב להם*. תל אביב: ספריית הפועלים.
- פיבר, א., מייזליש, א. (2010). *איך לדבר כך שהמתבגרים יקשיבו ולהקשיב כך שהמתבגרים ידברו*. (תרגום מאנגלית: יהודה עופר). אלקנה: לייף סנטר.
- פלגי הקר, ע. (2005). *מאי-מהות לאימהות: חיפוש פסיכואנליטי אחר האם כסובייקט*. תל אביב: עם עובד.
- פנטקוויסט, ד. (2004). *הורות לילדים הסובלים מהפרעת חוסר קשב/היפראקטיביות*. (תרגום מאנגלית: אמנון כץ). קריית ביאליק: אח.
- פרוני, א. (2009). *אמהות: מבט מהפסיכואנליזה וממקום אחר*. עורכת: אמיליה פרוני. ירושלים: מכון ון-ליר
- פרידמן, א. (2007) *אמהות בראי התיאוריה, בתוך: ניצה ינאי ואחרות (עורכות): דרכים לחשיבה פמיניסטית – מבוא ללימודי מגד*. (עמודים: 189-242). רעננה: האוניברסיטה הפתוחה
- ציואה, א. (2011). *המנון הקרב של אמא נמרה*. (תרגום מאנגלית: דפנה לוי). בן שמן: מודן
- צ'ודורו, נ. (2007 [1978]). *שעתוק האמהות – פסיכואנליזה והסוציולוגיה של המגדר*. בתוך: *דרכים לחשיבה פמיניסטית- מבוא ללימודי מגדר*. (עמודים 86-136). רעננה: האוניברסיטה הפתוחה
- צוק, כ. (2003). *תפיסת חשיבות תפקידי חיים, קונפליקט בית-קריירה והשלכותיהם על יעילות הורית ותפיסת איכות האינטראקציה הורה-ילד*. תל אביב: בית הספר לחינוך, החוג להיבטים התפתחותיים בחינוך
- קולמן, פ. (2001). *כיצד לומר זאת לילדך. הסדרה לשיפור איכות החיים*. (תרגום מאנגלית: רוני גלבוט). רמת גן: פוקוס
- קונדרון, ב. (2006). *איך לגדל ילד אינדיגו: 10 מפתחות לטיפול מצוינות טבעית בקרב ילדים*. (תרגום מאנגלית: נאוה שיבק-שרת). תל אביב: אור-עם
- קליין, מ. (2002). *כתבים נבחרים/מלאני קליין*. מבוא ועריכה מדעית: יהושע דורבן. (מאנגלית: אורה זילברשטיין). תל אביב: תולעת ספרים
- רוסו, ז' ז', (1945 [1762]). "תינוק וחיתוליו". בתוך: *אמיל, או, על דבר החינוך* (ליקט ותרגם: אשר בן ישראל). ירושלים: ד.ב. אהרונסון, תש"ה, עמ' כ"ז-כ"ט
- רוסו, ז. ז. (1974). *על האמנה החברתית או עקרוני המשפט המדיני*. (תרגום מצרפתית: יוסף אור). בעריכת: ח"י רות. ספרי מופת פילוסופיים, ג'. ירושלים: מאגנס
- רזי, ת. (1997). *הנערה של התקופה – המצאת הנערות הוויקטוריאנית, 1830-1900*. תל אביב: אוניברסיטת תל אביב, הפקולטה למדעי הרוח, בית הספר להיסטוריה
- ריץ, א. (1989). *ילוד אישה*. (תרגום מאנגלית: כרמית גיא). תל אביב: עם עובד בשיתוף עם ירחון נעמת.
- שגיא, א. (2010). *ילדים זה שמחה: המדריך להורות מוצלחת לגיל הרך*. אור יהודה: כינרת, זמורה-ביתן, דביר.
- שחר, ש. (1990). *ילדות בימי הביניים*. ישראל: דביר
- שיוביץ-גורמן, ש. (2009). *אמביוולנטיות בחווייתה של האם כלפי ילדה: שניות ושניים בקשר שבין אם וילד*. רמת גן: [חש"מ], תשס"ט.
- שקדי, א. (2003). " הנחות המחקר האיכותני-קונסטרוקטיביטי". בתוך: *מילים המנסות לגעת: מחקר איכותני-תיאוריה ויישום*. פרק 1: עמודים 23-36. תל אביב: רמות- אוניברסיטת תל-אביב
- שקדי, א. (2003). "סטנדרטים של איכות המחקר". בתוך: *מילים המנסות לגעת: מחקר איכותני-תיאוריה ויישום*. פרק 13 עמ' 227-242. תל אביב: רמות- אוניברסיטת תל-אביב.

Adamson, K. & Buehler, C. (2007). "Mothering versus Fathering versus Parenting: Measurement Equivalence in Parenting Measures" in *Parenting: Science and Practice*. Vol. 7, n. 3 pp, 271-303. Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

- Almond, B. (2006). *The Fragmenting Family*. Oxford: Clarendon Press
- Anderson, D. ed. (1988). *Full Circle, Bringing Up Children in the Post-Permissive Society*. London: Social Affair Unit
- Anderson, H.W. & Anderson G.S. (1981). *Mom and Dad Are Divorced But I'm Not: Parenting After Divorce*. Chicago: Nelson-Hall
- Ariès, P. (1962). *Centuries of Childhood: a Social History of Family Life*. New York: A. A. Knopf
- Bernet, W. (1995). *Children of Divorce: a Practical Guide for Parents, Attorneys and Therapists*. NY: Vantage Press
- Black, T. & Stephenson, L. (1996). *Kicking your Kids Out of the Nest: Raising Teenagers for Life on their Own*. Grand Rapids, Mich: Zondervan
- Bloom, J. (1990). *Help Me to Help My Child: A Sourcebook for Parents of Learning Disabled Children*. Boston: Little Brown
- Bloom, L. Z. (1972). *Doctor Spock: Biography of a Conservative Radical*. Indianapolis, IN: Bobbs-Merrill
- Bloomquist, M.L. (1996). *Skills Training for Children With Behavior Disorders: a Parents and Therapists Guidebook*. New York: Guilford Press
- Bochner, A. P., Ellis, C. (2002). *Ethnographically Speaking*. Walnut Creek, CA: AltaMira Press
- Boris, E. (1994). "Mothers are not workers: homework regulation and the construction of motherhood, 1948-1953" in *Mothering: Ideology, Experience and Agency*. Glenn, E. N., Chang, G. and Forcey, L. R. (eds.). New York and London: Routledge, pp. 161-181
- Bourdieu, P. (1996) Understanding. *Theory, Culture & Society*, 13 (2). London and Los Angeles: Sage
- Brazelton, T.B. (1974). *Toddlers and Parents*. New York: Delta Publishing
- Caplan, P.J. (1981). *Barriers Between Women*. New York: SP Medical & Scientific Books
- Caplan, P. J., (2007). "Don't Blame Mother: Then and Now" in *Maternal Theory: Essential Readings*. O'Reilly, A. (ed.). Toronto: Demeter Press.
- Carlson, E. (2008). *The Lucky Few: Between the Greatest Generation and the Baby Boom*. Dordrecht: Springer
- Cohen, M.G. (1989). *Long Distance Parenting*. New York: New American Library.
- Dally, A. (1982). *Inventing Motherhood: the Consequences of an Ideal*. London: Burnett Books
- Davis. M.M. (1984). *Working Mothering and Other Minor Dilemmas: an Inspirational Guidebook for Raising Kids While Working In and Out of Home*. Waco, Tex: Workbooks
- Dawson, P. & Guare, R. (2009). *Smart but Scattered: the Revolutionary "Executive Skills" Approach to Helping Kids Reach Their Potential*. New York: Guilford Press
- De Beauvoire, S. (1971). *The Second Sex*. (Translated and edited by: H.M. Parshley). New York: A. A. Knopf

- Denzin, N. K., Lincoln, Y.S. eds. (2003). *Collecting and Interpreting Qualitative Methods*. CA, USA: Sage
- Denzin, N. K. (1998). "The Art and Politics of Interpretation" in: Denzin, N. K. & Lincoln Y. S. (eds.) *Collecting and Interpreting Qualitative Materials*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage, pp. 313-344
- Di Quinzio, P. (1999). *The Impossibility of Motherhood: Feminism, Individualism and the problem of Mothering*. New York and London: Routledge.
- Dinnerstein, D. (1987). *The Rocking of the Cradle and the Ruling of the World*. London, Women's Press
- Douglas, S.J. & Michaels, M.W. (2004). *The Mommy Myth: the Idealization of Motherhood and How It Has Undermined All Women*. New York, London, Toronto, Sydney: Free Press
- Everingham, C.(1994).*Motherhood and Modernity*. Bristol, PA: Open University Press
- Firestone, S. (1970). *The Dialectic of Sex: the Case for Feminist Revolution*. New York: Morrow.
- Freud, S. 1856-1939 (1973). *Abstracts of The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Rothlieb C.L. (ed.). N.Y.: International Universities Press
- Friedan, B. (1997). *Beyond Gender: the New Politics of Work and Family*. Brigid O'Farrell (ed.). Washington: D.C.: Woodrow Wilson Center Press.
- Gans, J. (2009). *Parentonomics: an Economist Dad Looks at Parenting*. Cambridge, Mass.: MIT Press
- Garbarino, J. (2008). *Children and the Dark Side of Human Experience: Confronting Global Realities and Rethinking Child Development*. New York: Springer
- Gillis, J.R. (1996). *A World of Their Own Making: Myth, Ritual and the Quest of Family Values*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press
- Gilligan, C. (1993 [1982]). *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Cambridge, Mass: Harvard University Press
- Glazer, E.S. (1998). *The Long Awaited Stork: a Guide to Parenting After Infertility*. San Francisco: Joseey-Bass
- Gordon, T. (1990). *Feminist Mothers*. Basngstoke: Macmillan
- Gottman, J.M., Fainsilber Katz, L., Hooven, C. (1997). *Meta-Emotion: How Families Communicate Emotionally*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Gray, D. (2002). *Attaching in Adoption: Practical Tools for Today's Parents*. Indianapolis: Perspectives Press
- Greene, R.W. (2001). *The Explosive Child: a New Approach for Understanding and Parenting Easily Frustrated, Chronically Inflexible Children*. New York: Quill
- Haber, J. & Glatzer, J. (2007). *Bullyproof Your Child for Life: Protect Your Child From Teasing, Taunting and Bullying for Good*. New York: Perigee
- Hartley-Brewer, E. (1994). *Positive Parenting: Raising Children with Self Esteem*. London: Mandarin Paperbacks

- Herlihy, D. (1985). *Medieval Households*. Cambridge, MA; London England: Harvard University Press.
- Hochschild, A. & Machung, A. (1989). *The Second Shift: Working Parents and the Revolution at Home*. New York: Viking
- Hodder, I. (1998). "The Interpretation of Documents and Material Culture" in: Denzin, N. K. & Lincoln Y. S. (eds.) *Collecting and Interpreting Qualitative Materials*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage, pp. 110-129
- Hoffman, L.W. & Youngblade, L.M. (1999). *Mothers at Work: Effects on Children's Well-being*. Cambridge, UK and NY, USA: Cambridge University Press.
- Holly, V.G. (1993). *Real Parents, Real Children: Parenting the Adopted Child*. NY: Crossroad.
- Holmes, G. (1995). *Helping Children into Adulthood: a Guide for the Next Generation*. Westport, Conn.: Preager
- Huberman, A. M. & Miles, M. B., (1998). "Data Management and Analysis Methods" in: Denzin, N. K. & Lincoln Y. S. (eds.) *Collecting and Interpreting Qualitative Materials*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage, pp. 179-210
- Jaffe, M. L. (1991), *Understanding Parenting*. USA: Wm. C. Brown Publishers
- Jack, D. C. (1993). *Silencing the Self: Women and Depression*. New York: Harper Perennial.
- Jenkins, H. (1998). "the Sensuous Child: Benjamin Spock and the Sexual Revolution" in: Jenkins, H. (ed.) *The Children's Culture Reader*. New York and London: New York University Press, pp. 209-230
- Johnson, S. & O'Connor, E. (2001). *For Lesbian Parents: Your Guide to Help Your Family Grow Up Happy, Healthy and Proud*. New York: Guilford Press
- Kaplan, A. (1994). "Look who's talking indeed!" in *Mothering: Ideology, Experience and Agency*. Glenn, E. N., Chang, G. and Forcey, L. R. (eds.). New York and London: Routledge, pp. 121-139
- Katz Rothman, B. (1994). "Beyond Mothers and Fathers: Ideology in a Patriarchal Society" in: in *Mothering: Ideology, Experience and Agency*. Glenn, E. N., Chang, G. and Forcey, L. R. (eds.). New York and London: Routledge, pp. 139-157
- Kazdin, A. (1985). *Treatment of Antisocial Behavior in Children and Adolescents*. Homewood, III: Dorsey Press
- Kenyon, G.M. & Randall, W.L. (1997). *Restoring our Lives: Personal Growth through Autobiographical Reflection*. Westport, CT: Preager
- Kitzinger, S. (1990). *The Crying Baby*. London: Penguin Books
- Lamb, M.E.(1999). *Parenting and Child Development in "Nontraditional" Families*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates
- Langton, R. (2009). *Sexual Solipsism: Philosophical Essays on Pornography and Objectification*. New York: Oxford University Press
- Latta, N. (2010). *Politically Incorrect Parenting*. New Zealand: Harper Collins Publishers

- Lareau, A. (2003). *Unequal Childhoods: Class, Race and Family Life*. Berkley: University of California Press
- Leach, P. (1977). *Baby and Child: From Birth to Age Five*. London: Penguin Books
- Levine, J.A. (1995). *New Expectations: Community Strategies for Responsible Fatherhood*. NY: Families and Work Institute.
- Levine, K.G. (1991). *When Good Kids do Bad Things: a Survival Guide for Parents*. NY: W.W. Norton
- MacWhinnie, A.M. (1996). *Families Following Assisted Conception: What do We Tell Our Child*. Dundee: Dundee University, Department of Social Work
- Maier, T. (1998). *Dr. Spock: an American Life*. New York: Harcourt Brace
- Merrick, E. (1999). "An exploration of qualitative research: are 'reliability' and 'validity' relevant?" In: Kopala, M & Suzuki, L. A. (eds.) *Using qualitative methods in psychology*. Thousand Oaks, CA: Sage, pp.25- 35
- Mordasini, D. (2001). *Wild Child: How You Can Help Your Child With Attention Deficit Disorder (ADD) and Other Behavioral Disorders*. New York: Haworth Press
- Morgan, P. (1994). "Double Income, No Kids: The Case for a Family Wage" in: Barry, N. [et al] Quest, C. (ed.). *Liberating Women... From Modern Feminism*. London: IEA Health and Welfare Unit, pp. 9-27
- Morris, J. (1998). *Facing AD/HD: a Survival Guide for Parents of Children With Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder*. Champaign III: Research Press
- Oberman, Y., Josselson, R. (1996). "Matrix of Tensions: a Model of Mothering". *Psychology of Women Quarterly*, USA: 20, pp. 341-359
- O'Brien, M. (1983) *The Politics of Reproduction*. Boston: Routledge & Kegan Paul
- O'Reilly, A. ed. (2007). Introduction of: *Maternal Theory: Essential Readings*. Toronto: Demeter Press.
- Parker, R. (1995). *Mother Love/Mother Hate: the Power of Maternal Ambivalence*. New York: Basic Books
- Patton, M. Q., (1980). *Qualitative Evaluation Methods*. London; CA, USA: Sage.
- Pickhardt, C. (1996). *Keys to Single Parenting*. Hauppauge, NY: Barron's
- Ribble, M. A. (1965). *The Rights of Infants: Early Psychological Needs and their Satisfaction*. New York: Columbia University Press
- Rogers, G. A. (2003) "Qualitative Research in Psychology: Teaching an Interpretative Process" In: Josselson, R, Lieblich, A & McAdams D. P. (Eds.) *Up Close and Personal: Teaching and Learning of Narrative Research*. Washington: American Psychology, pp 49-60
- Rosen, L.D. (2007). *Me, My-Space, and I: Parenting the Net Generation*. New York: Palgrave Macmillan
- Rubin, R.R., Fisher, J.J., Doering, S.G. (1980). *Your Toddler: Ages One ad Two*. Photographs by Bill Parsons. New York: Macmillan Publishing
- Scarr, S. (1984). *Mother Care Other Care*. New York: Basic Books
- Sears, R. R, Maccoby, E. E., Levin H. (1957). *Patterns of Child Rearing*. Evanston: Row, Peterson.

- Segal, M.M. (1974). *Play and Learn Program*. Fort Lauderdale, Fla.: Nova University.
- Shuttleworth, S. (1992), "Demonic Mothers: Ideologies of Bourgeois Motherhood in the Mid-Victorian Era" in Linda M. Shires (ed.) *Rewriting the Victorians*, pp. 31-52. New York: Routledge
- Silva, E.B. ed. (1996). *Good Enough Mothering? Feminist Perspectives on Lone Mothering*. London: Routledge
- Skyenner, A.C.R. (1985). *Families and How to Survive Them*. London: Methuen
- Spock, B. (1955), *Common Sense Book of Baby and Child Care*. London: Bodley Head
- Spock, B. (1957). *Baby and Child Care*. USA: Pocket Books: Cardinal Giant edition
- Stollack, G. (1973). *What Happened Today: Stories for Parents and Children*. Illustrated by Fatzinger, S. Dubuque, Iowa: Hunt Pub
- Stone, L. (1979). *The Family Sex and Marriage in England: 1500-1800*. New York: Harper & Row.
- Thurer, S. L. (1995). *The Myths of Motherhood – How Culture Reinvents the Good Mother*. New York: Penguin
- Tuttle, C.G. & Paquette P. (1993). *Parenting a Child With a Learning Disability: a Practical Empathetic Guide*. New York: Doubleday
- Wellman, B. & Wortley, S. (1990). "Different Strokes from Different Folks: *Community Ties and Social Support*". *American Journal of Sociology* 96:558-588
- Wilson, G. (1994). "Biology, Sex Roles and Work" in: Barry, N. [et al] Quest, C. (ed.). *Liberating Women... From Modern Feminism*. London: IEA Health and Welfare Unit
- Winnicott, D.W. (1964). *The Child, the Family, and the Outside World*. Cambridge, Massachusetts: Perseus.
- Yankelovitch, Skelly & White, inc. (1977). *Raising Children in a Changing Society*. Minneapolis: General Mills
- Zigler, E. (1995). "Forward" in: Bornstein, M.H. (ed.) *Handbook of Parenting*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, vol. 1 pp. ix-x
- Zilber, T. B., Tuval-Mashiach R., Lieblich, A. (2008). *The Embedded Narrative: Navigating Through Multiple Contexts*. *Qualitative Inquiry* 14:1047.

www.pubmedcentral.nih.gov/picrender.fcgi?artid=537465&blobtype=pdf
<http://www.drspock.com/about/drbenjaminspock/0,1781,,00.htm>
<http://heinonline.org/HOL/LandingPage?collection=journals&handle=hein.journals/month103&div=56&id=&page=>

ⁱ הבחירה במדגם הספרים נעשתה מתוך מודעות ובאורח מכוון. מבחינה מתודית הוחלט לוותר על ספרים בולטים שהשפעתם על ציבור ההורים - בקנה מידה עולמי - הייתה רבה. מפאת קוצר היריעה, מחקר זה לא כלל את ספריהם של רודולף דרייקורס - ילדים האתגר ושל ג'ין לידלוף - עקרונות הרצף

Abstract

This study chose sixteen parental guidance books written over a span of six decades based on the assumption that parental literature is a reliable means for identifying trends in the field of child education and that this literature also provides a glimpse into the formation of widely held ideas and perceptions about what constitutes "good parenthood." Modern society actively socializes women for the task of childrearing. Parental guidance books, which are assumed to be widely read, are a means through which mothers are inculcated. Therefore, one of the assumptions of the study is that the ideal of motherhood as reflected in this literature challenges mothers to adapt their motherhood roles. Parental guidance books generate a discourse about what is considered good motherhood. But these books are also influenced by a broader set of values and beliefs. This study attempted to reveal the historical and cultural sources of this discourse.

The background and point of departure for analyzing the books is *Dr. Spock's Baby and Child Care*, the single most best-selling parental guidance book ever. Spock's book was published after the two world wars, at the crossroads between the depression era and the advent of the age of prosperity, security and leisure culture in America. For the first time in human history, mothers on a wide scale had the luxury of being able to form strong emotional ties with their children and even to express love, thanks to, among other developments, improved life expectancy. Childhood became a distinct age group endowed with rights and privileges and needs.

The methodological tools that were used were derived from the questions that were posed: How did the discourse in parental guidance literature surrounding mothers' roles develop from the 1950s and onward? What was the discourse and its expressions surrounding mothers' roles in parental guidance literature published in Israel between the year 2000 and the year 2011?

To answer the first question, seven books published between the 1970s and 2000 were chosen – two books per decade plus another book for the beginning of the 21st century. These books were compared in format and content to two editions of Spock's book. This was done after examples were given of the changes made in the earliest edition of Spock's book – *The Common Sense Book of Baby and Child Care* that was published in 1957 and *Dr. Spock's Baby and Child Care* first

published in 1987. Findings from the first part of this study proved the central hypothesis, namely that Spock's book marks a sea change in the field of parental guidance literature.

The long-term impact of the book placed the needs of the child at the center of parents' concerns. Spock's simple, straightforward language, the use of drawings and pictures, and the arrangement of chapters in accordance with the child's chronological development remained unchanged for years, and in many ways to this very day.

Like in Spock's, the focus of these books was on guidance that has to do with the technical matters involving childcare. This focus shifted towards the end of the 1980s to educational techniques with an emphasis on emotional aspects of childrearing. The departure from the "Spockian" model was accompanied by a change in authorship. Family doctors were gradually replaced by psychologists and educators. The centrality of the child in the family continued to influence content through the end of the 1990s.

Until the beginning of the 1980s, the model of the mother dominated parental guidance literature. A romantic conception of the mother who, by very virtue of being a mother, senses the needs of her children, formed the basis for parental guidance books. Selflessness and complete identification with the needs of their children were demanded of mothers. This was apparent both in the format and the content. The mother was depicted in drawings and pictures as the parent who took care of the child and the language was directed solely at mothers and "scientific" claims regarding the essential need for contact between a mother and her children characterized the period and dampened the expectations and aspirations of women for self-realization outside the household. The feminist movement's influences began to have an impact in the 1980s. A newer version of Spock's book addressed itself for the first time to both parents. Books from this period analyzed in this study contained drawings and pictures that portrayed fathers taking part in parenthood duties. At the end of the 1990s, parents' needs began to be taken into consideration. These changes were a result of mothers' difficulty with bearing the demanding burden of bringing up children with so many needs. With fathers taking part in childrearing and more adamant demand for equality, women were better positioned to take the initiative and enter the labor market en masse to achieve self-realization outside the household.

According to the findings in this study, fathers' cooperation in the household alongside the psychological focus of the books, took place in parallel with the change in the format of parental guidance books: The

books presented textual content only and constructed systems for the proper education of children.

In the 1990s, Dr. Spock's permissiveness fell out of favor. Recently, extensive discussions have taken place regarding the prospects of restoring parental authority.

The second part of the study investigated the discourse that developed around the Israeli mother's role in the 21st century. This was done by analyzing nine books that were published in Israel in the last decade – three at the beginning of the decade, three in the middle and three at the end – in accordance with the parameters that were used in formal and content analysis in the first stage of this study.

The findings led to conclusions that indicate an intricate, multilayered reality of various approaches to parenthood and motherhood. The analysis of books published in the last decade revealed a clear demand that parents adopt a role of leadership, authority and direction for their children. In contemporary parent guidance literature there are two different approaches to parental authority: Some books dictate an authoritative hierarchical approach which emphasizes traditional conceptions of parental roles, while others dictate cooperation between parent and child based on mutual respect. In both cases, parents are expected to bear the responsibility for family leadership and direction which, in the end, ultimately fosters the family's wellbeing. There is no longer an ideal mother figure. Alternative forms of parenthood have taken the place of the traditional mother figure.

This study's principle contribution is the identification of patterns and trends that emanated from parental guidance literature throughout the years. It is possible to discern a historic trajectory that begins with the paedocentric approach, continues with the diagnosis of the problems that arise as a result of putting the child's needs first, and ends with various attempts to relieve the feelings of helplessness suffered by parents as they face an egocentric and demanding generation of children. The implications of the various trends are detailed and demonstrated throughout the research.

This study can provide parents with a broad perspective of parental guidance literature, enabling them to rely on their own judgment as they selectively choose those elements which they feel can aid them in the task of childrearing.

Written under the supervision and guidance of Rivka Tuval-
Mashiach, Phd.

BAR ILAN UNIVERSITY

A Good Mother

Motherhood in Parental Guidance
Literature

DVORAH WAGNER

**Submitted in partial fulfillment of the requirements for the Master's Degree in
the Department of Interdisciplinary Studies the Program of Gender Studies**